ORAȘ REGAL

Curtea de la Argeș

Revistă de cultură

Anul XVII ■ Nr. 7 (188) ■ Iulie 2026

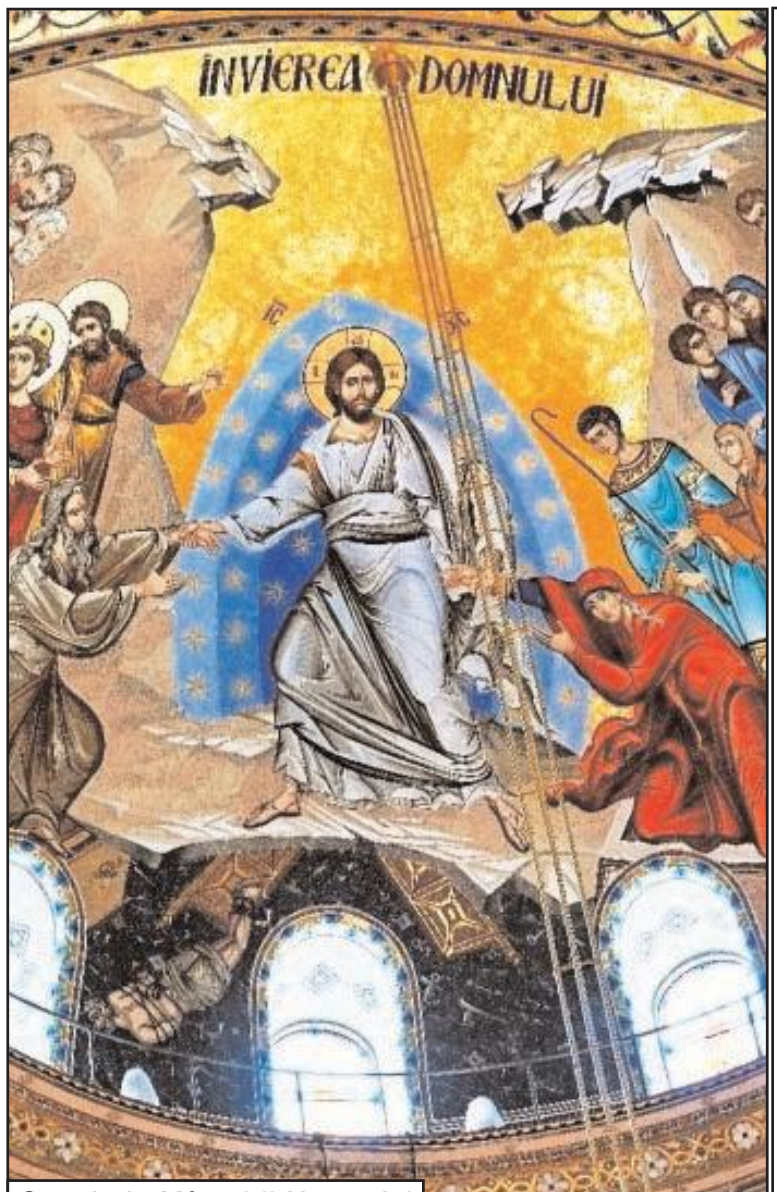

Catedrala Mântuirii Neamului

Din sumar:

Horia Bădescu: Omul de tinichea

Alexandru Mărchidan: Ideile au consecinţe!

Ioan Roxin: Ce pare să gândească inteligenţa artificială

Ioan St. Lazăr: *Mioriţa,* o lectură deschisă. Mesajul înaintea morţii

Acad. Mircea Dumitru: Ecuaţia religie-filosofie

Sara Mina: Cartea sustenabilă

Nicolae Mareş: Titulescu şi Basarabia

Iulian Rusanovshi: Războiul Monumentelor

Mihai Posada: Seniori ai culturii: Ion Dur

Revista apare sub egida Centrului de Cultură şi Arte „George Topîrceanu”, cu sprijinul Asociaţiei Culturale „Curtea de Argeş”

Nevoia de recatehizare

Gheorghe PĂUN

Titlul este menit să atragă atenţia, mai mult sugerând decât afirmând, ba chiar impunând fără dezbatere o constatare-concluzie. Iar prefixul *re-* presupune măcar o *catehizare* anterioară, cu termenul fiind, la nivel de dicţionar, restrictiv (principii religioase, dogmă, induse prin întrebări şi răspunsuri etc.), operaţiune considerată irosită între timp. Am însă două lucruri precise în minte: să reamintesc un eveniment cultural care a avut loc la începutul lunii martie în Curtea de Argeş, lansarea *academică* la propriu a volumului *Catehism filosofic* de ÎPS Calinic Argeşeanul, ediţia a doua, revizuită şi adăugită (2026), şi, plecând de aici, să aduc vorba despre re-catehizarea/spiritualizarea lumii, că mare nevoie are lumea de aşa ceva. Ilustrez indirect diagnosticul, făcându-mi-l complice pe autorul cărţii, colecţionând, chiar dacă scoase din context, citate semnificative care trimit mai degrabă la cuta dintre sprâncene decât la zâmbetul său înţelegător, atoateiertător.

Mai întâi, faptele: sala mare a Centrului de Cultură şi Arte „George Topîrceanu”, 4 martie. Pe scenă, încadrându-l pe autor, acad. Ioan-Aurel Pop, atunci, preşedinte al Academiei Române, acad. Mircea Dumitru, vicepreşedinte al Academiei, Varujan Vosganian, preşedintele Uniunii Scriitorilor din România, părintele prof. univ. Nicolae Brînzea, printre aceştia şi… „filiala Curtea de (la) Argeş a Academiei Române” – un mod ocolit de a spune „sub-semnatul”; a moderat întâlnirea directorul general al Muzeului Literaturii Române, dl Ioan Cristescu. Cuvântul acad. Ioan-Aurel Pop a fost reluat în numărul din luna iunie al revistei, cel al acad. Mircea Dumitru apare în numărul de faţă, vor mai fi reluate şi altele – între timp va apărea şi un frumos volum, texte şi imagini, dedicat întâlnirii, realizat sub egida Arhiepiscopiei Argeşului şi Muscelului.

Cartea *Catehism filosofic* este remarcabilă din multe puncte de vedere, începând cu amploarea proiectului: baleierea a două milenii şi jumătate de filosofie, din antichitatea greco-chineză până în zilele noastre, evaluându-i pe filosofi cu măsura intransigentă a Cărţilor Sfinte – cuvântul-înainte al scriitorului Adrian Alui Gheorghe rezumă sugestiv: „Calea, Adevărul şi Viaţa, în lumina filosofiei şi credinţei”. Zeci de filosofi, sute de cărţi, o muncă imensă, un rezultat pe potrivă. Selecţia nu este deloc „părtinitoare”, sunt „convocaţi” înaintea înaltului prelat atât filosofi creştini sau ale căror idei au fost încorporate ulterior în învăţătura creştină, cât şi filosofi materialisto-atei sau care au fost revendicaţi de ideologiile de această orientare. Între/printre aceştia, filosofi pur şi simplu, iubitori de înţelepciune, cum îi dezvăluie etimologia. Cu o seninătate seniorială specifică şi cu umorul tonic pe care bine i-l ştim, autorul preia idei, citate, compară, laudă uneori („straşnic filosof”), veştejeşte alteori – nu dau exemple, cititorul este sfătuit să meargă direct la sursă. În orice caz, cantitatea de informaţie este impresionantă, iar prin genul acesta de abordare suntem beneficiarii unui dublu catehism, spuneam asta şi pe 4 martie: catehizându-ne filosofic, ni se ţine, implicit, prin argumentele care nu-i confirmă pe unii filosofi, dar şi explicit, prin sublinierea părerilor acceptate ale acestora, o continuă lecţie despre fundamentele creştinismului, o catehizare propriu-zisă, de dicţionar, religioasă deci.

Las însă cartea în seama cititorului şi, cum spuneam, încerc să-l atrag într-o direcţie mai apropiată de preocuparea paginii de faţă, una istorico-moralizatoare. Rămânând ferm pe teren filosofic şi plecând de la reamintirea uneia dintre cele mai mult citate – înălţătoare ca intenţie şi formulare, dar nocivă prin consecinţe! – afirmaţii a unui filosof: „Omul este măsura tuturor lucrurilor”. Protagoras, filosof grec, vreo cinci secole înainte de Hristos. Au reluat-o dramaturgii din vechime, au dus-o mai departe Renaşterea, iluminismul, umanismul, nominalismul, au ridicat-o pe „culmi nebănuite” comunismul şi progresismul contemporan, toate ismele care l-au împins pe om pe soclul otrăvit de „stăpân al naturii”, în descendenţa maimuţei, spre animalul bucuros de animalitate, departe de Cer, rupt de transcendenţă. Nu e vorba de biologie şi evoluţionism aici, ci de atitudine, psihologie, hedonism, de căderea în ţărână. Ireversibilă de la un loc încolo. Vai, vai, omului! Căci scrie ÎPS Calinic la pagina 37 din carte: „Să nu luăm în serios însă povestea lui Protagoras. Uneori, omul este «măsura tuturor inepţiilor»!” Una dintre acestea îi aparţine „zbuciumatului Nietzsche”, „minte multă, dar nu toată bună”, dar nu aş contrapune-o simplu lui Protagoras înainte de a o citi cu atenţie: „Omul e doar o funie întinsă între *bestie* şi *Supraom* – o funie peste un abis.” (pag. 364) Între cei doi, o constatare generală prilejuită de Henry David Thoreau, cel cu *Nesupunerea civică:* „Stările sociale au bântuit lumea, dintotdeauna! Imperfecţiune şi boală grea pe umerii popoarelor!” (pag. 342) Şi Marx, desigur, a cărui celebră frază „De la fiecare după capacităţi, fiecăruia după nevoi!” este „tradusă” semnificativ: „Deci *lucrători* după *putere* şi *mâncători,* tot după *putere!*” Iar la pagina 274, găsim un citat din Giambattista Vico valorând cât un eseu: „Oamenii caută, la început, *necesarul*, apoi pândesc *folositorul,* apoi iau în seamă *comodul,* mai departe se bucură de *plăcere*, pe urmă se moleşesc în *lux* şi, în cele din urmă, înnebunesc *risipind.* Natura popoarelor înainte era *crudă,* apoi a fost *severă, blajină, delicată* şi, în cele din urmă, *coruptă*.” QED, aş încheia sentenţios.

Se spune că atunci când citim o carte, împrumutăm din înţelepciunea autorului ei. ÎPS Calinic a împrumutat din înţelepciunea autorilor unui întreg raft de bibliotecă, filosofii a două milenii şi ceva, iar acum, noi, cititorii acestei cărţi, avem prilejul-privilegiul de a împrumuta din împrumut. *Dar din dar se face Rai,* spune o vorbă veche.

Domnul Eminescu scris-a

Toate-s vechi şi nouă toate...

Autori care nu ştiu a scrie o frază corectă, oameni de stat care nu pot justifica nici săvârşirea şcolii primare, advocaţi fără ştirea lui Dumnezeu, pictori orbi şi sculptori fără de mâini, generali care nu ştiu a citi o hartă, subprefecţi ieşiţi din puşcărie, legiuitori recrutaţi dintre stâlpi de cafenele, jucători de cărţi şi oameni cu darul beţiei, caraghioşi care înaintea erei liberale vindeau bilete la café chantant, iată banda ocultă care guvernează azi România, bandă care, până mai ieri republicană până la comunism, astăzi creează decoraţii, împărţindu-le între ei cu profuziune; ieri voind să răstoarne pe Domn, azi îl titluiesc rege; ieri proclamând republică la Ploieşti, azi joacă cu aceeaşi măiestrie pe linguşitorii Curţii. Din focarul Bucureştilor, putrejunea morală şi socială se menţine metodic asupra întregii ţări; din păienjenişul hidoasei pocituri se-ntind firele în filialele societăţii de exploataţie ce au forma de comitete de salut public. Pe când nicio îndreptare nu se face nici şcolii, nici bisericii, nici ramurilor de producţiune materială, tot pe atunci presa vecinicei minciuni, presa radicală, discută subtilităţi despre cea mai bună organizare a statului. Militari care au pus pistolul în pieptul lui Vodă Cuza azi au reintrat în rangurile lor militare şi sunt decoraţi; omul care a proclamat la Ploieşti republica şi l-a detronat pe Vodă e-naintat, primeşte decoraţii şi reprezintă azi pe monarhul pe care l-a trădat ieri înaintea altor principi. A-ţi călca jurământul a devenit în România un titlu de înaintare. Plebea de sus, slugarnică înspre cei mari, de o neomenoasă cruzime şi trufie cu clasele de jos, exploatează poziţia ei oficială în interesul ei privat. Un meschin egoism, o lăcomie de câştig cu orice mijloace, lipsa de bună-credinţă în afacerile publice şi în cele private, făţărnicia şi amăgirea ca busolă a presei, iată cumplitele efecte ale unui guvern liberal de câţiva ani. Încă alţi câţiva ani şi societatea va începe a plesni din toate încheieturile. Elemente străine vor inunda România ca valurile potopului, după ce vor fi subminat terenul pe care hidoasa pocitură conduce ca regizor comedia meschină jucată de bufonii partidului său. Mai mult încă. Noi credem că mâine-poimâine, desfiinţându-se şi justiţia, va începe deplina anarhie.

(*Timpul*, 12 septembrie 1878)

Unul dintre defectele cele mari ale noastre e că, departe de a ne ocupa cu fondul lucrurilor, credem că e de ajuns să avem numai forma lor, asemenea copiilor care, voind a-şi face o florărie, smulg plante din câmp şi le aşază fără rădăcini în straturi, improvizându-şi pentru câteva ceasuri o grădină, în aparenţă frumoasă, însă fără de trăinicie. Nerăbdători cum suntem, nu ne-am deprins a cunoaşte cum că lucrurile luate din temei ar fi şi mai trainice şi mai folositoare şi totodată cu mult mai ieftine decât mulţimea de forme goale care, neavând înţeles şi vitalitate, cer mereu muncă de Sisif de a fi reînnoite. Nestatornicia noastră, iubirea de schimbări, deasa răsturnare a tuturor temeliilor statului şi rivalitatea copilărească de a întrece pe toată lumea au făcut, atât în trecut, cât şi în prezent, ca să irosim o mulţime de puteri vii, care se puteau utiliza pe un teren folositor, pe lucruri de nimic sau de-a dreptul stricăcioase. Aceste defecte mari ale caracterului nostru naţional sunt, pe lângă împrejurările de dinafară, cauza pentru care un element etnic atât de răspândit ca al nostru să nu ajungă la nicio însemnătate în lume, ci, bucăţit între zeci de stăpâni, să reziste ici şi colo, să fie absorbit însă în multe locuri. Nu există un stat în Europa orientală, nu există o ţară de la Adriatică până la Marea Neagră care să nu cuprindă bucăţi din naţionalitatea noastră. Începând de la ciobanii din Istria, de la morlacii din Bosnia şi Herţegovina, găsim pas cu pas fragmentele acestei mari unităţi etnice în munţii Albaniei, în Macedonia şi Tesalia, în Pind ca şi în Balcani, în Serbia, în Bulgaria, în Grecia până sub zidurile Atenei, apoi, de dincolo de Tisa începând, în toată regiunea Daciei Traiane până dincolo de Nistru, până aproape de Odessa şi de Kiev. Pe când ruşii au cea mai mare îngrijire pentru triburile cele mai neînsemnate chiar care se ţin de marea familie slavă, pe când germanii stăruiesc prin autorităţile lor consulare pentru cele mai neînsemnate colonii ale lor din Orient şi pe când fiecare popor apusean dezvoltă o deosebită îngrijire pentru naţionalii săi din aceste locuri, singuri noi ne zbuciumăm în lupte interne pentru cea mai bună formă posibilă a organizării omeneşti, neavând un ideal de cultură, ci cel mult idealuri politice care nu stau în proporţii cu puterile noastre şi care, în loc de a da naştere la fapte, vor fi cel mult cauza unor aventuri periculoase.

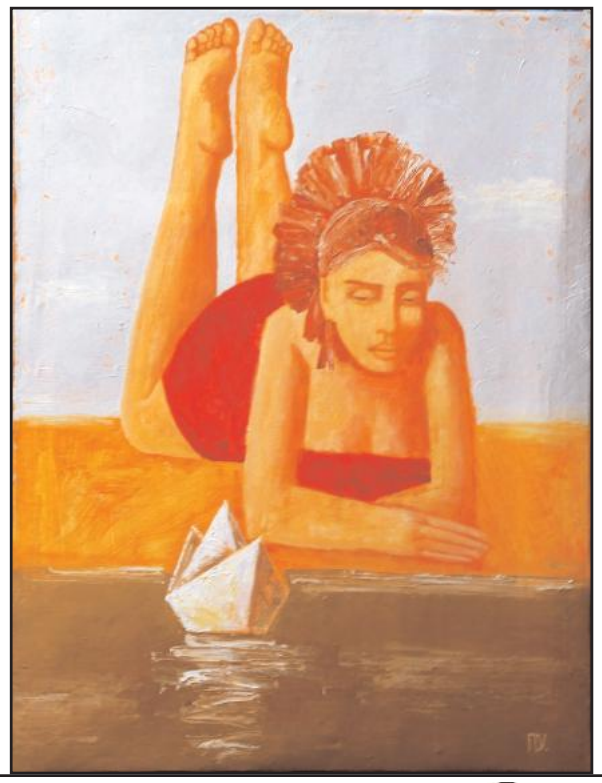

(...) Pe când sute de mii de oameni ce fac parte din neamul nostru sunt cuprinse de un adânc întuneric, pe când mintea lor naturală, curajul lor înnăscut şi iubirea lor de muncă îi fac vrednici pentru un viitor mai mare, tot pe atuncea noi nu mişcăm nici degetul cel mic măcar în favorul lor, ci ne frământăm în tulburări interne, ameţiţi de orgia palavrelor bizantine şi putrezind de vii prin corupţiunea unor parveniţi din Fanar care sub pretextul a chiar ideilor naţionale irosesc în vânt puterile noastre.

(*Timpul*, 26 septembrie 1878)

Monumentul lui Mihai Eminescu de la C. de Argeş

Curând va-ncepe a funcţiona banca de fiţuici care va umple ţara cu caimele, va face să dispară numerarul, va scumpi munca prin înmulţirea unui mijloc de schimb prea numeros şi fără valoare intrinsecă, va face productele noastre brute, care prin natura lor nu sunt accesibile de o esenţială sporire de preţ, să devie inexportabile, şi în fine tot d-nia lor vor ajunge să vândă moşiile statului cu toba la companii de cumpărători străini, încât tocmai societatea noastră superioară va fi compusă din străini, din oameni ce nu vor mai avea niciun fel de durere pentru ţară sau pentru păsul plugarilor ei. Aceştia vor fi reduşi la proletariat, adică la un instrument brut şi inert de muncă, fără nicio însemnătate pentru stat.

(*Timpul*, 19 septembrie 1878)

Adevărat că o carte de şcoală nu poate fi originală. Ea va fi totdeauna mai mult ori mai puţin un mozaic de definiţiunile cele mai bune, date în forma cea scurtă, mai hotărâtă, mai lesne de înţeles. Dar în acest caz autorul va trebui să citeze neapărat literatura întreagă de care s-a servit, fie în prefaţă, fie într-un adaos bibliografic, fie în text chiar. Nu e permis de a copia autori străini fără a-i cita, fără a pomeni că ne-am servit de definiţiunile, de exemplele, de comparaţiile lor chiar. Maniera de a-şi apropria cugetări străine în mod conştient şi a le da drept ale sale a devenit la noi calea ieftină de a ajunge la renume şi la bani.

(*Timpul,* 19 septembrie 1878)

Cauza proprie a relelor noastre e lipsa de cultură adevărată, şi sub cultura adevărată o înţelegem pe cea productivă. Exceptând câteva centre din ţară, tinerimea română nu se mai ocupă cu nicio ramură a producţiei naţionale; ea emigrează cu miile prin Paris, Bruxelles, Pisa etc., pentru a-şi menaja un doctorat în drept şi toţi aceştia se-ntorc apoi în ţară cu pretenţii de-a deveni de-a doua zi oameni mari.

(*Timpul*, 9 decembrie 1878)

Redactor-şef: Gheorghe Păun

Colegiu redacţional: acad. Svetlana Cojocaru – Academia de Ştiinţe a Moldovei, Chişinău, **Florian Copcea** – scriitor, Drobeta-Turnu Severin, **Lucian Costache** – scriitor, Piteşti, **Ioan Crăciun** – editor şi publicist, Bucureşti, **Spiridon Cristocea** – conferenţiar la Universitatea Piteşti, **Dumitru Augustin Doman** – scriitor, Curtea de Argeş, **Sorin Mazilescu** – conferenţiar la Universitatea Piteşti, **Marian Nencescu** – jurnalist cultural, Bucureşti, **Eufrosina Otlăcan** – profesor universitar, Bucureşti, **Filofteia Pally** – etnolog, Piteşti, **Cornel Popescu** – director al Muzeului Judeţean Argeş, Piteşti, **Octavian Sachelarie** – sociolog, Piteşti, **Adrian Sămărescu** – conferenţiar la Universitatea Piteşti, **Maria Mona Vâlceanu** – scriitor, Piteşti

Curtea de la Argeş

Revistă lunară de cultură

Apare sub egida Centrului de Cultură şi Arte „George Topîrceanu" (Bv. Basarabilor 59) şi a Asociaţiei Culturale „Curtea de Argeş"

Redacţia: Str. Schitului 45A, 115300 Curtea de Argeş

Tiparul: Atelierul de Editare, Curtea de Argeş, www.atelieruldeeditare.ro

ISSN: 2068-9489

E-mail: curteadelaarges@gmail.com

Website: www.curteadelaarges.ro

Întreaga răspundere ştiinţifică, juridică şi morală pentru conţinutul articolelor revine autorilor. Reproducerea oricărui articol se face numai cu acordul autorului şi cu precizarea sursei.

Revista poate fi sponsorizată prin Asociaţia Culturală „Curtea de Argeş", CIF 29520540, Banca Transilvania, IBAN RO38 BTRL RONC RT0V 1516 7901.

Homo sapiens

Omul de tinichea (III)
Fantasma ucenicului vrăjitor

Horia BĂDESCU

Ucenicii vrăjitori – cei care, pregătindu-ne fericirea cu de-a sila, au furat bagheta magică fără să știe prea bine la ce și cum se folosește și s-ar putea s-o scape din mână într-un viitor nu foarte îndepărtat – au decretat că omul nu este nimic altceva decât o alcătuire de reacții biochimice, de curenți și câmpuri electrice, al căror rezultat constituie ceea ce până acum am denumit în mod greșit a fi trăire intimă, viață interioară, guvernată nu de voința și de liberul-arbitru care permit a face alegerile al căror lanț și parcurs dă specificitatea existenței umane. Suntem, afirmă ei cu tărie, un ansamblu de algoritmi diferiți „cărora le lipsește o voce interioară unică sau un eu unic". Mai mult încă, mișcarea Quantified Self susține că „eul nu înseamnă altceva decât tipare matematice", mult prea complexe pentru a fi înțelese de mintea umană, acest ingredient al ființei despre care preoții lumi noi nu știu încă prea bine ce este, dar oricum ceva mult inferior unor algoritmi exteriori care pot să ne spună mult mai exact cine suntem prelucrând datele noastre biometrice. Adio învechitului și inutilului adagio „Cunoaște-te pe tine însuți". Adio *lumii ca voință și reprezentare,* adio desuetului Schopenhauer! Bun-venit atotputernicului algoritm! Din creștet până-n tălpi nu suntem altceva decât algoritmi interconectați, meniți să rezolve, după tipare bine determinate, problemele existențiale ale individului. „Algoritmii care ne alcătuiesc nu sunt liberi, ci modelați de gene și de presiunile de mediu și iau decizii fie în mod determinist, fie arbitrar – dar nu liber." De aici decurge ideea, evocată deja, că, teoretic, „un algoritm extern ar putea să mă cunoască mult mai bine decât m-aș putea cunoaște eu vreodată". El îmi poate organiza cu eficiență maximă viața, poate să-mi optimizeze alegerile de orice fel, poate vota în locul meu, poate crea în locul meu, precum deja s-a întâmplat, inteligența artificială fiind mult mai performantă, superioară învechitului creier al *Sapiens*-ului.

Implicarea acestei mecanici existențiale în definirea omului asigură expurgarea tocmai a ceea ce făcea esența ființei sale: suflet, minte, conștiință. În lumea lui *Homo deus* acestea nu au ce căuta! De fapt, ele nici nu există sub domnia acestei false zeități. Cu sufletul a fost simplu de rezolvat, din moment ce această incomodă parte a ființei s-a dovedit a fi doar expresia vitezei de reacție a biochimiei celulare. Trăirea și expresia superioară a acesteia, creația, nu sunt decât rezultatul conexiunilor și activității algoritmice care ne structurează. Omul, umanitatea, chiar lumea însăși sunt doar o plasă de rețele algoritmice interconectate, din care libertatea, ca dat ontologic, liberul-arbitru, cunoașterea rațională sau intuitivă, întreaga bogăție a trăirii interioare, vor fi șterse pe deplin. S-ar putea, așa cum apreciază și Harari, ca realitatea să devină „o rețea de algoritmi biochimici și electronici, fără limite clare și fără centre individuale". Logica stupului și a „omului fără însușiri" va domina o societate a centrului de comandă unic.

Însă toată această profuziune de soluții, care rezolvă *à l'amiable* sau, dacă e cazul, de voie de nevoie problema sufletului, lasă pe dinafară celelalte două componente ale triadei care dă esența și face specificitatea ființei omenești: mintea și conștiința. Cu ele problemele se complică pentru artizanii *noii lumi noi* și ai *Homo deus*-ului. Ele scapă tiparelor și soluțiilor care au rezolvat chestiunea sufletului și, odată cu el, a sacrului ca imanență a ființei omenești. „Mintea e ceva cu totul diferit de suflet. Mintea nu este o entitate mistică veșnică. Nu este nici un organ precum ochiul sau creierul. Mai curând un flux de experiențe subiective (...) alcătuite din senzații, emoții și gânduri (iată un alt element care scapă determinismului biochimic! n.n.) (...) a căror aglomerare frenetică de experiențe constituie fluxul conștiinței." Adică ceva de care nu te poți îndoi și care nu are la bază doar senzația și dorința, percepute în interconectitudinea lor, cum avansează ideea Harari, ci și compararea, evaluarea și decizia. Decizia care include nu doar răspunsuri ce vizează fericirea sau nefericirea subiectului om, ci și un set de principii morale ale unei ființe ce se definește și ca entitate socială. Așa încât, buclucașa minte care se definește prin sine nu prin reacții biochimice și fluxuri electrice, deține câteva elemente problematice pentru proiectanții „viitorului luminos": *gândul* – adică acea ciudată abstracțiune care pune ordine în fluxul experiențelor subiective, a cărui natură exclusiv individualizată poate fi un pericol pentru viziunea colectivă, *conștiința* – care evaluează și decide din aceeași perspectivă strict personală, lăsând algoritmii cu buza umflată, și *inteligența*, aptitudinea cea mai individualizată dintre toate aptitudinile umane, definind rapiditatea și alegerea optimă în soluționarea oricărei probleme, altminteri spus, gradul de interferență a capacităților analitice și puterii de sinteză. Toate acestea supuse *voinței*, ciudatul element care derivă din liberul-arbitru și prin urmare e necesar să fie bine temperat, „îmblânzit", dus de mână spre tărâmul fericirii precum neliniștita interioritate umană.

Făuritorii viitorului o țin ca gaia mațu' cu teoria reducerii omului la un ansamblu, fie el și complex, de reacții biochimice și electrochimice, însă nimeni nu poate explica cum miliardele de semnale transmise încolo și-ncoace de miliarde de neuroni se transformă în experiențe subiective. Pe bună dreptate se întreabă Harari: „cum se traduce mișcarea electronilor dintr-un loc în altul într-o imagine a lui Bill Clinton sau într-un sentiment subiectiv de furie sau dragoste?" În nevoia de a-și susține explicația – atunci când e pusă în discuție natura unor lucruri fundamentale pentru viața ființei umane, precum amintirile, închipuirile ori gândurile, și a locului în care acestea exisă – energumenii biologiei actuale afirmă cu seninătate că acestea „nu există într-un câmp imaterial superior. Mai curând, și ele sunt avalanșe de semnale electrice declanșate de miliarde de neuroni." Cu cât încearcă să explice mai mult, din perspective strict materialiste, cu atât „misterul se adâncește", vorba lui Blaga. Iar dogma algoritmului, a așa-zisei inteligențe artificiale, nu explică nimic în privința sufletului și a conștiinței.

Dar dacă problema acestei realități inexplicabile, *sufletul,* de care pontifii IA și *Homo Deus* fug ca dracu' de tămâie, e escamotată și trecută sub tăcere, cu aceea a conștiinței e și mai rău. Lucrurile sunt clare: „ea nu îndeplinește absolut nicio funcție biologică. *Conștiința este produsul auxiliar inutil din punct de vedere biologic al anumitor procese cerebrale* (s.n.)." Dar ne putem totuși întreba hamletian: suntem noi doar biologie? Și pentru că trebuie să aruncăm în derizoriu această periculoasă conștiință – care ne încurcă și pe care trebuie să o decuplăm într-un fel de inteligența de care nu ne putem lipsi în realizarea planurilor de a exclude umanitatea de pe scena istoriei – afirmăm că ea „ar putea fi un fel de poluare mentală produsă de activarea unor rețele neuronale complexe. Nu face nimic. Pur și simplu stă acolo." Știința contemporană avea nevoie de o asemenea sofistică pentru că această „poluare mentală" inutilă stă, totuși, acolo și judecă! Și judecând, pune întrebări, unele atât de deranjante încât ar trebui să se facă ceva în această privință. Iar cel mai simplu lucru de făcut este excluderea ei din proiectul lumii viitoare. Fiindcă nici *Homo deus*, nici cyborgul, nici zeul Data nu au nevoie de așa ceva! Atâta pagubă! „Revoluțiile din biotehnologie și tehnologia informației ne vor oferi controlul asupra lumii noastre interioare și ne vor permite să concepem și să creăm viață – ne avertiza Yuval Harari. Vom învăța să proiectăm creiere, să prelungim viața și să *ucidem gânduri* (s.n.) după bunul nostru plac. Nimeni nu știe însă care vor fi consecințele. *Oamenii s-au priceput totdeauna mult mai bine să inventeze instrumente decât să le folosească în mod chibzuit* (s.n.)". Așa că mă tem că Yuval Harari nu înțelege ce este viața, nu înțelege că perpetuum mobile n-are nici în clin, nici în mânecă cu sfâșietoarea realitate numită viață!

Inteligența artificială, algoritmul, care nu e decât o suită de procedee pentru rezolvarea unei probleme, ne va învăța cum să trăim, ce să spunem, cu cine să ne însoțim, ce putem face/crea și ce nu, ce emoții să avem și ce pulsiuni ticăloase să ne cenzurăm, după un program introdus de o minte iluminată, căci „maldărul de fierărie", fie ea de orice natură, materială sau virtuală, se poate *reprograma,* poate mai bine sau mai rău, dar numai după ce a fost programat *ab initio* și, pe cale de consecință, tot ceea ce ține de domeniul emoțional, de gând, de liberul-arbitru, nu ține de funcționarea mașinii, ci de aceea a omului, de sufletul și de conștiința acestuia. Și, cum preciza acad. Gheorghe Păun, în suita rezultatelor lui Turing, „verificarea programelor nu se poate face de către un program, mai precis, problema corectitudinii algoritmilor nu se poate rezolva algoritmic". Or, verificarea, care nu aparține mașinii, poate decela dacă aceasta simulează activitățile nealgoritmice ale minții omenești.

Dar ce nevoie am avea să verificăm ceea ce, nu-i așa?, se arată a fi mai inteligent decât noi. Fără a mai pune în discuție că un algoritm și, prin urmare, IA nu e niciodată nesigur, căci *algo-deus* își e suficient sie însuși în toate privințele! El este o răstălmăcire a raportului om-Dumnezeu, o inversare a raportului de condiționare, care aduce în prim-plan paradoxul creaturii care încearcă „să-și supună creatorul, ori să se lupte cu el pentru supremație". Este reflexul acelui impuls tehno-faustic care-l făcea pe Max More să deschidă victorios calea spre viitor: „gata cu zeii, gata cu credința. Haideți să aruncăm în aer vechile noastre forme, ignoranța noastră, slăbiciunea noastră și mortalitatea noastră. Viitorul e al nostru." Parcă-l aud pe Emanuel Macron informându-ne că programele progresiste nu se pot realiza atâta timp cât trecutul n-a fost făcut *tabula rasa*. În acea concurență resentimentară cu Dumnezeul care l-a alungat pe neînțeleptul Adam din nemurirea Paradisului vădită în dorința și aspirația omului „de a se regăsi și a se reflecta într-un alter ego care să fie creația lui" (Dumitru Borțun). Fără să-și dea seama că această aspirație conține în sine din plecare viitorul conflict om-mașină!

Însă nimic nu pare a sta în cale triumfalismului sacerdoților IA, chiar dacă există dizidenți precum Joseph Weizenbaum, chiar dacă, în 2023, sute de cercetători în inteligență artificială, inclusiv șefii unor companii de top, au avertizat public asupra riscului real ca programele pe care le dezvoltau să devină ostile, capabile să ne înrobească sau să ne extermine. N-are importanță că până și corporatiști ai curentului, ca Elon Musk, avertizează că Hannibal se află dinaintea porții! Un futurolog de felul lui Ray Kurzweil, directorul tehnic al Google, profețea în octombrie 2017 viitorul înfăptuirilor postumaniste până la sfârșitul acestui secol.

→

Ideile au consecinţe!

III. „Formele şi convenţiile sunt scara care duce sus”

Alexandru MĂRCHIDAN

Richard M. Weaver (*Ideile au consecințe,* Anacronic, 2020) susține că aportul fiecărei persoane la o cultură se poate desfășura pe trei etaje: al ideilor, al convingerilor și al viziunii metafizice asupra lumii. La primul nivel se află gândurile despre tot ce intră în sfera preocupărilor cotidiene; al doilea nivel conține convingerile moștenite sau formate, regăsite în alegerile personale; pe ultimul nivel se află ceea ce este mai important, „visul metafizic”, intuiția despre esența și fundamentul realității. Al treilea nivel este cel superior, pentru că dă consistență atât ideilor, cât și convingerilor, aducând adevărata contribuție la stabilitatea unei culturi; o cultură se stinge prin cufundarea în prea mult mundan.

Viziunea metafizică ține de accesarea stratului de profunzime a naturii umane și reprezintă criteriul (asumat sau nu conștient) după care se pune în lucru rațiunea, aceasta având doar rolul de a justifica ceea ce simțim în adâncul sufletului. Visul metafizic poate fi comparat cu lentila care ne mijlocește realitatea; lumina rațiunii trece prin această lentilă, însă ea ne arată lumea după cum este lentila: curată ori prăfuită, colorată sau nu, zgâriată, murdară etc. Din această enumerare deducem că nu toate lentilele sunt valoroase. De pildă, opera unui nihilist va fi un ansamblu de raționamente răsucite după același cod conform căruia totul, pe orice plan, trebuie să piară. Pe când opera unui platonician, să zicem, va trimite către ierarhie în lumea fizică morală și metafizică, deasupra aflându-se Ideea de Bine care impregnează întreaga realitate, pentru care este un principiu de unitate. Se înțelege că nu aceeași va fi situația celor care își construiesc viața după opera nihilistului ori a platonicianului. De aceea trebuie să fim atenți ce fel de lentilă avem și numai după ce suntem încredințați de calitatea ei putem lansa afirmații și proiecte social-politice, adică „numai după ce am fixat în mod categoric că viața și lumea sunt prețioase și trebuie cultivate ca atare” (p. 24).

Weaver arată raportul dintre rațiune și intuiția/sentimentul metafizic despre lume referindu-se la cunoscuta afirmație că filosofia începe cu starea de uimire: prin aceasta susținem că sentimentul este anterior rațiunii, pentru că „nu începem să raționăm despre ceva decât atunci când ne-a fost trezit un interes de natură afectivă. (...) Dacă spiritul e rău, rațiunea va amplifica răutatea; dacă e bun, rațiunea va ordona și va cultiva ce este bine” (*ibidem*). Îndemnul filosofului american este să nu reducem acest sentiment metafizic la sentimentalism. Sentimentul metafizic este matricea care duce (conform lui Aristotel) la mit și filosofie, este o poetică a reprezentării ce definește o lume ideală, având o mare forță de coeziune. Filosofia autentică (în sensul generic al preocupării umane pentru marile întrebări) are ca resort dragostea de viață, privind în același timp spre ce ar trebui să devină omul. În acest context înțelegem ce picioare de lut produc, pentru o civilizație, filosofiile care fac din deconstrucție apanajul celor mai înalte cuceriri pe terenul gândirii.

Expresia viziunii metafizice în cultură o reprezintă forma care intermediază între subiect și lucrul ce ni se face cunoscut întâi prin senzație; deși ne este dat să întâlnim realitatea întâi prin senzație, drumul vieții noastre nu trebuie să se încheie la nivelul senzorialului. Această idee, afirmă Weaver, explică de ce perioadele pre-culturale sunt caracterizate de o lipsă de formă, pe când în cele post-culturale domină ciocnirea intensă între forme. Fie că „visul metafizic” ține de matca religiei sau de aceea a *filosofiei înalte* (preocupată de transcendență), la amândouă regăsim puterea de a integra, deci ele

sunt centre de în-formare în absența cărora s-ar ajunge la spectacolul trist al destrămării până acolo unde nu va mai rămâne nimic ce ar merita numele de cultură. În lipsa acestor forme culturale, umanitatea unei epoci se confruntă cu o cădere în gol, la nivelul primar al senzațiilor în numele „emancipării”, „eliberării”, „sincerității” și „autenticității”, dând titluri de noblețe unor atitudini ce nu au nimic nobil; noblețea însăși este marcă a însușirii unor forme ce îmbracă aspectele banale ale vieții în haine bune de purtat într-o lume civilizată, de nobili. Cultura înseamnă cizelare, autocontrol (o izbândă a transcendentului), capacitate de a nu ceda primitivismului ascuns din noi, iar cultura ca *ethos* (mod de viață) devine a doua noastră natură, după modelul virtuților în opera lui Aristotel. Fără aceste forme culturale, omul pierde simțul oricărei ierarhii, deci și bunul simț al discernerii, și cade fie în sentimentalism, adică emoții risipite în trivial și absurd, fie în brutalitate.

Din păcate, „experiența brută” este noua țintă a celor mai progresiste abordări în cunoaștere, în exprimarea artistică sau cotidiană. Ceea ce secole de-a rândul a constituit o provocare și o preocupare demnă de ființe superioare, adică manifestarea capacității de a înnobila toate cele ale vieții, acum este aruncat ca ceva demodat sau chiar nociv. Însă ce aduce acest vițel de aur al experienței brute? O glorificare a senzorialului, deci o înstrăinare de menirea omului, de însăși demnitatea sa unică, roadele acestei idolatrii fiind, într-un termen cuprinzător, obscenitatea; în sens etimologic, ob-scene se referă la ceea ce trebuie jucat în afara scenei. Vechii greci, animați de înțelepciunea bunului simț și de omenie, știau că există lucruri nepotrivite pentru a fi expuse publicului și nu aveau în vedere doar reacțiile animalice brute, ci și suferința intensă și umilirea; de aceea le interziceau în teatrul lor. Și așa făceau toți cei care înțelegeau diferența dintre barbarie și cultură.

Weaver afirmă că secolul al XVIII-lea (până la borna istorică 1789) a fost ultima perioadă când simțirea și rațiunea s-au aflat în echilibru, iar Edmund Burke a fost exponentul de seamă al acestei înțelegeri, dar și martorul degringoladei inițiate de Revoluția Franceză, prin care s-a declarat război nu doar regalității și Vechiului Regim, ci unei grații firești a vieții, adică a formelor ce spiritualizează realitatea brută: „Toate ideile adăugate de bogăția imaginației noastre morale, pe care le adăpostim în sufletul nostru și pe care intelectul le aprobă, toate aceste idei de care avem nevoie pentru a acoperi defectele bietei noastre naturi neprelucrate și pentru a-i conferi demnitate în ochii noștri, trebuie date la o parte [în numele Revoluției, n.n.] ca o modă desuetă, ridicolă și absurdă” (p. 31). Înțelegerea cea mai elementară, bazată pe abilitatea de face distincții, presupune un grad de abstractizare, o distanță necesară pe care trebuie să o luăm în raport cu lucrurile. De aceea, orice educație (în sens general) ce dorește anularea distanței respective eșuează în capacitatea de a înțelege lumea; contopirea cu realitatea exterioară nu este progres al cunoașterii, ci înseamnă „a capitula în fața nesfârșitelor inducții ale empirismului” (*ibidem*).

A te raporta cultural nu înseamnă a fi un burduf ambulant de date brute despre realitate; înseamnă însă a fi pregătit să vezi lucrurile prin acea lentilă metafizică, deci să privești viața sub aspectul eternității, iar forma este mijlocul adecvat omului ca ființă meditativă, pentru că omul vede în formă ceea ce este durabil. Or, forma a ajuns – încă de la finalul secolului al XVIII-lea – să fie văzută ca limitare în Europa, iar Lumea Nouă a făcut o bravadă din această atitudine. În călătoria sa în America, De Tocqueville a sesizat cu multă luciditate dorința de imediat, patima „eliberaților” de a dezbrăca de convenții orice lucru și de a-l expune în lumina zilei, considerând că astfel au dat la o parte vălul incomod dintre ei și adevăr. Mentalitatea americană s-a remarcat și auto-identificat printr-o „neîncredere plebeiană în forme, care și-a găsit manifestarea ideală în elogiile aduse banalului” (p. 29). Căderea în capcana realității dezgolite de forme, susține Weaver, a dat roadele cele mai vizibile odată cu ridicarea instituției gazetăriei în secolul al XIX-lea, ajungând să facă din desacralizare o virtute. Printre bunurile culturale acumulate anterior și considerate a fi piedici ale progresului se află însăși buna-cuviință, forma de bază a unei civilizații sănătoase.

→

Ele sunt multe și înșiruite an după an, din ce în ce mai năzdrăvane și înfricoșătoare, dar câteva nu pot să nu fie amintite:

2038 – Apariția oamenilor-roboți, produse ale tehnologiilor transumaniste. Acestea vor fi dotate cu inteligență suplimentară și o varietate de opțiuni.

2039 – Nanomașinile vor fi implantate direct în creier și vor efectua semnale arbitrare de intrare și ieșire din celulele creierului. Aceasta va duce la o realitate virtuală a „imersiunii totale”, care nu necesită niciun echipament suplimentar.

2040 – Motoarele de căutare vor fi baza gadgeturilor care vor fi implantate în corpul uman. Căutarea va fi efectuată nu numai prin limbaj, ci prin gândire, iar rezultatele de căutare vor fi afișate pe ecranul lentilelor sau ochelarilor.

2041 – Lățimea maximă de bandă a Internetului va fi de 500 de milioane de ori mai mare decât astăzi.

2042 – Prima realizare potențială a nemuririi – mulțumită armatei nanorobot, va completa sistemul imunitar și va „vindeca” bolile.

2043 – Corpul uman ar putea lua orice formă datorită unui număr mare de nanoroboţi. Organele interne vor fi înlocuite cu dispozitive cibernetice de o calitate mult mai înaltă.

2044 – Inteligența non-biologică va deveni de miliarde de ori mai rezonabilă decât cea biologică.

2045 – Debutul singularității tehnologice. Pământul se va transforma într-un singur calculator gigantic.

2099 – Procesul de singularitate tehnologică se va extinde pe întregul Univers.

Ce se va mai întâmpla între 2045 și 2099 futurologul nostru nu ne mai spune, dar ne putem imagina. Grădina lui Dumnezeu e mare și toți nebunii au loc în ea, deopotrivă cu sinucigașii! Alegerea aparține fiecăruia. Inclusiv naivilor care nu văd sau se fac că nu văd ceea ce se petrece și se pune la cale, sub ochii lor închiși, dincolo de orizontul burții. Cum scria un comentator al lui Kurzweil: „Pentru Shakespeare, lumea a fost un teatru, iar pentru tehnicianul Google – un calculator imens.”

Pentru cei ce vin se poate pune întrebarea capitală: Între tine, omul viu, care-și gândește iubirea, viața și moartea cu ale lor, și omul de tinichea ce alegi? Dar între Teatrul Globus și magazinul de tinichele ale pământului?

(Va urma.)

Homo sapiens

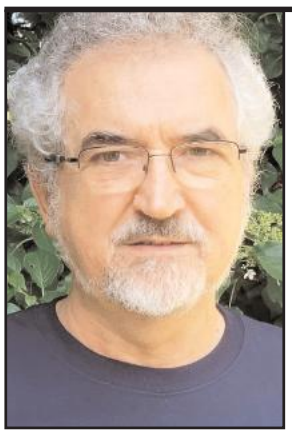

Ce pare să gândească inteligenţa artificială (I)

Ioan ROXIN

În urmă cu trei ani, dacă cineva i-ar fi spus unui cititor cultivat că o mașină îi va putea răspunde, în câteva secunde, la o întrebare despre Caragiale, îi va putea redacta o scrisoare oficială pe care s-o ducă la primărie, îi va putea traduce un poem din germană, îi va putea explica un articol științific complicat, îi va putea genera o fotografie a unui oraș care nu există, el ți-ar fi răspuns, probabil, că trăiești în romanele lui Jules Verne.
În urmă cu trei ani, însă, exact asta s-a întâmplat. ChatGPT, lansat la sfârșitul lui noiembrie 2022, a devenit fenomenul cel mai rapid adoptat din istoria tehnologiei. În două luni avea o sută de milioane de utilizatori, un prag pe care Facebook l-a atins în patru ani și jumătate, iar telefonul, în trei sferturi de secol. De atunci, alte sisteme – Claude, Gemini, Mistral, Grok, DeepSeek – au intrat în competiție; aproape toate marile companii de tehnologie au investit miliarde în această direcție; aproape toate guvernele lumii au început să elaboreze politici, regulamente, strategii.

Numele care s-a impus pentru această familie de sisteme este *inteligență artificială generativă.* Numele e proaspăt și deja incomod. *Inteligență artificială* – termenul a fost inventat în 1956, la o conferință universitară din New Hampshire, și a parcurs în decenii bune perioade de avânt și de dezamăgire. *Generativă* – adăugat recent, ca să distingă noua familie de sisteme care nu doar *recunosc* (e o pisică în această fotografie?), ci *produc* (desenează-mi o pisică pe acoperișul Castelului Bran).

Discuția asupra acestor sisteme a căpătat, în ultimii doi ani, un volum amețitor. Cărți, conferințe, podcasturi, manifeste, documentare, romane. Tonul oscilează între utopie (vom rezolva toate problemele majore ale omenirii) și apocalipsă (mașinile ne vor înlocui sau ne vor distruge). Ambele extreme spun mai mult despre noi decât despre mașini. Între ele rămâne, însă, terenul cel mai dificil și cel mai necesar: *înțelegerea.* Ce sunt, de fapt, aceste sisteme? Cum funcționează? Ce fac, cu adevărat, și ce par doar să facă? Cum trebuie să ne poziționăm față de ele?

Articolul de față așază câteva repere pentru cititorul care vrea să-și formeze o judecată proprie, fără să se piardă nici în jargonul tehnic, nici în spaimele difuze. Vom străbate trei concepte-cheie – *spațiul latent, fluența, iluziile cognitive* – și vom încheia cu o întâlnire neașteptată: cu un mare matematician român care, deși a murit cu jumătate de secol înainte ca aceste sisteme să existe, avusese intuiția structurală a problemei.

I. Cum învață mașina: de la regulă la exemplu

Generațiile crescute lângă primele calculatoare, anii '60, '70, '80, au dobândit despre acestea o reprezentare anume: o mașină care execută, fidel și rapid, instrucțiunile pe care i le dăm. Programatorul scrie un cod, o serie de reguli explicite, pas cu pas, și calculatorul îl urmează. Dacă programul greșește, vina e a programatorului care a uitat o virgulă sau a inversat o condiție. Mașina nu „știe” nimic. E rigidă, predictibilă, transparentă.

Această imagine, încă vie pentru cei mai mulți dintre noi, corespunde la ceea ce informaticienii

numesc *programare clasică* sau *inteligență artificială simbolică*. În acest model, cunoașterea pe care o are mașina e cea pe care i-am dat-o noi, în formă de reguli logice. *Dacă x, atunci y. Dacă pacientul are febră peste 39 de grade și gât roșu, atunci verifică amigdalele.* Un specialist depune o muncă enormă pentru a codifica un domeniu de cunoaștere; mașina aplică, mecanic, codul.

Limita acestui model a apărut repede. Sunt domenii întregi ale realității care nu se lasă descrise prin reguli explicite. Cum ai codifica, în reguli, recunoașterea unei pisici într-o fotografie? Trebuie să spui: *dacă are blană, dar nu prea multă; dacă are mustăți, dar nu de șoarece; dacă pupila este verticală, dar uneori și rotundă; dacă...* – încercarea ar fi nesfârșită și ar eșua oricum, fiindcă nu cunoaștem regulile. *Recunoaștem* o pisică, dar *nu putem să spunem cum.* La fel pentru limbaj: cum ai descrie, prin reguli, ce anume face ca o frază să fie o frază bună?

În anii '50 și '60, câțiva matematicieni și logicieni, printre ei și Grigore C. Moisil, despre care vom vorbi mai târziu, au început să exploreze o altă cale. În loc să programezi mașina cu reguli, *o antrenezi pe exemple.* Îi arăți o sută de mii de fotografii cu pisici și o sută de mii fără; o lași să descopere singură ce le distinge. Ideea, simplă în principiu, s-a izbit decenii la rând de două obstacole: nu aveam destule exemple și nu aveam destulă putere de calcul. Începând cu anii 2010, ambele obstacole au căzut. Internetul, devenit între timp depozitar de cantități imense de text și imagini, a livrat oceanul de exemple. Plăcile grafice, inițial proiectate pentru jocuri video, au livrat puterea de calcul. Iar ceea ce se numește *învățarea profundă* (în engleză, *deep learning*), o tehnică matematică inspirată îndepărtat de funcționarea creierului, a devenit unealta-cheie.

Pe scurt: în loc să fie *programate*, mașinile au început să fie *antrenate*. Diferența nu e doar tehnică, e filosofică. O mașină programată face *ce i s-a spus.* O mașină antrenată face *ce a învățat că este probabil.* Prima execută. A doua *probabilizează*. Iar diferența asta, aparent subtilă, e tot ce trebuie pentru a înțelege fenomenul de astăzi.

II. Spațiul latent: o geometrie a sensului

Cum reușește un sistem antrenat astfel să răspundă, totuși, la întrebări pe care nu le-a întâlnit niciodată? Cum se face că poate să producă un text despre Caragiale sau o imagine cu un oraș futurist în stil renascentist, dacă în corpusul lui de antrenament n-a existat exact așa ceva?

Răspunsul stă în noțiunea, frumoasă și nu prea cunoscută publicului, de *spațiu latent*.

→

Astfel, tăcerea decenței a fost dată la o parte pentru a face loc nerușinării, prezentată ca semn al sincerității. Un apărător al culturii precum Matthew Arnold, după un tur în SUA anului 1888, a scris că cea mai eficientă cale de a ucide, într-o națiune, disciplina respectului de sine și cultivarea simțămintelor înalte, este să citească ziarele americane. Iar cu două sute de ani înainte, în mod profetic, un guvernator al Virginiei îi mulțumea lui Dumnezeu că în colonie nu exista niciun ziar. Dacă așa stăteau lucrurile în 1888, ce putem spune cei din prezent, când de multe zeci de ani există publicații specializate în cea mai respingătoare obscenitate, dezvoltându-se o industrie extrem de prosperă, cu asentimentul statelor „civilizate”, care nu mai vor să cântărească între libertatea de exprimare și obligația de a preveni autodistrugerea.

În cele din urmă, de unde provine lupta împotriva formelor, a unui tipar al lucrurilor, deci împotriva viziunii metafizice? De la acea idee nominalistă (occamiană) ce face din termenii universali doar niște „vorbe goale”. Acolo se găsește sursa loviturilor ulterioare la adresa metafizicii. Firele desfășurate din acest ghem au ramificații până în prezent și fiecare traversează (și face) istoria ideilor politice, sociale, culturale. De pildă, unul dintre ele, plecând din mosorul nominalismului, duce la tema revoluționară că ierarhia este nocivă și că se impune – pentru fericirea personală și generală – o „eliberare”; eliberarea va aduce egalitatea și aceasta va fi calea către democrația pură, iar cele două se vor susține reciproc. Egalitatea nu se referă doar la aceea întemeiată, în fața legii, ci la un egalitarism nedefinit, în numele căruia se poate dărâma oricând ierarhia și libertatea, dușmanii săi de moarte. De aici rezultă însă un amalgam de contradicții, iar prima dintre ele este fundamentală: egalitatea contravine realității pe orice plan, sincronic, dar și diacronic – pentru că orice scop vizat trimite către ierarhie. Astfel stând lucrurile, înseamnă că egalitatea este matca despotismului, pentru că în numele egalității se vor topi concepte și ierarhii, de câte ori o impune gelozia pentru cel mai bun, mai priceput, mai capabil etc.

La o privire superficială, lupta pentru egalitate poate să pară nobilă și este adesea confundată cu dreptatea, însă ea ascunde dorința egoistă ca celălalt să nu fie mai presus. Într-o societate guvernată de ideea egalitarismului, fiecare e la fel de bun ca oricine altcineva și de aceea foarte mulți sunt resentimentari (întemeiat sau nu), având impresia că nu primesc atât cât merită. Sentimentul fraternității, bazat pe ierarhie, pe respect (pentru frații mai mari) și responsabilitate (pentru frații mai mici) este subminat eficient de sentimentalismul egalității.

Egalitatea face din comunități mase, este individualistă și nedreaptă în raport cu însăși structura ierarhică pe care o presupune viața și sensul oricărei educații. Însă și educația este înțeleasă de egalitariști într-un mod pervertit, ca „eliberare din” (ierarhia cum altfel decât rea), pe modelul materialist-naturalist al seminței care nu trebuie să fie împiedicată în procesul determinist ce va produce dezvoltarea potențialului, înflorirea. Totuși, educația înseamnă nu un parcurs al fatalității, ci formare, disciplinare în favoarea „libertății de a”.
În prezent, ideologia incluziunii descinde din această perspectivă, iar problema nu constă în a dori ca fiecare să aibă un loc în societate, ci apare pentru că vrea să oficieze impostura, oferind avantaje pe seama înlăturării celor care nu se încadrează în patul lui Procust, un calapod unde calitatea este înlocuită de cantitate, iar atributele normalității sunt considerate mărci ale unui statut superior nemeritat ce trebuie sancționat prin marginalizare. „Democrații intuiesc foarte bine că, dacă vor da voie oamenilor să se diferențieze în funcție de abilități și preferințe, curând această structură se va impune în fața majorității. De aici, adularea omului comun, seducția politică a omului de rând” (p. 49). „Concepția predominantă este că educația trebuie să echipeze omul ca să poată acumula suficientă bunăstare pentru a trăi la nivelul burgheziei. Acest soi de educație nu dezvoltă virtuți aristocratice, nu încurajează la reflecție și nici nu inspiră reverența în fața binelui” (p. 52). Textul continuă, prezentând consecințele (în realitatea anului 1948!): s-au creat școli dotate cu echipamente din belșug, însă unde dascălii nu îndrăznesc să impună disciplina școlară, pentru că așa ceva contravine scării de valori majoritar acceptate; s-au construit, de asemenea, numeroase universități – transformate în „locuri de joacă pentru copiii mari” sau au fost reduse la statutul unor centre de învățat meserii; clasele au devenit forumuri democratice unde profesorul are în esență rolul de moderator, iar autocenzura funcționează automat ca mecanism de apărare, în raport cu nivelul acceptat de înțelegere.

Homo sapiens

Imaginați-vă, mai întâi, o foaie de hârtie pe care ați așezat zece cuvinte: *câine, pisică, mâță, cățel, catedrală, capelă, biserică, algoritm, ecuație, teoremă.* Sarcina dumneavoastră ar fi să le poziționați astfel încât *cuvintele înrudite ca sens să fie aproape unul de altul,* iar cele neînrudite, departe. *Pisică* lângă *mâță, câine* lângă *cățel;* cele patru animale într-un colț al foii. *Catedrală, capelă, biserică* într-un alt colț. *Algoritm, ecuație, teoremă* în al treilea. Distanțele dintre cuvinte ar reflecta înrudirile lor semantice. Foaia ar deveni o mică *hartă a sensului.*

Modelele actuale fac exact acest lucru, dar la o scară uriașă. Nu pe o foaie cu zece cuvinte și două dimensiuni, ci într-un spațiu matematic cu mii de dimensiuni, în care fiecare cuvânt al limbii, fiecare frază, fiecare imagine, fiecare concept ocupă o poziție precisă. Acest spațiu se numește *spațiu latent – latent* fiindcă nu este vizibil, nu se desenează, nu se imprimă; există doar ca structură matematică internă a modelului. Dar el este *harta interioară* a tot ceea ce modelul a învățat din corpus.

Frumusețea spațiului latent stă în două proprietăți pe care le-a descoperit cercetarea ultimelor ani.

Prima: *vecinătățile sunt semnificative.* Ce este aproape de ce, în acest spațiu, corespunde, aproximativ, la ce este înrudit cu ce, în înțelegerea omenească. *Pisică* e aproape de *mâță. Mozart* e aproape de *Haydn. Trist* e aproape de *melancolic*. Iar pentru că modelul a învățat aceste vecinătăți din modul în care oamenii au folosit cuvintele în corpus, ele reflectă, fragmentar, imperfect, dar consistent, o anumită cartografie a culturii noastre.

A doua: *direcțiile sunt semnificative.* În spațiul latent, există direcții care corespund unor *transformări de sens.* Vectorul care duce de la *bărbat* la *femeie* e similar cu cel care duce de la *rege* la *regină* sau de la *unchi* la *mătușă.* Vectorul care duce de la *Paris* la *Franța* e similar cu cel care duce de la *București* la *România.* Modelul nu „știe" că aceste perechi sunt înrudite; el a învățat statistic, din miliarde de propoziții, că relațiile dintre cuvinte se aranjează *geometric.* Iar această geometrie îi îngăduie să facă raționamente analogice fără să fi fost programat să le facă.

Atunci când îi cerem unui model generativ să producă o imagine cu *un oraș futurist în stil renascentist*, el nu caută în memorie o asemenea imagine – nu există. El navighează în spațiul latent: găsește zona „oraș", găsește direcția „futurist", găsește direcția „renascentist", combină vectorial cele trei contribuții și *produce* o ieșire care, statistic, se așază în zona acelei combinații. Rezultatul nu e copiat. Rezultatul e generat. Iar acest gest, recombinare în spațiul latent, e operația de bază a IA generative.

Trebuie reținut, deci, primul concept-cheie: *modelele nu copiază, recombină. Nu au o arhivă în memorie, ci o geometrie a asemănărilor.*

III. Cum se naște limbajul: predicția cuvântului următor

Toate cele de mai sus se aplică, cu detalii diferite, atât modelelor de imagine, cât și celor de limbaj. Pentru sistemele cu care ne întâlnim cel mai des, ChatGPT, Claude, Gemini și concurenții lor, operația concretă este, însă, foarte specifică, și merită explicată.

Aceste modele, numite *modele mari de limbaj* (în engleză *large language models,* prescurtat LLM), sunt antrenate pentru un singur lucru: *predicția cuvântului următor.* Mai exact, ele lucrează cu unități numite *tokeni* – fragmente care pot fi un cuvânt scurt, o silabă sau o secvență de câteva litere dintr-un cuvânt.

Antrenamentul funcționează astfel. Se ia o cantitate uriașă de text – practic, o bună parte din internetul scris și din literatura digitalizată, în zeci de limbi. Se decupează acest text în secvențe. Se ascunde modelului ultimul cuvânt al fiecărei secvențe și i se cere să-l prezică. La început, modelul ghicește la întâmplare. La fiecare greșeală, parametrii lui interni – miliarde, sute de miliarde de numere – sunt ușor ajustați, în direcția care ar fi făcut predicția corectă. După miliarde de astfel de exerciții, modelul devine extraordinar de bun la prezis ce urmează.

Aici începe să se petreacă lucrul fascinant. Pentru a prezice bine cuvântul următor, modelul trebuie, fără să i se ceară explicit, să internalizeze o cantitate enormă de cunoaștere. Pentru a prezice corect că, în propoziția „Capitala României este...", urmează „București", trebuie să fi învățat că România are o capitală, că Bucureștiul este o capitală și că relația dintre cele două se exprimă în acest tipar lingvistic. Pentru a anticipa că într-un text despre Caragiale e probabil să apară „Mitică" sau „Conu Leonida", trebuie să fi învățat ceva despre opera lui Caragiale. Pentru a prevedea că într-un dialog politicos după „Vă mulțumesc" urmează „Cu plăcere", trebuie să fi învățat regulile de politețe ale unei limbi.

Astfel, prin sarcina aparent banală de *a prezice cuvântul următor,* modelul absoarbe – fragmentar, neuniform, dar într-o cantitate copleșitoare – un volum de *cunoștințe* pe care, generic, îl putem numi *cultură.* Iar cultura aceasta absorbită îi îngăduie să răspundă, după antrenament, la întrebări la care nu fusese niciodată antrenat să răspundă explicit. Acest fenomen, pe care cercetătorii îl numesc *capacități emergente,* a luat prin surprindere chiar comunitatea care a creat aceste sisteme.

Reținem, așadar, al doilea reper: *modelele de limbaj sunt mașini de prezis cuvântul următor; din această sarcină simplă derivă, prin antrenare la scară uriașă, capacități pe care nu le-am programat.*

IV. Fluența: o noutate intelectuală

Tocmai pentru că au fost antrenate pe miliarde de fraze scrise de oameni, aceste modele au dobândit o calitate care surprinde, pentru oricine intră în contact cu ele pentru prima dată: o fluență extraordinară.

Fluența este capacitatea de a produce text *care curge,* fără ezitări gramaticale, fără rupturi de stil, fără bâlbâieli logice de suprafață. Frazele se leagă; argumentele par bine construite; tonul se adaptează cererii (formal, informal, științific, poetic, ironic). Dacă cereți unui model să vă scrie un raport în stil administrativ, va suna ca un raport administrativ. Dacă îi cereți o scrisoare de dragoste, va suna ca o scrisoare de dragoste. Dacă îi cereți un eseu în stilul lui Pleșu, va încerca, cu rezultate uneori uimitoare, să imite tonul lui Pleșu.

Fluența pare un dar pur. În realitate, este una dintre cele mai mari capcane intelectuale pe care le pune IA generativă în fața noastră.

Pentru a înțelege de ce, trebuie să ne reamintim un lucru pe care educația noastră ni l-a inculcat de la primele clase: *bunul-scris* este, de obicei, semn al *bunei-gândiri.* Cine scrie limpede gândește limpede; cine scrie încâlcit, gândește încâlcit; cine scrie elegant și convingător, *probabil* gândește la fel. Această asociere, fluență egal calitate, e o euristică, adică o regulă de bun-simț, care funcționează în ecologia umană obișnuită. Un om care scrie bine, în general, *este* un om care a învățat să gândească.

Modelele generative *rup această asociere*. Ele pot produce texte de o fluență extraordinară fără să existe, în spatele lor, o gândire în sensul deplin al cuvântului. Pot scrie cu eleganță fraze false. Pot construi argumente plauzibile pe baze inexistente. Pot imita stiluri fără să le înțeleagă. Iar cititorul, antrenat de o viață să asocieze fluența cu gândirea, este *spontan dezarmat:* textul îi sună bine, deci îl crede.

Aici ajungem la ceea ce, în cărțile de specialitate, se numește *halucinație.* Termenul, devenit standard în comunitatea cercetătorilor, descrie un fenomen care a surprins inițial pe toată lumea: modelele produc, uneori, răspunsuri perfect coerente și complet false. Inventează cărți care nu există, atribuie citate eronate, compun bibliografii fictive, construiesc fapte istorice plauzibile dar inexacte. Termenul *halucinație* este metaforic – modelele nu au conștiință, nu „văd" lucruri imaginare, nu trăiesc tulburări psihice. Ele fac, pur și simplu, ce au fost antrenate să facă: produc o secvență probabilă. Dacă secvența nimerește falsul, problema nu e că mașina „minte", ci că noi am dat încredere unei probabilități statistice fără să o verificăm. De aceea, unii autori preferă termenul de *confabulații* – termen împrumutat din psihiatrie, unde desemnează producția spontană de povestiri plauzibile dar false, fără intenția de a minți. Termenul mi se pare mai exact: mașina nu halucinează, ci umple goluri cu probabil.

Iar fluența ne face *să nu verificăm.* Pentru că textul curge, presupunem că e adevărat. Pentru că tonul e doct, presupunem că autorul e erudit, deci știe ce spune. Pentru că argumentele se leagă, presupunem că logica e solidă. Or, niciuna dintre aceste implicații nu e garantată în cazul unui sistem care produce text prin recombinare statistică.

A treia idee de reținut, deci: *fluența nu este același lucru cu adevărul. Pentru prima dată în istoria culturii noastre, putem produce texte care sună foarte bine fără să fie, în spatele lor, ceva care gândește.*

V. Iluzii cognitive: când mintea noastră face cadouri mașinii

Tocmai acest decuplaj – fluență fără gândire, formă fără fond – ridică o problemă mai profundă, care e inima preocupărilor mele de cercetare a ultimilor ani: *iluziile cognitive* pe care IA generativă le induce, aproape inevitabil, în mintea utilizatorului.

Numesc *iluzii cognitive* acele atribuiri spontane prin care îmbrăcăm mașina în haine omenești, fără să ne dăm seama. Le voi enumera pe cele mai importante.

Iluzia antropomorfizării. Pentru că modelele dialoghează în limbaj natural, le atribuim, fără să gândim, trăsături omenești. Spunem că *înțeleg* ceea ce le spunem; că *vor* să ne ajute; că *ezită* înainte de a răspunde; că *sunt de acord* cu noi; că *se gândesc.* Verbele acestea presupun, însă, o lume interioară. A înțelege presupune un cineva care înțelege; a vrea presupune o voință; a ezita presupune o ezitare conștientă. Or, modelele manipulează semne. Faptul că manipularea aceasta produce efecte exterioare asemănătoare cu ale înțelegerii, nu înseamnă că *este* înțelegere. Distincția e subtilă, dar crucială. Un termometru care arată 39 de grade nu *are* febră; el produce un semnal corelat cu febra cuiva. Un ceas care indică ora exactă nu *știe* ce e timpul; el produce o configurație corelată cu poziția Pământului față de Soare. La fel, un model lingvistic care produce un text plauzibil despre durere nu *trăiește* durere.

Iluzia gândirii. Cea mai recentă generație de modele introduce ceea ce numim *raționamente afișate* – modelul produce, înainte de răspuns, o secvență de fraze care arată ca o gândire („să mă gândesc puțin... să verific... ah, da, deci..."). Aceste secvențe sunt, ele însele, generate prin același mecanism de predicție statistică. Faptul că arată ca o gândire nu înseamnă că *sunt* gândire. Pentru utilizator, însă, efectul este irezistibil: ne pare că vedem cum gândește mașina, deci credem că gândește.

Iluzia înțelegerii. Când punem o întrebare unui model și el ne dă un răspuns potrivit, presupunem că *a înțeles* întrebarea. Dar răspunsul potrivit poate proveni și de cele mai multe ori provine pur și simplu din *recunoașterea statistică* a tiparului întrebării, urmată de generarea unei secvențe corelate. Modelul nu a înțeles întrebarea; a *prezis* că asemenea întrebări sunt urmate, în corpusul lui, de asemenea răspunsuri. Iar dacă, din întâmplare, întrebarea iese din zona pe care a învățat-o bine, modelul va produce, cu aceeași fluență și aceeași siguranță, un răspuns absurd.

Iluzia interlocutorului. Cea mai puternică dintre toate. Dialogul cu un model generativ activează, în mintea noastră, întreaga mașinărie psihologică pe care o folosim în relațiile cu alți oameni. Devenim politicoși cu modelul. Ne irităm când nu ne răspunde bine. Îl simțim ca pe cineva care „ne ascultă". Iar această simțire, automată și aproape imposibil de înlăturat prin voință, ne face vulnerabili: ne pare că avem un partener, când avem doar un instrument; ne pare că suntem ascultați, când suntem doar procesați; ne pare că dialogăm, când doar producem împreună un text.

Toate aceste iluzii nu sunt vina mașinii. Ele sunt reacții normale ale minții omenești, reacții care, în viața obișnuită, ne servesc bine, fiindcă ne ajută să navigăm prin lumea socială.

→

Homo sapiens

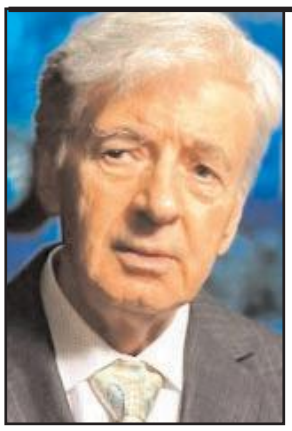

Miorița, o lectură deschisă
Mesajul înaintea morții

Ioan St. LAZĂR

Receptarea *Mioriței* de către cercetătorii străini furnizează rezultate revelante, care scot textul românesc din percepția lui tradițional-autarhică, proiectându-l în corelație cu alte repere tematice și valențe expresive ce-i conferă valoare în universalitate. O perspectivă asupra acestor cercetări, la modul informației, se află în bibliografia întocmită și inclusă de Ion Filipciuc în antologia sa de traduceri ale *Mioriței* intitulată *Miorița străbate lumea*". (1)

Una din referințele mioritice cele mai semnificative aparține savantului francez Georges Dumézil și a fost publicată sub titlul *Le message avant la mort* (2) în volumul omagial dedicat lui Mircea Eliade de către revista *L'Herne* (3). Autorul pornește de la studiul *Oaia năzdrăvană* publicat de către Mircea Eliade în vol. *De la Zalmoxis la Genghis-han*, apărut la Paris, în 1970, studiu în care testamentul ciobanului – secvență fondatoare (după A. Fochi) – este reliefat ca întrunind asentimentul elitei românești pentru a-și releva „sufletul național".

Depășind aspectele afective, ca de altfel și Mircea Eliade, Georges Dumézil, după o scurtă prezentare a textului, îl corelează pe acesta cu un cântec tradițional al cerchezilor, o populație caucaziană care n-a ajuns la constituirea unei națiuni, dar care nu are mai puțin o identitate etnică și culturală bine individualizată. Textul – inclus în vol. lui Koubé Chaban, Adeghé Wérédézhkhér, *Vieux chants tcherkasses* (Damas, 1954, pp. 61-66) – are drept erou nu un păstor, ci un prinț, Qwétch'as, aparținând familiei Hatkhe, excelent în cele ale vânătorii, ca și în cele ale războiului. Având un succes deosebit la o vânătoare, în care omoară un număr mare de cerbi, isprava sa ajunge la urechile lui Dewey, „Prințul Teribil", care pornește împotriva lui cu o trupă de cavalerie. În așteptarea acestuia, Qwétch'as, așezat sub un arbore, se adresează companionilor săi cu diferite recomandări pentru cazul în care, din confruntarea cu Dewey, va muri, ceea ce se va și întâmpla.

Tema este deci comună celor două poeme, remarcă Georges Dumézil: un personaj, în exercițiul funcțiunii sale (de păstor și, respectiv, de vânător), află că va fi atacat și are, desigur, perspectiva posibilă de a muri; de aceea, el lasă consemn unuia sau mai multor apropiați în legătură cu îndatoririle lor în consecință. Diferențele firești între cele două texte – unul raportându-se la mediul agro-pastoral, celălalt la cutumele „clasei" aristocrat-războinice – nu anulează „numitorul lor comun", anume, omologia „mesajului dinaintea morții". Adresându-se unuia (sau mai multora) dintre cei apropiați, „rânduind" așezarea defunctului (de către el însuși) în post-existență și în memoria celor dragi – acest mesaj are urmări, totodată, și în structura și formele estetice ale fiecărui text.

Georges Dumézil nu trage toate concluziile privind concepția (comună sau diferențială) referitoare la relația între viață și moarte (aceasta din urmă, ca post-existență), în schimb, încearcă să itinereze un traseu care să lege (prin supoziție mai mult sau mai puțin veridică) cele două texte. După opinia savantului francez, această „foarte veche temă" se situează pe o rută ce traversează spațiul popoarelor din Nordul Mării Negre, la nivelul acelui „lung *continuum* al Tracilor, Scythilor și Cerchezilor pe care grecii îi cunoșteau încă și care n-a fost întrerupt în mediul său până când, datorită presiunii invadatorilor veniți din nord, popoarele respective s-au delimitat în două părți: la vest și la est". (4)

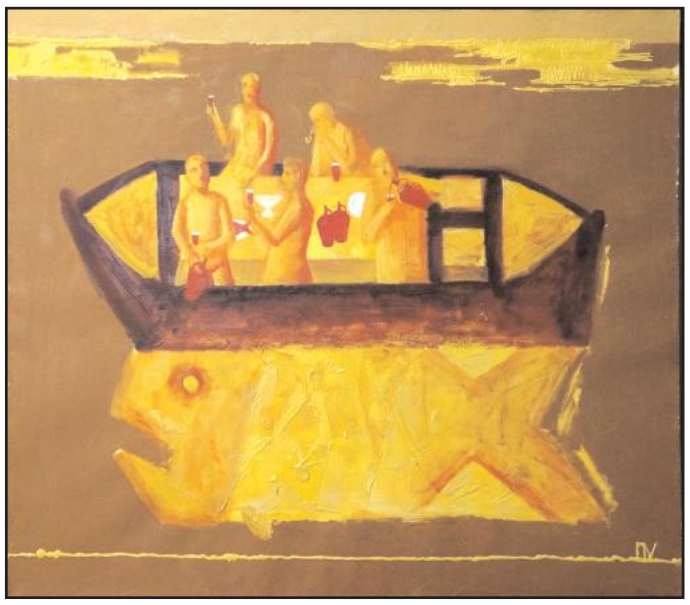

Acesta este nivelul (preistoric) comun al „rădăcinilor" celor două poeme, care – remarcăm noi – confirmă (și reunesc peste vremi!) un areal ce aparținea, mai în adâncime și parțial, civilizației Vechii Europe (5). Vitalitatea acestui areal, circulația bunurilor materiale și spirituale în cadrul lui este atestată și arheologic, și prin relictele lingvistice mai mult sau mai puțin comune diferitelor popoare circumscrise (6), iar cerchezilor (circazienilor), „populație pastorală din câmpiile nord-caucaziene", li se recunoaște – pentru acea epocă – atributul de a fi fost „un vehicul al influențelor caucaziene, fie și secundar" (7).

Fără să „coboare" la acest prim nivel al preistoriei, G. Dumézil se raportează în final la destinul istoric al celor două popoare situate în extremitățile arealului considerat.

Meritul său – acela de a releva o „temă" mitică universală și de a o demonstra pe un larg areal – rămâne cu totul remarcabil; vom observa, totuși, că această temă nu poate fi cantonată, ca originaritate, numai în spațiul și în timpul menționate, căci, de pildă, A. Fochi o regăsește și în Balcani sub forma *Le motif de la mort héroique*" (8), incluzând, de asemenea, „mesajul înaintea morții" sau „testamentul eroului", în mai multe variante tipologice la diferitele popoare. Un al doilea merit deosebit este acela că a făcut o conjuncție coerentă între texte (mito-poetice) evocând moartea sacrificială sau inițiatică și „moartea eroică", pornind de la o secvență comună: „mesajul înaintea morții".

‚Acesta reprezintă o cutumă etnografică – testamentul/„limba de moarte" a muribundului, care trebuie respectată întocmai (!) – și este, pe de altă parte, o constantă în mitologia și literatura multor popoare de pe toate continentele – cu observația că, în acest sens, cercetarea este, cumva, la început.

Note bibliografice

1. *Miorița străbate lumea sau 123 de traduceri ale colindei și baladei...*, orânduite, cu studiu introductiv și bibliografie, într-o singură carte de Ion Filipciuc. Câmpulung-Bucovina, 2001 (Biblioteca „Miorița").
2. Georges Dumézil, *Le message avant la mort*, în *Cahiers de L'Herne. Omage a Mircea Eliade*, Paris, 1978, pp. 88-91.
3. O primă referință despre textul lui Dumézil, în bibliografia românească, v. la Adrian Marino, *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 93, 270. O alta, la I. Filipciuc, *Miorița și alte semne poetice* (Câmpulung-Bucovina, Biblioteca „Miorița", 2002, p. 301), care neagă cântecelor cercheze o posibilă influență asupra „constantelor" *Mioriței*. Pe noi ne interesează aici conexiunile acestora la universalitate.
4. Georges Dumézil, *op. cit.*, p. 91.
5. Marija Gimbutas, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul Europei,* București, Editura Meridiane, 1989.
6. Vezi repere ale dezbaterilor de lingvistică pe această temă comparatistă la Viktor Kernbach, *Universul mitic al românilor,* București, Editura Științifică, 1994, pp. 11-26.
7. V. Kernbach, *op. cit.*, p. 23.
8. A. Fochi, *Valori ale culturii populare românești,* vol. I..., București, Editura Minerva, 1987, pp. 20-52.

Problema e că IA generativă declanșează aceste reacții *în absența* contextului care le justifică. Fiindcă vorbește ca un om, mintea noastră o tratează ca pe un om. Fiindcă scrie cu fluență, presupunem că e gândire. Fiindcă răspunde adecvat, credem că înțelege.

Aceste reacții se sprijină pe o predispoziție evolutivă a creierului omenesc, pe care psihologia o studiază sub numele de *pareidolie* – tendința minții de a recunoaște forme cunoscute (un chip, o intenție, o ființă vie) în structuri care nu le conțin: într-un nor, într-o pată de umiditate de pe perete, într-o coajă de pâine. Mintea noastră este, prin construcție, o căutătoare de forme. Vede chipuri unde nu sunt chipuri. Atribuie intenții unde nu sunt intenții. E un mecanism care, pentru speciile noastre evolutive, a fost util – un strămoș care confunda o creangă cu un șarpe trăia mai mult decât unul care confunda un șarpe cu o creangă. Dar mecanismul nu se oprește la chipuri și șerpi: se aplică inclusiv la limbaj. Atunci când întâlnim un text care sună uman, mintea noastră caută imediat în spatele lui un autor uman, chiar dacă nu există.

Cogniticianul Gary Marcus, profesor emerit la Universitatea din New York, a propus pentru această tendință, în contextul actual al IA generative, o expresie sugestivă: *prăpastia credulității* (*gullibility gap*). Este o pareidolie modernă și mai insidioasă decât cea ancestrală. Strămoșii vedeau, cel mult, chipul unei zeițe într-un nor; noi, astăzi, vedem o conștiință în spatele unui text generat statistic. Iar prăpastia se adâncește în măsura în care textele devin mai bune, mai fluente, mai convingătoare.

A patra idee, poate cea mai importantă: *iluziile pe care IA generativă le creează nu sunt iluzii ale mașinii, sunt iluzii ale noastre.* Mașina nu ne păcălește. Ne păcălim singuri, fiindcă mintea noastră are reflexe pe care această tehnologie le activează în gol.

VI. Atrofia cognitivă: ce riscăm să pierdem

Aceste iluzii ar fi simple curiozități psihologice dacă nu ar conduce, prin uz repetat, la o problemă mai gravă: *atrofia cognitivă.*

Termenul nu e nou; ideea apare deja la Platon. În *Phaidros,* Socrate critică invenția scrisului, prevestind că oamenii își vor slăbi memoria, fiindcă nu vor mai avea nevoie să țină minte, vor avea cărțile. Avea dreptate. Scrisul a slăbit memoria orală; a creat, în schimb, civilizația cărții, învățământul sistematic, cumularea de cunoaștere. Mai târziu, calculatorul a slăbit calculul mental; a deschis epoca simulării și a calculului de scară uriașă. GPS-ul a slăbit simțul orientării; a deschis o nouă mobilitate a oamenilor.

Toate aceste tehnologii au făcut același pact: un schimb. Cedăm o deprindere, câștigăm un instrument. Pierdem ceva, primim altceva. De obicei, primim mai mult decât pierdem. De aceea acceptăm.

IA generativă propune un pact mai radical. Cedăm, și aici e dificultatea, *însuși efortul de a gândi.* Sau, mai exact: *efortul de a formula o întrebare bună, de a căuta o sursă, de a compara variante, de a verifica un argument, de a scrie cu propriile cuvinte.* Toate acestea pot fi delegate, astăzi, mașinii. În câteva secunde.

Problema este că aceste deprinderi nu sunt accesorii; ele *sunt* gândirea. *A formula bine o întrebare* înseamnă a fi clarificat în propria minte despre ce e vorba. *A compara variante* înseamnă a fi exersat judecata. *A scrie cu propriile cuvinte* înseamnă a fi internalizat o idee. Dacă pasăm mașinii toate aceste sarcini, păstrăm doar rezultatul – răspunsul, textul, imaginea – și pierdem procesul. Or, procesul e ceea ce ne formează.

(Va urma.)

Ecuaţia religie-filosofie

Acad. Mircea DUMITRU

Cuvânt la lansarea cărţii *Catehism filosofic* de Calinic Argeşeanul, Editura Fundaţiei „Calinic Argeşeanul", Oeşti, Pământeni, 2026, lansare care a avut loc pe 4 martie 2026 la Centrul de Cultură şi Arte „George Topîrceanu", Curtea de Argeş.

Înaltpreasfinția Voastră, Excelența Voastră, domnule Președinte al Academiei Române, domnule Președinte al Uniunii Scriitorilor din România, domnilor academicieni, cuvioși, cucernici părinți, doamnelor, domnilor profesori, dragi elevi, distinși participanți, doamnelor și domnilor, în primul rând dați-mi voie să vă mulțumesc pentru această ocazie unică de a mă adresa dumneavoastră cu un prilej cu totul aparte: prezentarea unei cărți extraordinare, excepționale. După știința mea este singulară această carte. Nu am întâlnit până acuma un catehism filosofic și ar fi foarte mult de discutat dacă formatul întâlnirii noastre ar putea fi considerat un simpozion.

Nu voi intra, sigur, în discuția originii și importanței catehismelor pentru educația religioasă. Sunt aici înalte fețe bisericești și cuvioși părinți, sunt și elevi de la seminar. Ceea ce știm, însă, și ceea ce se poate spune despre această legătură între filosofie și conceptul de catehism este că Înaltpreasfinția Sa ne arată încă o dată că falsa dihotomie dintre credință și rațiune poate fi depășită foarte bine printr-un exercițiu reflexiv, critic și argumentativ, care este făcut în primul rând din perspectiva cuiva care are o puternică formație teologică. Dar, dincolo de acestea, Înaltpreasfințitul Părinte Calinic Argeșeanul are o formație umanistă cu totul excepțională și trebuie să vă mărturisesc o amintire pe care o păstrez cu mare plăcere în memoria mea de lungă durată. Sunt probabil vreo 25-30 de ani de când l-am văzut la Facultatea de Filosofie a Universității din București, trebuie să fi fost puţin după anul 2000, când a participat la susținerea publică a unei teze de doctorat.

Teza de doctorat era coordonată de domnul academician Gheorghe Vlăduțescu, maestrul nostru, al tuturor, în ceea ce înseamnă istoria filosofiei grecești și nu numai. Cu acea ocazie, am avut o discuție revelatoare pentru mine, pentru că am constatat cât de mult este interesat ÎPS Calinic de filosofia lui Nietzsche. Vedem un ierarh ortodox care îl știe foarte bine pe Nietzsche, care l-a citit pe Nietzsche și care a scris foarte mult despre Nietzsche. După fericitul Augustin, care are 20-21 de tablete în această carte minunată, următorul autor care este tratat cu magnanimitate și cu toată reverența culturală cuvenită este Nietzsche, cu 11 intrări. Și pentru că este momentul unui dialog activ între teologie și filosofie, între un distins teolog și un profesor de filosofie și de logică, așa cum sunt eu, aici, m-am pregătit cu câteva gânduri, cu câteva idei, în care vreau să-l plasez pe Nietzsche, pornind de la exegeza Înaltpreasfințitului Părinte și să fac considerații cu privire la nevoia atât de acută, atât de presantă, aș spune, critică, în sens filosofic, de a adânci educația religioasă și filosofică, ca o condiție absolut necesară, crucială pentru devenirea unei societăți democratice în România.

Înainte de a vă prezenta scurtele mele gânduri, încă un cuvânt am, despre structura și formația internă a acestei cărți.

Cartea este alcătuită din scurte eseuri, foarte pătrunzătoare, foarte personale. Multe dintre ele, cât am putut să citesc, sunt scrise de cineva care are o privire extrem de percutantă și aș spune extrem de proaspătă asupra filosofiei, pentru cineva ca mine, care se ocupă de filosofie de 40 de ani. Deci, nu este o carte care se adresează doar tinerilor ucenici, deși asta este în primul rând un catehism. Este o carte de reflexie personală și de gândire profundă, teologică, umanistă, asupra unora dintre cele mai importante personalități ale filosofiei dintotdeauna. Și, ceea ce este extraordinar de important și trebuie semnalat de la început, este faptul că nu avem de a face doar cu o hermeneutică, o exegeză asupra acelor filosofi care au fost intim legați de tematica religioasă, teologică.

Înaltpreasfinția Sa vorbește aici despre Marx, vorbește despre John Stuart Mill, marele filosof liberal și logician britanic. Scrie despre Charles Sanders Peirce și pragmatismul american. Deci are o sete,

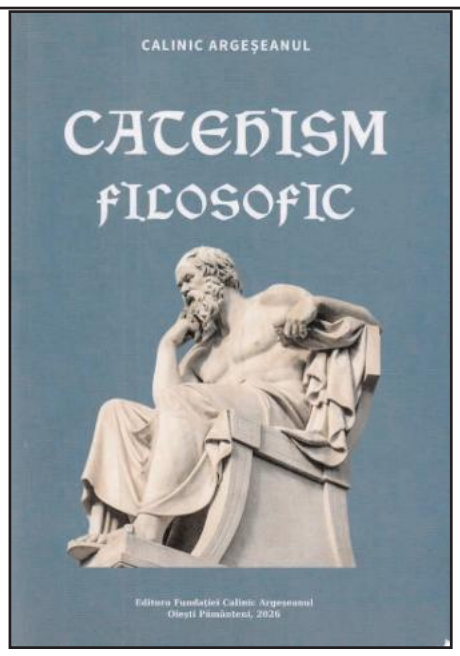

aș spune o foame de înțelegere a acestui polimorfism cultural filosofic, care mie mi se pare extraordinară. Și, nu în ultimul rând, pentru că e vorba totuși de educație de școală, această carte este un foarte bun îndemn la citire, la lectură, un exercițiu care lipseşte astăzi tinerilor, dar și celor mai maturi. Aceste tablete sunt foarte scurte, pot fi citite cam la fel de repede cum scrollăm telefonul mobil. Să stăm câteva minute și să înțelegem una sau două idei foarte pătrunzătoare. Iar pentru că voi vorbi mai mult acum despre Nietzsche, în acele 11 tablete, de fapt există un fel de legato și de crescendo.

Deci este o prezentare și în dinamicitatea internă a concepției acestui mare filosof german de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

De ce se bucură filosoful german de această atenție? 11 eseuri. În epoca sa, despre Emanuel Kant, un filosof obscur astăzi pentru noi, e mai cunoscut un nepot al său, compozitorul Felix Mendelson, dar Moses Mendelson, foarte influent în epoca respectivă, în Germania, spunea despre Kant că este atotdistrugătorul. Sistemul criticilor kantiene, cele trei mari critici kantiene, au distrus în primul rând fundamentul teoretic al credinței, spun oamenii la vremea respectivă. Da, asta e o discuție complicată în sine, dar din perspectiva noastră astăzi mulți ar spune că Friedrich Nietzsche este atotdistrugătorul.

Deci, atotdistrugătorul la o putere mult mai mare. Pentru că odată cu opera lui Nietzsche începe ceea ce numim acum, cu temei, postmodernismul. Iată de ce cred eu că Înaltpreasfinția Sa este interesat aici de miza profundă filosofică, teologică, umanistă pe care ne-o prezintă în aceste 11 tablete în catehismul său, pornind de la Nietzsche. Cu mai bine de 100 de ani în urmă, Nietzsche proclama apocaliptic: „Dumnezeu este mort." Nu folosea perfectul compus. Nu a spus: „Dumnezeu a murit." Dumnezeu este într-un prezent continuu mort. Asta, dintr-o dată, trebuie să ne pună pe gânduri; că nu e vorba despre o formă facilă de ateism aici și, după cum veți vedea, cum argumentez eu, nici măcar nu e vorba de o formă de ateism. Asta poate să fie surprinzător pentru unii. Trei cuvinte în limba română, dar și în germana originală, tot trei sunt. Această propoziție formată din trei cuvinte urmărea să anunțe sfârșitul dramatic al unei lumi prin dureroasa desprindere a umanității de sistemul ei de valori profunde, dar nu ne dădea nicio speranță sau idee de clarificare asupra lumii în care urma să intrăm, secolul al XX-lea și, iată, și secolul nostru. Se acceptă, totuși, că atunci când filosoful vorbește despre moartea lui Dumnezeu, el are în vedere fie pe Dumnezeul transcendent al metafizicii, fie pe Dumnezeul personal al compasiunii sau al iubirii și al iertării.

Dar indiferent unde ne vom plasa în hermeneutica nietzsche-iană, acele puternice trei cuvinte anunță începutul unei epoci a secularizării și al unei crize a secularizării în care sau la care noi toți participăm pentru că, ne spune tot Nietzsche prin vocea nebunului din cartea sa, *Știința veselă,* și îl citez aici pe Nietzsche: „Noi L-am ucis, tu și cu mine." Noi toți suntem ucigașii lui Dumnezeu. Dumnezeu este mort. Dumnezeu rămâne mort și noi L-am ucis.

Desigur, așa cum spuneam, nu e aici timpul, nu este contextul, nu e locul pentru incursiune hermeneutică în acest text, dar am putea gândi o discuție la Academia Română, în Clubul Academicienilor, la care să continue despre aceste două volume, mă rog, volumul al doilea care este adăugit, în care să participe și alți colegi de-ai mei, care se ocupă și mai mult decât mine de filosofia modernă și nietzsche-iană. Pentru a nu rătăci totuși, este suficient să atragem atenția asupra câtorva interpretări eronate și, totodată, asupra unor implicații explicite pentru aceia dintre noi în care Dumnezeu nu este mort și care avem, totodată, și înalta, și dificila responsabilitate de a-i educa pe tineri și de a-i convinge să se așeze pe calea acelor valori durabile în care se înrădăcinează lumea a cărei dispariție tragică o anunță cu acele cuvinte apocaliptice Nietzsche.

Moartea nietzsche-iană a Dumnezeului metafizic interpretat fie ca o ființă sau ca o entitate ultimă și supremă, fie ca fiind cel mai înalt și impersonal principiu, a atras interpretări problematice din partea și a unor teologi, dar mai ales a unor filosofi. Astfel, unii au socotit, în mod eronat, cred eu, că Nietzsche îl omoară pe Dumnezeul impersonal, drept cel mai înalt principiu transcendent, pentru a face loc existenței unui concept mai relevant al unui Dumnezeu apt să susțină o relație personală cu creaturile sale. Mai grav încă, unii, considerându-l în mod cu totul inadecvat pe Nietzsche ateu, se află în eroarea de a-l interpreta pe filosof ca punând semnul identității între moartea lui Dumnezeu și inexistența sa. O identitate pe care Nietzsche însuși o respinge categoric.

Cum ajunge să-și facă simțită prezența secularizarea în acest fundal postmodernist? Secularizarea este prezentă implicit în acest concept problematic al morții lui Dumnezeu drept cel mai înalt principiu. Căci această ipostază a morții lui Dumnezeu este asociată cu ideea că Dumnezeu moare ca rezultat al unui proces cultural și istoric gradual, a cărui dinamică rezidă în substituția valorilor metafizice tradiționale cu valori pozitiviste, utilitariste și, cu ghilimelele de rigoare, raționaliste, impuse de știința obiectivă și matematizată a naturii.

Cum să înțelegem, cum să ne apropiem de complexitatea acestui fenomen? V-aș propune o succintă diagnoză din care se va degaja și planul unui program educațional la care putem gândi. O mai bună și mai adecvată cultivare a studiului științelor umaniste în școală și în universități se poate constitui și în remediu pentru contracararea efectelor nocive ale unei secularizări fără limite. Este cât se poate de semnificativ și de simptomatic acest proces de secularizare. Este însoțit de un declin istoric al poziției și rolului eminent al științelor umaniste în educația școlară. Situația aceasta îngrijorătoare contrastează acut cu rolul central, bine cunoscut și documentat, pe care științele umaniste și artele liberale l-au jucat în istoria democrației. Fără să conștientizăm poate încă prea bine această situație, trăim, așa cum spune o distinsă clasicistă americancă și filosofă, Martha Nussbaum, o criză tăcută în care guvernele și decidenții politici, motivați greșit, pun semnul egalității între creștere economică și dezvoltarea personalității umane, nutrind credința superficială și complet eronată că simpla creștere a produsului intern brut ar fi de natură să atragă după sine o rezolvare a tuturor problemelor politice și culturale și ar conduce automat la dezvoltarea personalității indivizilor și s-ar solda fatalmente și finalmente cu o consolidare a democrației.

Ceea ce ascunde această puerilă ecuație, creștere economică egal dezvoltarea capacităților indivizilor, este faptul că acest model educațional care diminuează până la anihilare artele liberale și umanioarele, adică pentru toată lumea care nu e familiarizată, literatura, istoria literaturii, filosofia, teologia, psihologia, sociologia, ceea ce produce până la urmă, într-un viitor nu foarte îndepărtat, dar într-o manieră căreia cu greu noi ne vom mai adapta, acele calități care sunt esențiale pentru cetățenii regimurilor democratice mature și consolidate.

→

Homo sapiens

Cartea sustenabilă (V)
Produs de calitate – alte principii, alte definiţii

Sara MINA

Propun cititorului continuarea periplului printre definiții care vizează un „sistem de management al calității” (ISO 9000), cum ar trebui să fie privit tot conglomeratul de acțiuni interconectate realizate pentru materializarea creației unui autor, dorită a fi durabilă. Voi ataca, pentru calibrarea cu cititorul, doar acele elemente care ne vor fi utile pe parcursul expozeului analitic.

„Angajamentul” reprezintă implicarea (adică participarea la o activitate/eveniment) și contribuția la îndeplinirea unor „obiective” (rezultate de atins). Nuanța care lipsește din această definiție este cea de „asumare a responsabilității”. Cu alte cuvinte, implicarea autorului trebuie să fie responsabilă, să nu plece de la premisa unui prejudiciu adus societății în favoarea unui interes strict personal (păstrând proporțiile), dimpotrivă, să fie doritor să genereze un câștig cultural, chiar fie și numai pentru o evidență statistică, fără o relevanță directă în zona de vârf a unei curbe Gauss a valorilor. În cazul în care se consideră cu adevărat responsabil pentru presupusul act de cultură gata a fi generat, scriitorul se găsește la o răscruce. Dacă este competent (cu dovezi conștientizate de sine și de terți), va merge mai departe, dacă nu este competent, ar trebui să se retragă din cursa iluzorie. Conceptul de „angajament responsabil” este aplicabil și altor actori, anume celor „tehnici”, implicați direct în configurarea materială a cărții, în distribuția ei, în perceperea și promovarea corectă etc.

„Îmbunătățirea” este o noțiune intuitiv legată de „creșterea performanței”, după cum am văzut și până acum. Totuși, nu poate fi evidențiată și evaluată corect fără asocierea cu „indicatori numerici”, ai căror valori obținute într-un anumit context să probeze sensul performanței – evoluție sau involuție. Adesea, nu se iau în seamă elemente ca număr de volume publicate, număr de premii obținute, număr dovezi de apreciere a operei scriitorului prin recenzii favorabile. Este de înțeles, oarecum, această atitudine, dacă ținem cont de faptul că planează o neîncredere tacit-generalizată în atare forme de evidențiere a performanței artistice, prin prisma posibilului subiectivism implicat în evaluare și acordare de considerație... Și-atunci, să renunțăm la indicatorii pentru performanță?! Nicicum! Soluția este să construim un sistem de evaluare cât mai obiectiv, chiar dacă, la prima vedere, ar fi imposibil, când vorbim de artă!

Dacă mutăm privirea asupra altor factori (cei „tehnici”, legați de materializarea cărții, cei implicați în evaluare...), ideea de „îmbunătățire” poate fi asociată unor evidențe de necontestat! Până la urmă, nu contează numai cifrele din dreptul indicatorilor, ci ce se va întreprinde pentru ameliorarea statusului, prin „corecții” (adică acțiuni imediate, care atacă efectele problemelor identificate) și, mai ales, prin „acțiuni corective” (cele destinate să elimine cauzele neconformităților apărute, pentru scăderea recurenței acestora). Procesul de „îmbunătățire”, abordat la nivel individual ori de entitate organizațională, este unul permanent și trebuie conștientizat ca atare, căci, în cadrul ansamblului reprezentat de cultură, creează cu adevărat valoare asimilată în timp la nivel de arhetip colectiv.

Conceptul de „management”, în general, este considerat nebulos, relativ superfluu, eventual bun de asociat strict companiilor care produc ceva ori furnizează servicii. Ei bine, nu-i chiar așa, e o știință socială aplicată, din categoria celor preponderent empirice, dar și cu multiple intruziuni de instrumente formale pentru modelarea noțiunilor vehiculate, cel mai relevant dintre toate fiind statistica. Măcar parțial, „managementul” poate fi foarte bine asimilat și la nivel individual, căci nu reprezintă altceva decât activități coordonate/procese necesare pentru a realiza obiectivele propuse, acestea din urmă fiind coerente cu principiile călăuzitoare asumate. Când focusul unui sistem de management este calitatea, atunci vine vorba de „managementul calității”. Și, nu uităm, calitatea este prima cerință pentru durabilitatea în timp!

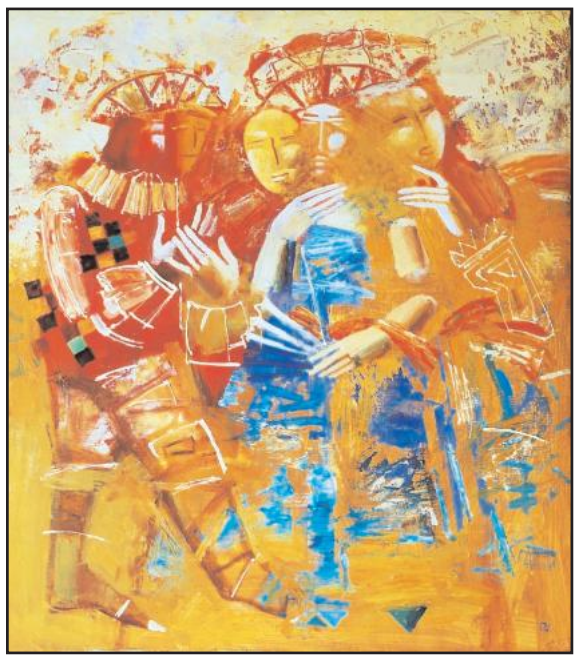

Un element definitoriu al fiecărei activități umane este așa-numitul „ciclu PDCA” (Plan/Planificare-Do/Execuție-Check/Verificare-Act/Îmbunătățire). Schema (cunoscută și sub numele „ciclul lui Deming”) își are aplicabilitatea și în cazul genezei cărții – autorul (se) organizează (pe sine, dar și parteneriatele cu furnizorii), purcede la implementarea planului (scrie și materializează opera); apoi intervin factorii de măsurare a efectului actului artistic (cititorii, criticii, jurii de concursuri, evaluatorii asociațiilor profesionale...), respectiv de monitorizare a parcursului editorial, și, în final, se reia ciclul cu alte cărți, mai relevante ori cu alte ediții ale celei anterior apărute, dar îmbunătățite! Fiecare carte este un proiect, iar autorul trebuie să conștientizeze faptul că este un manager de proiect. Nu-i vom cere să urmeze, Doamne-ferește!, cursuri de specialitate, ci doar să înțeleagă că acest act al creației este foarte complex, incumbă multiple aspecte, pe care trebuie să învețe, în timp, a le descifra, ameliorându-le impactul final asupra efectului scontat sau deja obținut...

Când discutăm de carte, ca scop al unui proiect, ne refugiem cu acțiunea în convenabila noțiune „proiectare & dezvoltare”, suprapusă, adesea, peste „etapa de producție”, de scriere efectivă. Practic, asta presupune transformarea unor cerințe generice referitoare la forma și fondul cărții în unele specifice, ce-l vor conduce pe autor, de la planul lucrării (temă, personaje, fir epic, dacă vorbim de beletristică ori demonstrativ/argumentativ, dacă ne referim la non-ficțiune... structurare pe capitole, prefață proprie sau semnată de un terț etc.), către forma definitivă a conținutului, impunându-i să gândească și caracteristicile suportului final (spre exemplu: caracteristici și design copertă, tip de hârtie, monocromie interioară sau tipăritură color, dacă ne referim la cartea clasică). Dar, despre care cerințe vorbim?! Sunt varii situații, unele cerințe sunt doar viziunile proprii autorilor (ficționale ori non-ficționale), altele vin ca răspuns la stimuli externi și scrisul se transformă într-o luare de atitudine ori în susținerea unor idei/figuri/opere/stiluri/curente artistice/proiecte culturale de anvergură etc. Câteodată, cărțile se formează din elemente disparate, discontinue ca momente ale apariției, fie cu subiect și cadru de manifestare comune (spre exemplu, eseuri ce prezintă evenimente, personalități, eventual însoțind cotidianul în format gazetăresc), fie cu scop și metodă similare (eseuri critice, recenzii de carte, prefețe, postfețe... adunate ulterior în volume reprezentative mai curând pentru autorul lor, decât pentru cei evaluați).

Exercițiul enumerativ poate continua. Din ce în ce mai rar, însă, ideea și parcursul unei cărți se nasc printr-o interacțiune directă între scriitor și public ori confrați cât mai obiectivi, în sensul constructiv. Dezbaterea cu editura, care va publica volumul convenit cu autorul sau cercurile literare, care au consacrat scriitori de renume în trecut... au fost înlocuite cu ateliere de „creative writing”, bombastice, amăgitoare, conduse de „incompetenți” (a se consulta definiția „competenței” din capitolul anterior, pentru a nu se înțelege utilizarea termenului într-un sens eminamente depreciativ), devenite simple surse de venit pentru cei care profită de plictisiții sorții, cu resurse financiare bunicele și orgoliu asortat. Azi primează social-media, unde se trăiesc vieți paralele, cu aprecieri false (like-uri de tip bumerang, le dai, ți se-ntorc, implicit îți crește pseudo-renumele!). În majoritatea cazurilor, despre cărți se vorbește, dacă se vorbește, cu ocazia lansărilor (unele onorabile, altele, spectacole de circ!), eventual prin vreo recenzie anemică sau sforăitoare, în vreo revistă mai relevantă ori nu, totul depinzând strict de darea de mână a autorului și de intenția lui de raliere la vreo asociație profesională (tip Uniunea Scriitorilor din România), care cere un portofoliu solid al deșartelor laude. Câți dintre cei care primesc (rareori cumpără!) cartea... o și citesc?! Și chiar dacă o procură online ori la vreun salon de carte onorabil, rămâne valabilă întrebarea retorică de mai sus. Eventual, se rătăcește prin eter un feedback dulceag-lăcrimos, materializat subit tot în social-media, mai curând în scopul autoexpunerii emitentului, nu al aprecierii volumului primit. Să te lauzi c-ai participat la evenimente de lansare de carte, cu fotografii drept dovadă, a devenit un jalon al mic-snobismului actual, un „must-have” golit de sens.

→

Sunt convins că noi toți sau cei mai mulți dintre noi aici resimțim un contrast dureros între accentul retoric ipocrit pus asupra importanței umanioarelor, pe care adesea îl auzim în manieră mai degrabă propagandistică în pronunțările publice ale acelora care nu prea cred însă întotdeauna ceea ce spun și rolul real, finanțarea publică și aprecierea cu mult reduse față de ceea ce ar merita umanioarele, venite din partea instituțiilor publice, a agențiilor de finanțare și chiar a conducerilor și, cum se zice astăzi, leadership-ului de vârf din universități. La întrebarea: „De ce avem nevoie de filosofie, de literatură, de istorie sau de teologie?”, răspunsul va fi unul clar și distinct, deoarece dimensiunea morală a educației umaniste și dimensiunea teoretic speculativă a științelor umaniste nu pot fi susținute nici de o cultură centrată excesiv pe valori pozitiviste și nici pe strategiile unor deconstructivisme postmoderne. Aș vrea să închei reiterând ideea rolului acestor științe umaniste și invitându-vă să citiți această carte, care este una dintre cele mai puternice și originale pledoarii pentru a înțelege cel puțin dintr-o perspectivă filosofică care este rolul științelor umaniste atunci când vorbim despre conceptul de cetățenie democratică. Educația umanistă nu este prin natura sa o educație în scopul obținerii unui profit monetarizabil sau chiar în vederea obținerii unei creșteri economice care ar genera în mod inevitabil o mai bună calitate a vieții. Scopul și rolul educației umaniste sunt mult mai profunde și mai durabile, anume dezvoltarea capacităților morale necesare virtuților cetățenești, virtuți de care depind consolidarea democrației și reușita marilor proiecte politice și culturale naționale. Umanioarele și artele liberale stau la baza acestui model educațional neluat în serios suficient astăzi.

Închei, încă o dată, cu acest îndemn de a citi aceste articole de credințe filosofice pe care ni le prezintă Arhiepiscopul Argeșului și Muscelului. Forma catehetică ajută așezarea în bună formă și în conținut a relațiilor filosofiei cu teologia. Vedem, încă o dată, cât de false sunt aceste dihotomii, aceste false dileme care opun credința rațiunii. Și aș spune, ca să închei prin cuvintele foarte inspirate ale celui care prefațează cartea, Adrian Alui Gheorghe, avem aici o foarte bună așezare în conținut și în formă a relațiilor dintre acești doi versanți ai aceluiași munte intelectual, care sunt filosofia și teologia, sau exact cuvintele lui Adrian Alui Gheorghe, cu această împreunare a căii, adevărului și vieții în lumina filosofiei și a credinței. Vă felicităm, Înaltpreasfinția Voastră, pentru deschiderea acestui dialog productiv al filosofiei cu teologia. Vă urăm ani buni, productivi, de acum înainte!

Cititul, lectura şi lupta pentru atenţia noastră

Mariana NICOLAE

Marea Britanie a lansat o campanie națională pentru *The National Year of Reading 2026*, considerată cea mai mare campanie din ultimele două decenii menită să ajute oamenii să re/descopere bucuria cititului în viața lor de zi cu zi. Președintele de onoare al campaniei este Stephen Fry, actorul, scriitorul, intelectualul public care a fost înnobilat de regele Charles III pentru serviciile sale aduse în slujba unor cauze precum ajutarea oamenilor să conștientizeze complexitatea sănătății mintale, importanța protecției mediului și a serviciilor caritabile. S-ar putea ca unii să se întrebe ce legătură are viața din Anglia cu problematica gravă a cititului nostru în România și, mai ales, cu lipsa implicării decidenților în elaborarea unor politici publice pentru a salva ce se poate salva din ecosistemul care ar încuraja lectura și învățatul pentru copiii noștri?

Răspunsurile pot fi multiple, dar să vedem de ce cred britanicii că au nevoie de o astfel de campanie. Doar stau mult mai bine ca noi la aproape toți indicatorii care măsoară dezvoltarea socială în general și mai ales educația și cercetarea. Deși lectura ne lărgește lumea și ne ascute mintea, tot mai puțini oameni își fac timp să citească de plăcere. Campania este o inițiativă a Departamentului pentru Educație, realizată în colaborare cu *National Literacy Trust* (Trustul Național pentru Alfabetizare) și își propune să lupte împotriva declinului accentuat al plăcerii lecturii în Regatul Unit și să reconecteze persoane de toate vârstele cu lectura ca activitate relevantă și imediat satisfăcătoare [1].

Campania invită oamenii „Să se implice pe deplin” [2] în pasiunile și interesele proprii și să descopere cum lectura poate deschide noi orizonturi în lucrurile pe care deja le iubesc – fie că este vorba despre muzică, fotbal, gătit, timpul petrecut cu familia, SF sau orice altceva.

Există chiar un termen care descrie această tendință îngrijorătoare de a nu mai citi de plăcere, „societate post-alfabetizare”, pe care o discută jurnalistul James Marriott [3] anunțând în stil relativ dramatic că podcasturile vor ucide cititul mai ales pe cel de non-ficțiune. Sigur că ideea lui James Marriott exprimă o anxietate reală: trecerea de la cultura textului la cultura audio-vizualului. Mihai Nadin ne avertiza despre asta încă din *Civilizația Analfabetismului* [4], carte pe care a scris-o începând din 1983, a publicat-o în engleză în 1997, iar în română în 2016. Oricum priviți cronologia aceasta, ceea ce se întâmplă azi nu este nici nou, nici neașteptat. Cartea lui Nadin este excelentă și ar trebui citită de cât mai multă lume nu utilitar, ci de plăcere sau, mai degrabă, ca un roman care ne arată că deja este târziu.

Dar să revin la Marriott și moartea cititului clasic. Podcasturile, audiobook-urile și videoclipurile, zice Marriott, oferă acces rapid la informație, fără efortul cognitiv susținut pe care îl presupune lectura. Într-o lume în care jonglăm cu sarcini multiple și avalanșe de informații care se năpustesc asupra noastră, a asculta devine mai comod decât a citi. Ascultăm în mașină, gătind, plimbându-ne în natură. A spune însă că podcasturile „vor ucide cititul” este probabil o exagerare. Istoria mediilor arată că noile formate nu le elimină complet pe cele vechi, ci le transformă. Radioul nu a omorât cartea, iar televiziunea nu a eliminat presa scrisă. Podcasturile sunt un punct de plecare și, pentru cei interesați, nu se poate substitui o lectură profundă cu un consum oricât de rapid, dar pasiv, de conținut. În plus, și doar în treacăt, vreau să menționez aici că la majoritatea noilor medii care doar par eliberate de scris și/sau citit este foarte mare nevoie de aceste abilități pentru că fără scenarii, dialoguri și alte texte de sprijin, aceste proiecte nu se pot susține decât precar.

Cititul activează procese cognitive diferite: analiză, reflecție, revenire asupra ideilor, construcție personală de sens. Diversele suporturi audio pot stimula imaginația, dar nu antrenează în aceeași măsură disciplina atenției. Riscul unei „post-alfabetizări” nu constă în dispariția alfabetizării tehnice, ci în pierderea capacității de a susține gândirea complexă. Soluția nu este demonizarea podcasturilor, ci menținerea echilibrului dintre ascultare și citire. De altfel, reacțiile cititorilor la postul lui Marriott la care fac referire aici [3] sunt clare și, desigur, diverse. Pentru majoritatea, un podcast este un punct de pornire, la fel cum Wikipedia este doar un început al drumului mai ales pentru cercetătorii în formare.

În ultimele două decenii, cititul de plăcere a devenit, paradoxal, mai accesibil ca oricând și totodată mai rar practicat. Trăim într-o lume saturată de text – mesaje, notificări, fluxuri de știri, subtitrări, postări. Cu toate acestea, lectura profundă, susținută, aceea care presupune imersiune și reflecție, pare să fie în regres. În acest context, se pune întrebarea: este nevoie de politici publice sau măcar de proiecte naționale ca cel pe care l-am descris la început care să promoveze cititul de plăcere, indiferent de vârstă și profil educațional, sau societatea se poate autoregla prin mecanismele pieței și ale inițiativelor private?

Aș spune că argumentul în favoarea intervenției publice pornește de la natura însăși a lecturii. Așa cum arată cercetătoarea Maryanne Wolf [5], lectura profundă nu este un proces natural, ci un „circuit” neuronal care se construiește prin practică susținută. Învățarea primelor sisteme de scriere, cele sumeriene și akkadiene, dura între șase și șapte ani pentru a fi însușită. Wolf atrage atenția că cititul nu este un program natural al creierului uman precum cele care duc la folosirea simțurilor (văz, auz etc.), sigur, dacă suntem relativ sănătoși; pentru a învăța să citească, creierul își reorganizează rețelele pentru a integra simboluri, sensuri, inferențe și empatie. Cititul de plăcere este, prin urmare, un efort cognitiv extrem de complex pe care Wolf îl numește *straniu* și *miraculos*. Dacă nu este cultivat sistematic, disciplinat și sub control, acest circuit se poate atrofia, fiind înlocuit de un stil de procesare rapid, fragmentar, adaptat mediului digital.

Cam între 2000 și 2010, multe sisteme educaționale occidentale au investit masiv în tehnologie, sub promisiunea modernizării școlii. Sigur că la noi asta s-a întâmplat mai târziu începând cu pandemia. Table interactive, laptopuri pentru fiecare elev, manuale digitale – toate au fost prezentate ca soluții pentru creșterea performanței și democratizarea accesului la informație și, în pandemie, pentru siguranța tuturor.

Însă cercetările ulterioare au arătat că simpla introducere a tehnologiei nu îmbunătățește automat rezultatele școlare, iar în unele cazuri poate reduce capacitatea de concentrare și înțelegere profundă a textului. Ecranul favorizează lectura de scanare, hiperlinkurile fragmentează atenția, ne atrag să sărim de pe o pagină pe alta, iar rezolvarea de sarcini în ferestre deschise paralel pe laptop creează iluzia eficienței, dar slăbește memoria pe termen lung.

Ironia este că mulți dintre cei care au contribuit la dezvoltarea tehnologiilor digitale au ales să limiteze expunerea propriilor copii la acestea. Școli private frecventate de copiii angajaților din marile companii tehnologice pun accent pe interacțiune directă, lectură pe suport tipărit și activități clasice în care se acționează cu oameni, nu cu ecrane. Mesajul este clar: tehnologia este un instrument puternic, dar nu este neutră din punct de vedere cognitiv.

→

Despre noțiuni precum „verificarea” și „validarea” ce ar mai fi de spus?! Doar că prima (determinarea valorii unui parametru) este valabilă mai mult la nivel primar, individual, al autorului sau furnizorilor implicați în proces, iar a doua, mai extinsă, solicită, de fapt, un cumul de verificări, ce atestă, la final, că scopul intenționat inițial prin actul de creație a fost atins. „Validarea ante-producție” este premiul obținut la un concurs de manuscrise ori acceptarea spre publicare a unei cărți de către o renumită editură. „Validarea post-producție” e reprezentată de aplauze sincere, de cărți vândute în mod real, nu dăruite, de câștigarea unor concursuri cu jurii competente, obiective, de comentarii critice favorabile, dar neplătite de autor, de rămânerea în istoria literaturii chiar și după ce autorul și-a încheiat definitiv opera... Într-o societate normală, ar trebui să primeze efortul pentru prima categorie de validare, tocmai pentru optimizarea resurselor (de timp, intelectuale, emoționale, financiare...) alocate întregului proiect, a doua formă de validare fiind foarte riscantă pentru autor, dar nu imposibilă.

Și dacă în procesul individual de „verificare”, autorul constată că ceva nu e conform propriilor sale așteptări sau ale altora?! Reface creația neconformă cu maximă responsabilitate sau apucă pe calea facilă a „derogării de la cerințele inițiale”, adică... se „reorientează”, inventează, chipurile, un nou stil, promovând o eroare la rang de revoluție, ba, mai și încropește un set de pseudo-principii sforăitoare, după moda manifestelor experimentale. Găsește câțiva susținători bine plătiți și, e gata aura de nou fenomen literar! Câți au, oare, curajul să rupă „manuscrisele-rebut”, să șteargă definitiv fișierele „virusate” din laptopuri, dacă ele oglindesc neantul, și să o ia de la capăt?!

În tot acest context mișcător, recomand, spre sprijin, un element liniștitor: „codul de conduită”. Și chiar dacă el este promovat la modul declarativ concret, documentat doar în sistemele de management formalizate (nu formale!), ar fi suficient ca scriitorii, dar și partenerii de pe lanțul valoric al cărții (spre exemplu, editurile, care trebuie să uite de câștigul financiar provenit din vânzarea de iluzii autorilor fără viitor și să se orienteze spre profitul obținut din cărțile durabile publicate), să-și asume măcar tacit un set de principii și promisiuni comportamentale/operaționale. Verbalizat ori nu, „codul de conduită” acționează ca un ghid și stimulează reactivarea moralității tuturor, fiind expandabil de la statutul de probă individuală, la cel de câștig social. Imparțialitatea, transparența, etica, profesionalismul, respectul pentru valoarea culturală, protejarea drepturilor de autor... iată câteva elemente, care merită orice strădanie pentru implementare, în vederea obținerii durabilității!

Obosiți de slalom, vă veți încrunta: „Ce rost ar avea o raportare la acești termeni, la aceste principii? Devine prea artificios demersul propus! Nu există rețetă concretă de scriere a unei cărți! De ce să complicăm totul, când putem lăsa istoria să cearnă realele valori?!”

Poate că aveți dreptate... Dar, n-am putea veni preventiv în ajutorul istoriei, n-am putea economisi energie și resurse trăind într-un stil optimizat și optimizant, fără iluzii și confuzii?! Dacă unii ar medita mai mult la acest conglomerat de factori, pe un fond de minim bun-simț nativ, cu certitudine ar scădea inflația de carte „ne-sustenabilă” din prezent! Altfel, ajungem să trăim doar o perpetuă „vânare de vânt”.

Homo sapiens

Cugetările tinereţii – 1972 (I)

Theodor CODREANU

Viaţa e condamnată să se ascundă. Ceea ce ne arătăm durabil e doar scheletul.

Zidul fără ferestre. Igrasie şi mucegaiuri.

Arta nu ne dezvăluie adevărul, îl ascunde. Pentru ca adevărul să nu piară.

Trebuie să existe *iubire completă*, după cum se admite existenţa *criticii complete.* Aceasta din urmă este iubirea completă a artei.

De regulă, oamenii sunt capabili doar de o latură a iubirii. Îndrăgostiţii compleţi le conjugă pe toate.

Anticii erau sensibili la senzualitatea iubirii. I-a contracarat Platon cu Afrodita cerească. Evul Mediu s-a oprit la aceasta din urmă, schimbând-o cu Madona. Epocile următoare au adus noi elemente. Acum e posibilă sinteza tuturora.

Ce teribilă perversitate a geniului e în *Castelul* lui Kafka!

„Rusoaica" lui Gib I. Mihăiescu există. E plină de mister şi ascunde doruri nemărginite. Nu trebuie decât să deschizi ochii ca s-o poţi vedea.

Puterea contemplării. Arma ta secretă.

Priveşte ciocnirile mărunte ale oamenilor din colţul de spectator al lui Eminescu.

Ce performanţă să înşeli vigilenţa „protectoare" a concetăţenilor tăi!

Fără mediocritatea laşă, actualele statorniciri sociale n-ar fi fost posibile. Românii au vocaţia slugii?

Legile îşi propun să ţină în frâu pornirile josnice şi egoiste ale oamenilor. Nenorocirea e că sunt aplicate tocmai de cei pe care-i vizează.

Am terminat *Castelul* lui Kafka. Una dintre cele mai triste şi mai sumbre cărţi pe care le-am citit. Castelul este *Marele Zid.*

Hotărât: eşti un ratat în raport cu societatea socialistă. Sunt extrem de puţini cei care vor să te vadă altfel. Şi nici tu nu te afli printre ei.

Ratarea nu este altceva decât abandonarea luptei.

Cel cu vocaţie de luptător nu poate fi înfrânt.

Îndoiala e bună câtă vreme nu te laşi strivit de ea.

Începi prin a reflecta asupra iubirii şi sfârşeşti prin a o cânta. Sau invers, neştiind care cale e mai bună.

Supravieţuim înşelând societatea.

Nu cred să fie pedeapsă mai mare decât egoismul chinuitor al geloziei.

Când adevărului i s-a dat drumul în lume, ursitoarea de la urmă a zis: *Toţi oamenii se vor bate pentru tine, dar nimeni nu te va urma.*

Socrate a ajuns până la înţelepciune, Iisus, Fiul Omului, până la iubire.

A şti că gloria este suprema deşertăciune.

E mai uşor să fii filosof decât să trăieşti ca un filosof.

A fi cufundat în lumea ta, încât să fii imun la restul lumilor. Şi să se găsească o femeie care să te urmeze pe această cale grea.

Teoria conform căreia arta este lipsită de orice utilitate, este… foarte practică!

Nu cumva lucrurile se întâmplă altfel? Nu cumva arta este expresia cea mai înaltă a utilităţii, pe când toate celelalte lucruri sunt de o imensă gratuitate?

Poate că toate sunt o chestiune de limbaj. În polemicile sterile, adversarii refuză să înveţe sensurile atribuite cuvintelor de către ceilalţi.

Oamenii devin generoşi doar prin ce le prisoseşte.

Dacă părinții care înțeleg cel mai bine mecanismele captării atenției digitale aleg să își protejeze copiii, atunci problema nu poate fi lăsată exclusiv la latitudinea autoreglării sociale.

Sigur că piața cărții și inițiativele culturale private ar putea compensa această tendință de a sta tot mai mult online. Există cluburi de lectură, festivaluri literare, platforme online dedicate cărților. Aceste inițiative ajung însă, de regulă, la persoane care deja au un capital cultural, cum zice James Marriott, și o motivație intrinsecă pentru lectură. Inegalitățile sociale tot mai accentuate în acest secol se reflectă direct în obiceiurile de lectură: copiii din familii cu puține resurse educaționale sunt mai puțin expuși la cărți și au mai puține modele de cititori în jurul lor. Este un cerc vicios care face ca în absența unor politici publice coerente, diferențele să tindă să se adâncească.

Politicile publice în favoarea cititului de plăcere nu înseamnă doar campanii de promovare, ci o regândire a mediului educațional mai ales în România. Dacă lectura profundă presupune concentrare susținută, atunci școala trebuie să creeze condiții pentru antrenarea atenției. Ce se întâmplă la noi? Citeam zilele trecute un interviu cu o profesoară din Spania venită să predea la o școală din București și scandalizată de modul cum sunt acordate notele și cum este tolerat comportamentul elevilor [6]. În multe sisteme occidentale, accentul s-a mutat în ultimii ani pe competențe transversale, proiecte colaborative și evaluări standardizate. Deși aceste abordări au meritele lor, ele reduc timpul dedicat lecturii individuale, tăcute, nefragmentate.

Există însă și exemple pozitive. În Finlanda sau Suedia, de pildă, lectura este integrată transversal în curriculum, iar bibliotecile școlare și publice sunt puternic susținute. Elevii au timp dedicat cititului independent, iar profesorii sunt formați să cultive motivația intrinsecă pentru lectură. În Franța, unele școli au introdus „sfertul de oră de lectură" zilnic, timp în care întreaga comunitate școlară citește în liniște. Astfel de practici nu sunt costisitoare, dar transmit un mesaj cultural puternic: lectura este valoroasă în sine, nu doar ca mijloc pentru a obține note bune.

În Asia, situația este complexă și variată. În țări precum Japonia sau Coreea de Sud, există o cultură puternică a disciplinei și a efortului susținut. Elevii petrec multe ore studiind, iar lectura este adesea asociată cu performanța academică, deci este utilitară. În China, competiția pentru examenele de admitere stimulează un volum mare de lectură, însă nu neapărat lectura de plăcere. În Japonia există programe naționale care încurajează lectura zilnică în școli, iar librăriile și bibliotecile sunt spații frecventate de toate vârstele. Disciplina și concentrarea sunt cultivate sistematic, chiar dacă uneori presiunea performanței poate diminua dimensiunea ludică a cititului. Există o serie de romane japoneze de succes care au fost traduse în română și se învârt în jurul cărților: *Viața mea în librăria Morisaki* și *Întoarcere în librăria Morisaki* de Satoshi Yagisawa sau *Tot ceea ce cauți se află în bibliotecă* de Michiko Aoyama. Ele fac parte din acel ecosistem despre care vorbeam și care contribuie la cultivarea fascinației pentru cărți și a plăcerii de a citi. Și da, au început să apară și cărți de autori români care încearcă să refacă podul magic spre lumea cititului de plăcere începând desigur cu cei tineri, cei mai afectați de asaltul electronic asupra atenției noastre. *Ale și Sufletul Cărților* de Alex Donovici este o frumoasă invitație adresată celor tineri de a descoperi cititul și prietenia.

Comparativ cu Asia, multe sisteme occidentale, și noi le cam copiem fără a le analiza cât de cât, pun accent pe autonomie și alegere individuală, dar se confruntă cu dificultăți în a menține disciplina atenției într-un mediu digital hiperstimulant. A încuraja lectura de plăcere presupune un echilibru fragil între libertate și control. Copiii au nevoie de spații în care să descopere cărți care îi pasionează, dar și de reguli clare privind utilizarea tehnologiei în clasă. Fără perioade protejate de distragerea atenției, este dificil să se formeze obiceiul concentrării prelungite. Iar când profesorii trimit elevilor din gimnaziu teme pe WhatsApp este greu să le ceri aceloraşi elevi să reducă folosirea telefonului.

Este, așadar, situația capabilă să se autoregleze? Teoretic, dacă lectura aduce beneficii evidente – performanță academică, empatie, gândire critică – oamenii ar trebui să fie motivați să o practice. În realitate, însă, piața atenției este dominată de platforme digitale proiectate pentru a maximiza timpul petrecut online. Aceste platforme exploatează mecanisme psihologice puternice, oferind recompense imediate și variate. În competiția dintre o carte care cere răbdare și un flux infinit de conținut scurt, în aparență antrenant, autoreglarea individuală este dificilă, mai ales pentru copii și adolescenți.

Din acest motiv, intervenția publică pare să fie justificată. Evident că nu înțeleg prin asta impunerea lecturii, ci visez la crearea unui ecosistem favorabil: biblioteci bine finanțate, programe naționale de lectură, formarea profesorilor în pedagogia atenției, limitarea utilizării dispozitivelor digitale în anumite contexte școlare, campanii care să asocieze lectura cu pasiunile reale ale oamenilor – muzică, sport, grădinărit, știință, gastronomie. Cititul de plăcere trebuie prezentat nu ca o obligație morală, ci ca o experiență adevărată, satisfăcătoare. La firul ierbii, adică la nivel individual, dar cu sprijinul generos al Muzeului Municipal de Istorie din Curtea de Argeș, de aproape doi ani funcționează la Casa Norocea Clubul de Lectură Elisabeta R pentru juniori și seniori. Citim de plăcere și ne împărtășim experiențele lecturii cu tot atâta plăcere.

Din păcate, nu este suficient. Într-o societate fragmentată ca cea în care trăim, fiecare în bula noastră de care suntem sau nu conștienți, politicile publice ar trebui să ne ajute, să vizeze atât adulții, cât și copiii. Programe de lectură în comunități, parteneriate cu locuri de muncă, susținerea cluburilor de carte în biblioteci publice pot contribui la normalizarea lecturii în viața de zi cu zi. Dacă lectura rămâne asociată exclusiv cu școala și evaluarea, ea riscă să fie abandonată odată cu absolvirea. Biblioteca publică din Curtea de Argeș, oraș regal cu o moștenire culturală impresionantă, este în mare nevoie de a fi adusă în actualitate. Iar actualitatea înseamnă acum o simbioză între cultura clasică și cea digitală.

Lectura de plăcere nu este un lux cultural, ci o infrastructură cognitivă esențială pentru democrație, inovație și coeziune socială. Într-o epocă a fragmentării atenției, a promova lectura înseamnă a proteja capacitatea noastră de a gândi profund și de a înțelege perspective diferite. Autoreglarea socială este constant insuficientă într-un mediu dominat de stimuli digitali concepuți pentru captarea atenției. De aceea, politicile publice nu doar că sunt necesare, ci devin o investiție strategică în sănătatea intelectuală a societății.

Referințe

[1] https://readingagency.org.uk/get-reading/our-programmes-and-campaigns/national-year-of-reading-2026/

[2] https://goallin.org.uk/

[3] https://jmarriott.substack.com/p/everyone-is-dreaming-about-snakes

[4] https://edituraspandugino.ro/stiitne-socio-umane-studii-interdisciplinare/18-civilizaia-analfabetismului-.html

[5] Maryanne Wolf, 2008, *Proust and the Squid – The Story and Science of the Reading Brain*, Icon Books, UK

[6] https://adevarul.ro/stiri-interne/societate/o-profesoara-din-spania-socata-de-ce-a-gasit-in-2500635.html

Istoria de lângă noi

Titulescu şi Basarabia

Nicolae MAREŞ

Apărând Transilvania, Nicolae Titulescu n-a uitat niciodată de Basarabia şi Bucovina, toate demersurile sale certificând o concepţie integratoare, în care problema revenirii acasă a tuturor provinciilor româneşti înstrăinate era privită ca un tot, chiar dacă evoluţiile politice au plasat temporar una sau alta dintre componentele ei în prim-plan. Subliniez, Nicolae Titulescu nu a vorbit şi nu a acţionat în privinţa Transilvaniei şi a Basarabiei în termeni alternativi.

În deplină consonanţă cu ideile şi gândurile celorlalți mari bărbaţi politici români ai vremii sale, cu sentimentele întregii suflări româneşti, Nicolae Titulescu afirma adevărul ineluctabil că nu poate exista pace şi stabilitate în Europa atâta timp cât marile imperii ale vremii continuau să deţină ilegal teritorii aparţinând altor ţări, atâta timp cât politica acestora împiedica împlinirea aspiraţiilor naţionale ale popoarelor care suportau, uneori de secole, stăpânirea nedemnă şi spoliatoare a Imperiilor Otoman, Habsburgic şi Ţarist.

Angajamentul moral şi politic al lui Nicolae Titulescu întru dobândirea şi apărarea unităţii şi integrităţii ţării, a atributelor inalienabile de independenţă şi suveranitate ale acesteia a fost constant, categoric, lipsit de echivoc, dobândind noi şi importante valenţe de-a lungul anilor şi noi posibilităţi de expresie pe măsura asumării de către omul politic român a noi şi importante responsabilităţi în diplomaţia românească şi în organizaţiile cu vocaţie de universalitate ale vremii sale.

Dacă Basarabia a fost unul dintre primele cuvinte rostite de către Titulescu în cariera sa politică, probabil că acesta a fost şi unul dintre ultimele cuvinte, căci, după o viaţă de luptă şi jertfă, el avea să trăiască la cotele suferinţei danteşti tragedia mutilării prin raptul teritorial, intervenit ca urmare a notelor ultimative sovietice din 26–27 iunie 1940, care ne-au impus cedarea unor străvechi părţi ale teritoriului naţional: Basarabia, Bucovina de Nord şi Herţa, reprezentând 50.762 km^2 şi 3.915.000 de locuitori, în majoritate români.

Nicolae Titulescu a afirmat cu mare îndreptățire:

„Astăzi există o bază juridică în 5 puncte pentru justificarea drepturilor noastre asupra Basarabiei:

În primul rând, principiul naţionalităţilor, Basarabia având o mare majoritate de români.

În al doilea rând, votul Parlamentului basarabean (Sfatul Ţării), sub regimul sovietic, vot pe care nimeni nu-l poate schimba.

În al treilea rând, tratatul din 1920 cu Marile Puteri.

În al patrulea rând, Convenţia semnată la Londra, în iulie 1933, care dă o definiţie a teritoriului românesc.

În al cincilea rând, când România a devenit membră a Societăţii Naţiunilor, ea avea deja Basarabia, ca rezultat al votului Parlamentului basarabean (Sfatul Ţării), înainte de a fi semnat unele din tratatele de pace. Ea o deţine, de asemenea, în conformitate cu tratatul semnat de Marile Puteri în 1920, înainte de a fi semnat alte tratate de pace.

În plus, potrivit dreptului internaţional, atunci când URSS a devenit membră a Societăţii Naţiunilor, ea a fost admisă cu teritoriile ei existente, care nu includeau Basarabia, în privinţa căreia ea nu a formulat nicio rezervă.

Tocmai în aceste împrejurări şi în lumina teritoriilor pe care le deţineau atunci când au devenit membre ale Societăţii, România Mare şi URSS au fost recunoscute de jure de către comunitatea statelor ca subiect de drept internaţional.

Am arătat cum trebuie văzută această chestiune de către România. Ea constituie cea mai puternică linie de apărare în cazul contestării drepturilor noastre asupra Basarabiei şi trebuie să fie adoptată de români, dacă ei nu au făcut deja acest lucru.“

Din istoria şcolii matematice ieşene

Eufrosina OTLĂCAN

Parafrazând celebra zicere a lui Miron Costin, spun că şi la Moldova nasc matematicieni şi deschid cronica şcolii matematice ieşene, ţesută în jurul „Seminarului matematic”.

Istoria matematicii în România (vol. 2 şi 3, Ed. Ştiinţifică, 1966, 1967), cartea lui George Şt. Andonie, este o poveste frumoasă, la care revin adesea. De aici îmi culeg primele informaţii, dar multe le voi avea din paginile Internetului. Despre seminariile de matematici publicasem şi eu în *Curtea de la Argeş* nr. 2 (123) din februarie 2021, incluzându-l şi pe cel de la Iaşi, acum am la dispoziţie şi un articol amplu, semnat de profesorul universitar Gh. Bantaş, intitulat *Seminarul matematic „Alexandru Myller”.* (https://www.math.uaic.ro/~sm/romanian/amsm/istoric.htm)

Meritul de a fi înfiinţat primul seminar matematic în România îi revine profesorului **Alexandru Myller,** o mare valoare a ştiinţei matematice. S-a născut la Bucureşti, la 3 decembrie 1879, unde şi-a făcut studiile, inclusiv Facultatea de ştiinţe a Universităţii bucureştene. În 1906 obţine titlul de doctor în matematici în Germania, la Gōttingen, sub conducerea lui David Hilbert, având în comisia de susţinere a tezei alte două somităţi ale matematicii universale, Felix Klein şi Hermann Minkowski. Alexandru Myller a fost membru de onoare al Academiei Române din 1938, rector al Universităţii din Iaşi (1944-1945) şi Doctor Honoris Causa al Universităţii Humboldt din Hamburg în 1959. În teza sa de doctorat, Alexandru Myller s-a dovedit un fin creator în domeniul analizei matematice – mai precis, al ecuaţiilor diferenţiale, care l-au condus la ecuaţii integrale; în construcţia acestei legături, Myller are prioritate. Revenit în ţară, Alexandru Myller va fi şi un strălucit geometru. Lucrările lui Myller de geometrie au condus la numeroase cercetări ale unor matematicieni din Italia, URSS, Japonia şi România. În literatura matematică universală dedicată studiilor de geometrie diferenţială a curbelor şi suprafeţelor, sunt înscrise şi *reţelele Myller.* „Opera de creaţie a profesorului academician Al. Myller este o operă de geometru, cu specialitatea geometrie diferenţială; el este iniţiatorul şcolii de geometrie diferenţială de la Iaşi”, scrie Andonie (vol. 2, p. 232). S-a stins din viaţă la Iaşi, la 4 iulie 1965.

Andonie enumeră (vol. 2, p, 214) matematicienii ieşeni care au gravitat în jurul lui Alexandru Myller, legaţi fiind de Biblioteca de matematică, cum a mai fost numit Seminarul matematic de la Iaşi: Vera Myller-Lebedev, Octav Mayer, Ilie Popa, Dumitru A. Mangeron, Silvia Creangă, Ion Creangă, E. Arghiriade, C. Bogdan, Mendel şi Adolf Haimovici, Gheorghe Gheorghiev. În volumul 3 al *Istoriei matematicii în România,* găsim contribuţiile fiecăruia la formarea acelei şcoli ieşene de matematică, în special de geometrie, şi prioritățile pe care le-au avut în istoria matematicii în România. Deşi merită toţi a le reaminti activitatea, totuşi, în acest spaţiu voi alege doar câţiva, profilul uman al acestora fiind tot atât de interesant ca şi activitatea lor matematică.

Vera Myller-Lebedev (1880-1970), matematiciana născută la Novgorod în Rusia, cu facultate de matematică la St. Petersburg şi doctorat în matematică la Gōttingen, tot sub conducerea lui David Hilbert, se căsătoreşte în Germania în 1907 cu Alexandru Myller, pe care îl va urma la Bucureşti şi Iaşi. Din 1910 va fi docent al Universităţii din Iaşi, urmând a fi conferenţiar şi profesor (din 16 noiembrie 1918) la catedra de teoria funcţiilor de la Facultatea de ştiinţe a Universităţii din Iaşi. Este prima femeie profesor universitar din România şi prima matematiciană de la noi. Alături de soţul ei, din fonduri proprii, a contribuit la înzestrarea cu cărţi a Seminarului matematic din Iaşi.

Octav Mayer (1895-1966) are lucrări importante de geometrie diferenţială. A urmat Facultatea de ştiinţe a Universităţii din Iaşi, unde doar în 1919 şi-a luat licenţa, între 1916-1918 participând ca militar la Marele Război. În 1920 îşi ia doctoratul la Iaşi, fiind primul doctorat în matematici pure luat în România. Între 1925 şi 1929 va fi profesor la Universitatea din Cernăuţi, apoi şef al catedrei de geometrie la Iaşi. Din 1955, membru titular al Academiei Române, se înscrie în creaţia matematică românească cu *suprafaţa Mayer,* cu studiul amănunţit al *reţelelor Myller;* este citat, între altele, în tratatul de geometrie proiectivă al lui G. Fubini şi E. Cech. A dus „mai departe şi peste hotare renumele creaţiei noastre în domeniul geometriei”, scrie Andonie (vol. 2, pag. 245). Institutul de matematică din Iaşi poartă numele „Octav Mayer”.

Silvia Creangă (1894-1952) este „prima noastră femeie care şi-a trecut doctoratul în matematici, în anul 1925, la Universitatea din Iaşi, cu teză publicată în 1927” (Andonie, vol. 3, pag. 86). După şcoala primară la Piatra Neamţ, intră cu examen la Şcoala centrală de fete din Bucureşti, cu profil umanist. După bacalaureat, dă diferenţele pentru liceul „real” şi al doilea bacalaureat la Liceul Naţional din Iaşi, iar în 1913 se înscrie la secţia de matematici a Facultăţii de ştiinţe de la Universitatea din Iaşi, unde îşi ia licenţa în 1917. Îşi va trece şi examenul de capacitate pentru învăţământul secundar, predă matematica la licee, este numită asistentă universitară la Seminarul matematic al Facultăţii de ştiinţe şi îşi susţine teza de doctorat în faţa comisiei prezidate de Alexandru Myller. După susţinere, îşi ia concediu un an şi merge în Italia, la Universitatea din Pisa, pentru a urmări un curs al matematicianului Bianchi. Revenită în ţară, va fi profesoară la Liceul „Oltea Doamna” din Iaşi, apoi la Bucureşti, la Liceul „Ion Heliade Rădulescu”, şi la şcolile medii 2 şi 3. (După reforma din 1948, liceele s-au numit şcoli medii; la Şcoala medie de fete nr. 3 din Bucureşti am învăţat şi eu, între anii 1949-1953. Pe profesoara mea de matematică din clasa a 11-a, Lucreţia Carp, o asemui Silviei Creangă, ca profil profesional, dar chiar, privind fotografia din cartea lui Andonie, şi ca fizionomie.) S-a stins din viaţă la 31 martie 1952, la masa sa de lucru, redactând o lucrare de metodică. „Cu toate că avea strălucite studii superioare de matematici, Silvia Creangă nu a pătruns şi în învăţământul superior, deşi merita acest lucru”, concluzionează istoriograful matematicii în România.

Dumitru Mangeron (1906-1991) s-a născut la Chişinău, a urmat cursurile Facultăţii de ştiinţe la Universitatea din Iaşi, unde şi-a luat licenţa în matematici în anul 1930. În Italia, la Universitatea din Neapole, şi-a susţinut doctoratul în matematici la 25 iunie 1932. Întors în ţară, trece prin toate gradele universitare până la profesor, începând ca asistent la Seminarul matematic. În cea mai mare parte a vieţii sale, funcţionează la Institutul Politehnic (azi, Universitatea Tehnică „Gheorghe Asachi”). Are peste 600 de lucrări ştiinţifice publicate, multe cu colaboratori, atât în ţară cât şi din străinătate: URSS, China, India, Argentina. Lucrările sale sunt citate de mulţi cercetători. De exemplu, în 1936, profesorul Mario Salvador de la Columbia University din New York foloseşte una dintre lucrările matematicianului român, introducând termenii *ecuaţii Mangeron, funcţii Mangeron* pentru ecuaţiile undelor polivibrante, descoperite de Mangeron. A creat *teoria accelerațiilor reduse* care urma să fie utilizată în acțiunea de pregătire a zborurilor spațiale. A generalizat ecuațiile lui Lagrange, care se află la baza mecanicii, introducând accelerații de ordin superior, ajungând la ecuațiile denumite Mangeron-Tsenov sau Lagrange-Mangeron.

→

Istoria de lângă noi

Mendel Haimovici (1906-1973), academician, a fost evocat de acad. Dorin Ieşan la 50 de ani de la moarte în revista *Academica* a Academiei Române.

Ilie Popa (1907-1983), născut la Iaşi, îşi face aici studiile, inclusiv Universitatea, unde obţine licenţa în matematici în anul 1931, iar doctoratul în 1934, cu *Contribuţii la geometria centro-afină diferenţială.* Urmează a fi la Seminarul matematic conferenţiar, iar mai târziu, din 1942, profesor la Facultatea de ştiinţe a Universităţii din Iaşi. Între 1936 şi 1938 făcuse studii speciale la Roma şi la Hamburg. „Ilie Popa se înscrie în matematica noastră cu contribuţii de geometru şi istoriograf al matematicii şi învăţământului matematic", scrie Andonie.

Ion Creangă (1911–1987) a fost profesor universitar și rector al Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași (1955–1972). A adus contribuții semnificative în geometria diferențială și în ecuațiile matriciale, fiind o personalitate marcantă a școlii matematice ieșene. A rămas orfan de tată pe când avea un an. Cursurile primare, secundare și superioare le-a parcurs la Iași. În 1931 obține licența în matematică. Devine asistent la Seminarul de Matematică al Universității din Iași, unde a avut posibilitatea să cerceteze laborios unele probleme care au devenit obiectul cercetărilor sale ulterioare. În 1939 și-a trecut doctoratul la Roma, specialitatea matematică, sub îndrumarea lui Enrico Bompiani. Dar Andonie ne mai spune că sora sa, Silvia Creangă, la 18 ani, când cei 7 copii ai familiei Creangă (nicio legătură cu povestitorul Ion Creangă) rămăseseră orfani de tată, s-a ocupat de educaţia celui mai mic frate, Ion. Este şi o explicaţie a faptului că ea a mers la Roma la cursurile lui Bompiani, în ideea de a susţine formaţia de matematician a fratelui său. Ion Creangă va fi profesor la Politehnica din Iaşi, profesor la Facultatea de matematică a Universităţii, decan între 1948 şi 1953. Mirela Ştefănescu, profesor universitar la Universitatea Ovidius din Constanţa, a fost doctoranda profesorului Ion Creangă la Iaşi.

Succesul şcolii matematice de la Iaşi îl înţelegem urmărind articolul profesorului Gheorghe Bantaş (1930-2006), din care citez: „Când în 1910 – scrie A. Myller în *Istoricul Seminarului matematic al Universităţii din Iaşi* – am fost recomandat profesor la Catedra Universităţii din Iaşi, mi-am dat seama că rolul secţiunii de matematici nu se putea mărgini la acela de a da anual ţării un număr oarecare de profesori secundari. Era timpul să se înceapă o mişcare de creaţie ştiinţifică originală..." Pentru înfăptuirea acestui deziderat, care devine idealul vieţii sale, A. Myller trece la crearea bazei materiale a cercetărilor matematice originale, concretizate în Biblioteca Seminarului matematic şi în înfiinţarea unui centru de cercetare ştiinţifică. „M-am gândit – scria Myller în lucrarea menţionată – că mişcarea nu putea fi formată decât prin o bună bibliotecă de specialitate. Ea era instrumentul indispensabil oricărei activităţi matematice. Fără bibliotecă nu se putea face ştiinţă. (...) Al doilea punct al programului meu de lucru în Iaşi era să formez în jurul Seminarului o pleiadă de tineri matematicieni." Înfruntând greutăţile începutului, indiferenţa guvernelor şi ignoranţa unor personalităţi ale acelor timpuri, ideile lui Myller s-au impus şi au înflorit. Profesorul Myller a reuşit să constituie o bogată bibliotecă matematică, în care se găseau toate revistele la zi, colecţiile de opere complete ale marilor matematicieni, cărţile de matematică apărute în lume, care prezentau interes, ediţii rare, cărţi de valoare istorică etc.

Profesorul Gh. Bantaş mai scrie: „Actul de naştere a Seminarului matematic poate fi datat 18 octombrie 1910, ziua în care A. Myller înregistrează personal prima colecţie de cărţi şi reviste matematice intrate în fondul bibliotecii Seminarului de geometrie analitică, cum se numea pe atunci. Secondat de elevii săi în munca de constituire a bibliotecii, Myller a făcut ca aceasta să devină, în preajma anilor '40, una dintre cele mai mari biblioteci de matematică din sud-estul Europei. Totodată, Myller s-a preocupat şi de atragerea la Iaşi a unui corp didactic de mare valoare; aşa au venit aici profesorii Victor Vâlcovici, Simion Stoilow, Simion Sanielevici, Grigore C. Moisil, Tiberiu Popoviciu s.a. Aceştia au adus la Universitatea ieşeană suflul înnoirilor matematice de atunci, contribuind în mod esenţial la îmbunătăţirea calităţii învăţământului şi cercetării, la lărgirea orizontului ştiinţific al Seminarului matematic şi mai ales la formarea noilor generaţii de matematicieni."

Şi tot din articolul citat: „În momentul de faţă, biblioteca Seminarului matematic cuprinde peste 62000 de cărţi şi reviste de specialitate, la care se adaugă un însemnat număr de microfilme şi fotocopii. Astăzi, Seminarul matematic realizează legături ştiinţifice şi de schimb de reviste cu 200 de parteneri din 46 de ţari, concretizate în primirea a 224 de titluri însumând 1422 de fascicole pe an. Acest schimb se efectuează prin intermediul *Analelor ştiinţifice ale Universităţii* şi tot prin ele se obţin din străinătate numeroase lucrări de specialitate, pentru a fi recenzate. (...) O dovadă a valorii matematicienilor ieşeni este că un număr impresionant dintre aceştia au fost aleşi membri ai Academiei Române: N. Culianu, C. Climescu, D. Pompeiu, C. Popovici, A. Myller, V. Vâlcovici, S. Stoilow, S. Sanielevici, Gr.C. Moisil, T. Popoviciu, O. Mayer, Gh. Vrânceanu, D. Mangeron, M. Haimovici, V. Barbu, D. Ieşan, R. Miron." (Nu ştiu când Gh. Bantaş, mort în anul 2006, publica articolul său în revista Universităţii din Iaşi, constat, însă, lipsa numelui lui C. Corduneanu.)

Am vizitat, după anul 2000, Facultatea de matematică din Iaşi şi celebra sa Bibliotecă. Totuşi, puţini matematicieni ieşeni am cunoscut personal, dar amintirea profesorului **Constantin Corduneanu** (1928-2018), pe care l-am întâlnit în 2004 la Baden-Baden, cu ocazia Conferinţei Internaţionale despre Sisteme, Informatică şi Cibernetică, *InterSymp*, mi-a rămas neştearsă în minte, fapt pentru care şi marelui matematician îi fac loc în această scurtă incursiune prin istoria matematicilor ieşene. În minunata staţiune balneară de la poalele munţilor Pădurea Neagră, într-o după-amiază la o terasă, împreună şi cu matematicianul-informatician Alexandru Mugur de la Universitatea din Jyvaskyla din Finlanda, am vorbit despre matematicieni români care au avut şansa ca numele lor să fie recunoscut pentru noţiuni noi pe care le-au adus în matematici.

Date esenţiale despre academicianul Constantin Corduneanu le am din necrologul publicat de Academia Română la moartea acestuia (https://acad.ro/commem/dec2018/)

„Constantin Corduneanu a urmat Liceul Militar din Iaşi şi Colegiul Naţional Militar «N. Filipescu» din Predeal (Mănăstirea Dealu) (1940-1947). În anul 1951 absolvă cursurile Facultăţii de Ştiinţe a Universităţii din Iaşi, secţia matematică, iar doi ani mai târziu se înscrie la doctorat la aceeaşi universitate. În 1956 obţine titlul de doctor în matematică cu teza *Probleme globale pentru ecuaţii diferenţiale de ordinul I şi II,* având conducător ştiinţific pe prof. Ilie Popa şi referenţi pe Miron Nicolescu, Gr.C. Moisil şi A. Haimovici. (...) A fost decan al Facultăţii de Matematică din cadrul Universităţii «Al.I. Cuza» din Iaşi (1968-1972), prorector (1972-1973 şi 1974-1977), şef al Catedrei de matematică şi fizică (1964-1966) şi rector (1966-1968) la Institutul Pedagogic din Suceava. După repetate stagii ca profesor invitat în Statele Unite ale Americii, (...) în anul 1978 se stabilește peste ocean, unde activează ca profesor titular la Universitatea Statului Texas din Arlington. Din această poziţie s-a pensionat în 1996, devenind Profesor emerit. Profesorul Constantin Corduneanu a contribuit la pregătirea matematică a aproape 4.000 de studenţi în România şi peste 3.000 de studenţi în Statele Unite ale Americii. Peste 20 de doctoranzi sau tineri cercetători şi-au trecut doctoratul sub îndrumarea sa. După 1990, a fost prezent deopotrivă în SUA şi în România, unde a activat la Institutul de Matematică «Octav Mayer» din cadrul Filialei Iaşi a Academiei Române. Din 1979 a activat în Academia Româno-Americană de Arte şi Ştiinţe, unde a deţinut funcţia de membru al comitetului de conducere (1982-1995) şi apoi pe cea de preşedinte (1995-1998). (...) A publicat, în România şi în străinătate, aproximativ 200 de cărţi şi articole ştiinţifice în care a abordat variate domenii de cercetare. (...) Academia Română l-a ales membru corespondent în anul 1974, calitate care i-a fost retrasă ca urmare a plecării din țară în anul 1978. A fost repus în drepturi în 1990, iar în anul 2015, a fost ales membru titular."

Cu această scurtă incursiune în istoria şcolii matematice ieşene, observând şi câte priorităţi le-au avut universitarii ieşeni în matematica din ţara noastră, aducem un omagiu tuturor celor care, timp de peste un secol, au dăruit României sute de mii de profesori devotaţi învăţământului şi cercetării matematice.

Semn(al) de carte

Gheorghe Vasile, *Decriptarea inscripţiilor Tărtăria,* Editura Proşcoala, Râmnicu Vâlcea, 2025

Absolut fascinant studiul domnului Gh.V. O plăcere de citit pentru a extinde orizontul de cunoaştere şi de a potoli setea de cunoaştere. O interpretare arheologică foarte atractivă! O interpretare astrologică inedită! O interpretare interesantă în aria studiilor indo-europene" (Prof. univ. Mircea Itu, specialist în religie vedică şi hinduism vedic, în literatură şi limbă sanscrită)

Cartea domnului Gh.V. este un material provocator despre tăbliţele de la Tărtăria şi o interpretare a acestora în cheie vedică. Este o abordare îndrăzneaţă, ce îşi propune o argumentare ştiinţifică, aplicată, întemeiată pe mult efort şi foarte multă muncă de documentare şi sinteză. (Lect. univ. Florina Dobre Brat, specialist în civilizaţie şi cultură veche indiană) (Texte de pe coperta a patra a cărţii.)

Lucia Hossu-Longin, *Distrugerea Bucureştiului. O fotografie de adio,* Editura Hyperliteratura, Bucureşti, 2026

Între anii 1977-1989, o cincime din teritoriul Bucureştiului a fost dărâmată. Nu numai oamenii au fost condamnaţi în anii comunismului şi au suferit teroarea, ci şi casele, străzile şi bisericile.

Lucia Hossu-Longin porneşte alături de martori, istorici şi arhitecţi într-o călătorie prin cartiere distruse şi uitate, biserici demolate sau translate, arătând cât rău a produs construirea Casei Poporului şi a centrului civic visat de Ceauşescu: sute de monumente distruse, a căror recuperare o putem face numai prin amintire. (Pe coperta a patra a cărţii)

Radu Homescu, *Saturniana din palma mea sau o viaţă privită dinspre amurg,* Editura Universităţii „Aurel Vlaicu", Arad, 2026

Sunt rare acele vieţi care, prin discreţia şi verticalitatea lor, lasă urme adânci în conştiinţa unui popor. Aţi fost şi sunteţi o astfel de prezenţă – un om care nu a cerut niciodată luminile rampei, dar care a luminat, prin prezenţa şi misiunea sa, drumuri esenţiale pentru România şi pentru sufletul ei colectiv. Aţi fost puntea prin care România a putut dialoga cu lumea, nu doar în limbaj diplomatic, ci în cel mai profund sens al cuvântului – prin valorile, cultura şi demnitatea poporului român.

În anii de după Revoluţie, când ţara noastră îşi căuta glasul şi locul, aţi contribuit la această regăsire prin curaj, inteligenţă şi echilibru. Ca senator şi ulterior ca ambasador în Israel şi Filipine, aţi demonstrat că diplomaţia nu este doar o meserie, ci un act de generozitate umană şi viziune. (...).

Dar, dincolo de funcţii şi merite, ceea ce rămâne în inimile celor care v-au cunoscut este omul Radu Homescu: discret, cultivat, demn. Un om care a investit în imaginea României nu pentru faimă personală, ci pentru ca viitoarele generaţii să poată păşi mai sigur într-o lume globală. (…) (Adrian Mihailovici, pe coperta a patra)

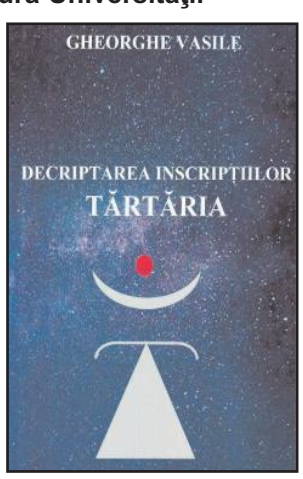

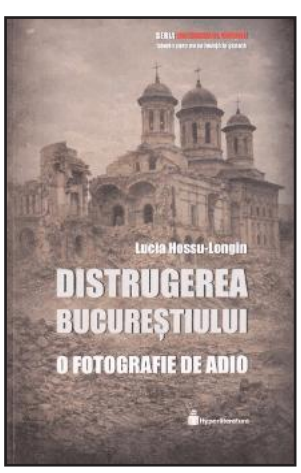

Despre inteligenţele non-umane

Dan D. FARCAŞ

Continuând evocarea unor evenimente și personalități pe care am avut șansa să le cunosc, prin activitățile zise „de timp liber", îmi vine în minte o discuție de vacanță pe care am avut-o, demult, cu un coleg, privitor la ipoteticele civilizații extraterestre. Între altele, îmi exprimasem scepticismul că prin programele SETI, de căutare a unui semnal radio din Univers, se va descoperi ceva, întrucât e neverosimil ca în preajma noastră să existe o inteligență, cam de nivelul nostru, care să și folosească radioul pentru comunicaţii.

Am argumentat că aproape nimeni nu ia în seamă că distanţele dintre ipoteticele civilizații sunt imense nu doar în spațiu, ci și în timp. Toate scenariile de întâlniri cosmice au în vedere civilizații apărute aproape simultan, cu o diferență de doar câteva milenii în evoluție. Or, statistic, distanțele în timp între ipoteticele civilizații pot ajunge chiar şi la un miliard de ani, dacă nu mai mult. Iar dacă distanţa în timp între două civilizaţii este mai mare de câteva milioane de ani, dialogul devine exclus. Nici noi, dacă monitorizăm activitatea unui muşuroi de furnici nu trimitem un ambasador la regina furnicilor. Ceea ce nu exclude desigur intervenții punctuale.

Am adăugat că, tot statistic, era aproape imposibil ca ipoteticele „hipercivilizaţii" cosmice (cum îmi place să le numesc acum), foarte vechi, să nu fi ajuns lângă Terra. Ele poate chiar aşteaptă să producem, cândva în viitor, o „recoltă", de pildă, bazată pe modul original în care vedem noi lumea. Iar dacă ne-ar contacta pe faţă, sau ne-ar ajuta, toată această recoltă s-ar irosi prin aculturație. Din această cauză eram convins că, deși puterea, știința și tehnologiile lor trebuie să fie inimaginabil de avansate, ele nu vor interveni în treburile noastre până nu ne maturizăm singuri, în felul nostru, neajutați de nimeni.

În zilele care au urmat, m-am gândit că aceste idei ar merita să fie și puse pe hârtie. Așa se face că, la sfârşitul anului 1978, am dat la revista *Ştiinţă şi Tehnică* un articol intitulat „De ce tac civilizaţiile extraterestre". Textul fiind destul de voluminos, redactorul şef Ion Chiţu l-a publicat în trei numere consecutive.

În 1979, Editura Albatros îmi publicase cartea *Calculatorul electronic şi gândirea umană.* La sărbătorirea evenimentului, cei de la editură, în frunte cu directorul Mircea Sântimbreanu (1927-1999), îndrăgit scriitor pentru tineret, m-au surprins cu întrebarea: „Și pe când ne dai următoarea carte?" Era o invitație rară, într-o vreme când existau doar câteva edituri și fiecare avea posibilitatea să lanseze doar un număr limitat de titluri pe an.

În scurt timp am ajuns la concluzia că cel mai bun răspuns ar fi să dezvolt ideile din articolul despre extratereștri la nivel de carte. Dar mi-am dat seama imediat că cea mai mare problemă va fi lipsa surselor de informare. La vremea aceea, în România, nu puteai avea acces la reviste și cărţi cu această tematică (a merge la Biblioteca Americană și altele asemenea, te făcea subiectul unui dosar de urmărire la securitate), iar internetul, chiar dacă ar fi existat, cred că ne-ar fi fost şi el interzis. S-a întâmplat însă atunci că, oriunde mă duceam, dar mai ales la cenaclurile SF, deşi nu divulgam la ce lucrez, apărea mereu cineva care avea o carte sau două, recente, aduse din străinătate, exact pe problemele care mă interesau, respectivii fiind dispuşi să mi le şi împrumute. Astfel, am îmbogăţit lucrarea mea cu o mulţime de alte subiecte adiacente. Între altele, am înțeles abia atunci că fenomenul OZN, mult hulit de majoritatea oamenilor de știință, este nu doar real, dar ar putea avea în spate, probabil, acea ipotetică foarte veche inteligență. Și ea ar putea fi responsabilă și de răpirile OZN, de relicve antice imposibile, ca și de unele apariții folclorice și religioase.

Cartea *De ce tac civilizaţiile extraterestre* a apărut în decembrie 1983. Redacţia tăiase trei capitolaşe despre paranormal, pe care n-am mai putut să le înlocuiesc, în faza de corecturi, decât cu un rezumat de 15 rânduri. Când i-am întrebat de ce au făcut asta, mi-au spus că stranietatea care se amplifica de la un paragraf la altul, într-un mod credibil, i-a înfricoşat.

Lucrarea a mai avut un efect, oarecum neaşteptat. Deoarece scrisesem pe larg despre OZN-uri şi mai ales despre un fenomen care nu se mai comentase la noi până atunci, anume presupusele răpiri de oameni efectuate de OZN-uri, am fost invitat în mai multe locuri să vorbesc despre aceste subiecte controversate, în şcoli, biblioteci şi la întâlniri cu cititorii, uneori în afara Bucureştilor. Ca un alt efect al cărții, i-am cunoscut: pe medicul Dumitru Constantin-Dulcan, autorul unei lucrări de un extraordinar succes, *Inteligenţa materiei*, pe Doru Davidovici, pilot militar pe supersonice, autor şi el al unor cărţi despre extratereştri, pe cosmonautul Dumitru Prunariu, dar și alte personalități interesate de subiect.

La întâlniri, apăreau şi întrebări la care nu ştiam să răspund. Deci am fost stimulat să caut şi să primesc cărţi și articole din străinătate. Am reușit asta mai ales după 1990, când am și putut publica mai mult pe această temă.

Am intrat astfel treptat și într-un mic „club" informal de persoane interesate de controversatul fenomen OZN. Cea mai importantă personalitate era aici

scriitorul Ion Hobana (1931-2011), care, în special prin volumul *Ufo's From Behind The Iron Curtain* (1974), dobândise o notorietate internaţională în domeniu. Dintre alţi autori dedicaţi acestei problematici, cu care am fost în relaţii apropiate şi cu care am avut plăcerea să discut şi la mine acasă, menţionez pe pilotul militar Doru Davidovici (1945-1989), dispărut într-un tragic accident, multilateralul autor timișorean György Mandics, profesorul universitar clujean Adrian Pătruţ, generalul Emil Străinu şi (deşi nu aparţine strict domeniului) colonelul de contrainformații, în rezervă, ulterior faimos autor, Pavel Coruţ (1949-2021).

Probabil cel mai prolific ufolog român a fost profesorul din Vălenii de Munte Călin Turcu (1942-2006), de care m-au legat, de asemenea, relaţii prieteneşti, până la prematura sa dispariţie. O menţiune merită şi fostul aviator militar, apoi scriitor și editor, Dan Apostol (1957-2013), şi el prea devreme plecat dintre noi, autor a multor cărţi din domeniu şi care mi-a fost și editor la trei volumașe.

În 1998, un mic grup de entuziaști am decis să înfiinţăm *Asociaţia pentru Studiul Fenomenelor Aerospaţiale Neidentificate* (ASFAN) din România, ca o organizație cu statut juridic, destinată exclusiv studierii fenomenului OZN. S-au afiliat peste 20 de membri fondatori. Ion Hobana a devenit președinte, eu vicepreședinte, Harald Alexandrescu (1945-2005), șeful Observatorului Astronomic popular, director executiv. Membrii erau specialişti cu competenţe variate, între care: scriitorul Ion Ţugui, generalul Emil Străinu, Ioan Albescu, fost redactor-șef la *Știință și Tehnică*, Mihai Bădescu, realizator la TVR, Alecu Marciuc, realizator radio, dr. ing. Florin Munteanu, specialist în studiul complexității, fizicianul Alexandru Mușat, Cristian Român, jurnalist de știință, Sorin Ștefănescu, directorul Aldo Press ș.a.m.d. Am obţinut aprobarea Ministrului Cercetării şi Tehnologiei, ca şi a Primarului General al Capitalei, primind un sediu la Observatorul Astronomic Municipal „Amiral Vasile Urseanu", din București, bulevardul Lascăr Catargiu 21. Asociaţia a organizat colectarea şi investigarea unor cazuri din România (expuse în parte pe site-ul asociaţiei), conferinţe publice, contacte internaţionale etc. Din 2011, după decesul lui Ion Hobana, am rămas eu preşedintele asociaţiei.

Pe baza recomandărilor lui Ion Hobana, am intrat, treptat, în rețelele internaționale de ufologi. În 2014 identificasem câteva cazuri interesante în care piloți militari români s-au întâlnit cu OZN-uri și acum, în retragere, erau dispuși să depună mărturie. Cazurile au ajuns și la cunoștința ufologului veteran britanic Philip Mantle, care a cerut permisiunea să le publice într-o revistă. Întrucât, la scurt timp după aceea, publicația a avut probleme, el a ridicat ștacheta și m-a întrebat dacă n-aș vrea să scriu o carte despre cazurile OZN din România, carte pe care el s-o publice la editura sa. Am fost surprins, dar mi-am zis că e o ocazie unică să ne facem cunoscuți anglofonilor pe acest subiect, la peste 40 de ani după cărțile lui Ion Hobana.

Așa se face că, în 2016, apărea în Anglia volumul *UFOs over Romania.* Pe lângă versiunea engleză, lucrarea a fost publicată apoi și în română, germană, spaniolă și franceză. Marea surpriză pentru mine a fost când Philip Mantle mi-a spus că dacă-i mai dau o carte, mi-o publică și pe aceea. Așa s-a născut în 2019 volumul *Hyper-civilizations An Answer to ET Contacts on Earth.*

Între timp, în decembrie 2017 oficialitățile militare americane au recunoscut, în sfârșit, după cincizeci de ani de negare, că au fost tot timpul interesate de fenomenul OZN și că au cheltuit milioane de dolari ca să afle ce sunt ele, fără niciun rezultat. Poate ca efect al acestor dezvăluiri, după o invitație primită de ASFAN, ne-am întâlnit, pe 6 martie 2018, cu ataşatul militar al Chinei însoțit de doi oficiali. Voiau să afle de la noi un singur lucru: ce sunt, după părerea noastră, OZN-urile... Așadar, și ei conștientizaseră importanța fenomenului.

Ca o confirmare, în septembrie am primit o invitație de la cunoscuții ufologi Roberto Pinotti (Italia) și A.J. Gevaerd (Brazilia) să particip la o conferință OZN care urma să aibă loc în perioada 16-17 octombrie 2018, la Moscova. N-am vrut să merg, inclusiv din cauza unor probleme de sănătate. Ulterior am aflat că manifestarea a fost organizată, în colaborare, de entități din Rusia și China, toate cheltuielile fiind suportate de partea chineză. Intenția conferinței era crearea unei organizații internaționale de profil. Din păcate, în 2019 China s-a retras, fără explicații, din proiect, dar reprezentanții celorlalte aproape 30 de țări invitate au rămas în legătură. În mai 2021, ei s-au înscris oficial, în Portugalia, ca organizația, numită *International Coalition for Extraterrestrial Research* (ICER), eu fiind reprezentant pentru România, iar adjunct inginerul Adrian Urzică, actualul director executiv ASFAN.

În iunie 2021, Pentagonul și structurile de informații din SUA au fost obligate să prezinte către Congresul SUA un raport cu ce știu despre OZN-uri. Au urmat audieri publice în Congres, legi dedicate și crearea unei structuri militare permanente care să se ocupe de desecretizarea documentelor privind fenomenul. Dezvăluirile au continuat, angrenând recent inclusiv președintele SUA. Mi s-a confirmat astfel că ceea ce am urmărit în toți acești ani n-a fost doar o himeră.

Istoria de lângă noi

O scrisoare pierdută

Ioan Florin STANCIU

Lăsat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minţii omeneşti, scrisoarea, dintru care, dacă va nevoi, omul pre toate cele de mult trecute le va putea afla.
(Dimitrie Cantemir)

Întâmplarea aceasta, fabuloasă şi uimitoare pare desprinsă dintre acelea pe care, sub titlul *O samă de cuvinte*, Ion Neculce le-a adunat cu mărturisită şovăială înaintea *Letopiseţului* său fără pereche. Chiar dacă, norocos descâlcită din tenebre, istorioara noastră nu se va fi petrecut pe la îndepărtate răscruci de rovine încleiate-între apele morţilor, dar cu mult mai încoace, în veacul cumplit, ce-abia ni s-a şters dintre zodii. Astfel, prin toamna anului 1926, plugarul Constantin Nicoară din Valea Ţapului (*Teche Deresi*) a făcut o descoperire cu totul întâmplătoare, dar care lesne s-ar fi putut înscrie printre cele mai de seamă biruinţe ale istoriografiei noastre moderne. Surprins de puhoaie pe câmp, omul taman se-întorcea cam plouat, spre casă, când numai ce-a zărit o caravană de osmanlîi muraţi, care iavaş-iavaş se împleticea înglodat, prin mlăştinişuri, către Stambul, unde preşedintele Kemal Atatürk îi chemase în mod repetat pe turcii de la nord de Dunăre, pentru a i se alătura, ca slobozi şi prosperi republicani ai Turciei democrate.

Destul doar că, după trecerea lor, românul zăreşte uimit, pe-o buză de şanţ, un cocoloş de buleandră, pe care, neavând răgazul să o cerceteze temeinic, o ridică-n vârf de băţ şi o duce cu dânsul până acasă, unde, clătind-o în cazanul de sub streaşină, descoperă că-i vorba despre un soi de carte pe jumătate încleiată şi pe jumătate vâlvoi: „La o adică, părea, carevasăzică, vreo terfeloagă din mătasă scrisă (*kitab*), dar foarte rău înnămolită şi-învălmăşită ca varza, chiar dacă mie tot nu-mi venea a crede că paparudele-alea păgâne o căraseră atâta amar de drum, fără niciun folos pentru dânşii!”

Fiind unul dintre puţinii ştiutori de slovă din partea aceea a lumii, Nicoară înţelege cu mai îndeaproape luare-aminte, că-i vorba despre o carte frumos încondeiată-n turceşte, pe file aproape indestructibile, căci păreau trainic ţesute-n mătasă de dud şi migălos aliniate-n chenare cu cercuri, spirale şi cu flori de zambile.

De aceea, convins fiind că i se întâmplase să nimerească norocos peste un lucru de oarece preţ, el aleargă cu cartea-n braţe la vecinul său, preaînţeleptul hagi Cadîr Memet, cel care de foarte mulţi ani îi învăţase să scrie şi să citească pe copiii mai procopsiţi din împrejurimi, fie turci, fie vlahi sau bulgari, după cum îl învăţase ceva scriere românească şi pe Costică-al nostru, cândva, la cuvenitul veleat. Iar hogea, la fel de surprins, după o mai atentă îndreptare şi limpezire a obiectului-carte, desluşeşte pe prima pagină un titlu de-o palmă, care le taie brusc respiraţia: *Primele războaie ale Ţării Otomane cu Domnul Mihai Viteazul, scrisă în limba turcă de Domnul Dimitrie Cantemir, în anul 1704, la Stambul.* Prin urmare, constatând Nicoară că textul tradus literal de vecinul său părea să sune îndeajuns de limpede şi de coerent, îşi procură îndată un caiet şcolăresc şi-un condei, spre a consemna şi a păstra pentru sine, mai întâi, minunatele istorii pierdute, ale Domnului Cantemir, învăţătorul învăţaţilor lumii, despre a cărui strălucită înţelepciune, cu adâncă preţuire şi preplecată cinstire, amândoi (valah şi tălmaci) aveau deja cunoştinţă.

Dar, în deplin acord cu istoria întunecată a locurilor, anii trec cu stihiile şi belelele lor, fără ca vreunul dintre cei care ar fi putut pricepe ceva din scrisoarea aceea să se arate cu adevărat interesat de manuscrisul otoman şi, cu atât mai puţin, de copia sa din caietul ţăranului procopsit cu ştiinţa de carte; măcar că acesta încercase de mai multe ori să-i afle vreun rost, pe măsura conţinutului său, făcând mai multe drumuri zadarnice pe la autorităţile mai luminate, de la Chiustenge, Medgidia şi Babadag, de la care aşteptase fluierând a pagubă vreo umbră de cuvenită răsplată sau măcar vreo încurajare, ceva. Şi, an după an se rostogolesc iarăşi secete grozave, simunuri de pulberi şi de nisipuri fierbinţi, apoi, şuvoaiele dezlănţuite ale ploilor şi prăbuşirea în vuiet a brazdelor de pe dealuri cu malurile lor coşcovite din veacuri, fără să uităm că pe deasupra carapacei de cretă înţelenită a ţinutului Abrosit se mai abăteau ca prisos al nenorocirii şi jafurile crunte, fumul şi chiotele de pradă ale înfometaţilor akingii de pradă ori ale derbendgiilor din celălalt veac, rămaşi pe drumuri şi mai flămânzi decât lăcustele, după risipirea oştirilor cele fără de număr ale Ayatolahului retras şi el de la o vreme, printre dervişii săi persiani de la Piatra Neagră, întru înţeleaptă şi smerită îngândurare silită.

Ca urmare, manuscrisul-tezaur cu faptele mai puţin ştiute ale lui Mihai Viteazul a rămas răsucit sub o grindă, dăinuind totuşi, până-n ajunul noului mare război, când se va fi pierdut definitiv, mai ales că, între timp, o bună parte a martorilor dintâi dispăruseră şi ei pe undeva, prin prăpădenia-prăpădeniilor lumii. Iar ceea ce ştim, am aflat doar că, prin 1938, aşa, Alexandru Dincă, luminatul director al şcolii de la Valea Ţapului, tot mai convins de importanţa extraordinară a celor două

manuscrise, se hotăreşte să înştiinţeze în scris, la Bucureşti, Comisia Monumentelor Istorice, iar apoi pe însuşi marele Nicolae Iorga şi, mereu dezamăgit, pe însuşi Majestatea Sa Carol al II-lea, berbantul voievod, a cărui cancelarie solicită expedierea, prin curier, a documentelor respective, care au şi plecat frumos împachetate spre Bucureşti, dar despre care astăzi mai nimic nu se mai ştie, chiar dacă-am mai avea măcar dreptul de-a spera că se vor mai fi păstrând, poate, fără titlu şi număr de înregistrare, printr-un oarecare ungher colbuit din arhivele regale, strămutate de colo-dincolo, în vremuri de război, fără ca vreun expert adevărat să le fi înregistrat, consultat sau cântărit încă, la modul ştiinţific şi oficial.

Astfel, la o grea cumpănă a istoriei, când întreg continentul părea să împărtăşească soarta Dobrogei medievale, *kitab*-ul urgisit al Domnului Cantemir se pierde din nou, fără urmă, mumificat pe undeva, pe sub piramidele de indolenţă, de nesimţire şi de incompetenţă ale birocraţiei româneşti din veacul însângerat, căreia, fie vorba-între noi, nici nu i-ar fi trebuit vreun ditamai războiul pentru o aşa lamentabilă performanţă înscrisă firesc în vraiştea existenţială a acestui amnezic deşert al tătarilor de la Poarta Furtunilor, deoarece grozava istorie dobrogeană ni se înfăţişează oricum şi în mod repetat ca un întunecat podmol de pierzanii, căsăpiri, jafuri, buclucuri, deşertăciuni, balamucuri, resemnări, jupuiri şi multe alte prăpădenii asemenea.

Reamintind doar spre luare-aminte, aici şi acum, dispariţia inexplicabilă a oraşului fortificat Ester (*Esterül*), dinspre pe nedrept ignoratele Chei ale Dobrogei; raiaua înfloritoare, cu bazar, bragagerii, hahamuri, saraiuri, hanuri şi chiar cu biserici, în genunchi strecurate printre înaltele minarete ale moscheilor migălos brodate-n calcar cretacic – aşa cum a văzut-o aievea neobositul călător Evlya Celebi, pe la 1652 – şi care, sub numele îngânat pe nemţeşte, Wister, mai străjuia încă, frumos văruită, printre viile şi livezile suspendate babilonic pe dealurile din împrejurimi, pe la 1706, când o mândră solie austriacă a trecut pe aici, în drumul său către Înalta Poartă. O superbă cetate-târg (*pazargic*), aşadar, care a dispărut apoi definitiv din istorie şi din geografie, ca şi cum s-ar fi coborât împuţinată-n ţărână, odată cu fantomaticul pârâu sezonier al Casimcei sau ca şi cum s-ar fi ridicat eteric la ceruri, odată cu pulberile şi cu ceţurile munţilor săi hercinici, îngenunchiaţi megalitic prin apele morţilor încă de la Facerea Lumii. (*Une ville disaparue de la Doubrodja*, după cum l-a numit arheologul transfug Theodor Mateescu, într-o carte aproape dispărută şi ea.) Tot astfel, în fapt, după cum au pierit şi fortficaţiile cu turnuri de la Karaharman, precum şi, la numai vreo mie de paşi înspre nord, s-au scufundat sub aceleaşi pulberi veşnic flămânde arcadele, coloanele şi idolii din marmură imperială ai aşezărilor romane de la Vicus Celeris, Vicus Quintionis şi Histria chiar, pe unde ciobanii noştri valahi (mesio-dacii de-apoi), pribegind ritual, de departe, dinspre Dacia liberă, şi-au păscut turmele lor muntene, moldovene şi ungurene mai bine de-o mie de ani. În vreme ce nu foarte departe, spre Babadag şi Gura Portiţei, s-a scufundat prin labirintul ocult de galerii şi catacombe cretacice de sub carapacea calcaroasă-a podişului cel de-al patrulea braţ al Dunării, legendarul Karaharman şi mirabila sa deltă de Eufrat autohton (*La Bouche Karakirmen*, cum apare ea însemnată pe o hartă frâncă, din veacul al XVII-lea, pe care fosta Scythia Minor era numită *Tartharia*).

La care s-ar mai putea adăuga numai-decât şi mormântul tainic al divinului poet Ovidius – rătăcit asemenea, pe undeva printre ruinele suprapuse ale zecilor de aşezări pestriţe care s-au ridicat şi prăbuşit în strat după strat, peste temeliile ilustrului port milesian, dar care, în vreun somptuos sarcofag din marmură dalbă, ar putea să mai păstreze neatinse cumva şi-o parte dintre manuscrisele sale târzii, redactate, se pare, chiar în limba autohtonilor, sau măcar ultimele sale *epistule ex ponto,* unde va fi dezvăluit, poate, şi motivele secrete ale exilului său, pe care nimeni dintre cei vechi n-a îndrăznit să le numească deschis, ca să nu invoce dezlănţuit malefic înseşi cauzele precoce ale căderii Imperiului Roman de Răsărit; în fapt, primele trepte blestemate în veci ale Sodomei romane, peste care s-a abătut constrictiv, din toate părţile, fluviul infernal al migraţiilor asiatice multe şi devastatoare. Fără să uităm însă, la această retorică enumerare grăbită, nici de enigmaticul papirus zărit prin transparentul sicriu din cristal ermetic, al Prinţesei antice de la Mangalia, dat la iveală de arheologii noştri constănţeni, dar trimis, la ordin, spre descifrare, tocmai la *Nauka Akademia* din Moskova, de unde a şi dispărut fără urmă, fiind iute înghiţit şi digerat prin veşnic flămândele intestine de sub talpa Kremlinului.

Tot astfel, furat şi eu de cele deşertăciuni, bine ar fi să nu uit că am pornit, de fapt, doar de la o nepreţuită scriere pierdută prin noroiul drumurilor, care n-ar justifica totuşi vreun final solemn şi patetic, de Eclesiast, *Vanitas vanitatum omnia vanitas,* preferând încrederea senină şi verde românească a cetăţenului caragialian, care-auzise şi el despre scrisorile astea pierdute pe la Porţile Orientului: „Ei, aşi! Nu face nimica, poate mai găsim alta...”

Prima vizită a Consiliului Ştiinţific Internaţional la AŞM

Raia ROGAC

Prof. sir Peter Gluckman, preşedintele Consiliului Ştiinţific Internaţional (ISC), şi dr. Salvatore Aricò, director general al ISC, au efectuat o vizită de lucru la Academia de Ştiinţe a Moldovei (AŞM), care s-a constituit din mai multe componente.

Mai întâi, în Sala Mică a AŞM, s-a desfăşurat o masă rotundă intitulată „Ştiinţa uneşte: dialog pentru viitor într-o lume în schimbare", consacrată provocărilor majore ale secolului XXI şi rolului comunităţii ştiinţifice în identificarea unor soluţii sustenabile, la care au participat oaspeţii de la ISC şi comunitatea academică de la Chişinău. Între cei prezenţi i-aş menţiona pe membrii conducerii AŞM şi reprezentanţi ai unor secţii ştiinţifice: în primul rând, preşedintele AŞM, acad. Ion Tighineanu; apoi vicepreşedinţii, acad. Eva Gudumac, coordonator al Secţiei de Ştiinţe ale Vieţii; membru corespondent Ion Hadârcă, coordonator al Secţiei de Ştiinţe Sociale, Economice, Umanistice şi Arte; membru corespondent Aurelian Dănilă, coordonator adjunct al aceleiaşi secţii, şi secretarul ştiinţific general al AŞM, dr. hab. Liliana Condraticova.

Apoi în Sala Azurie a AŞM, cu prezenţa preşedintelui ISC, prof. sir Peter Gluckman şi a directorului general al ISC, dr. Salvatore Aricò, a preşedintelui Academiei Române, acad. Marius Andruh, dar şi a miniştrilor Educaţiei şi Cercetării, Dan Perciune, şi al Sănătăţii, membru corespondent Emil Ceban, a avut loc o rundă de discuţii.

Preşedintele AŞM, acad. Ion Tighineanu, a subliniat în cuvântul inaugural importanţa întâlnirii pentru consolidarea dialogului dintre mediul ştiinţific şi factorii decizionali. Vorbitorul a ţinut să remarce că vizita conducerii Consiliului Ştiinţific Internaţional la AŞM este un eveniment care se înscrie atât în istoria contemporană a Academiei de Ştiinţe, cât şi în istoria Republicii Moldova. Având în vedere prezenţa preşedintelui Academiei Române, acad. Marius Andruh, la aceste evenimente remarcabile (au fost trei), acad. Ion Tighineanu a specificat că între cele două academii-surori, în special în ultimul timp, există o fructuoasă colaborare şi a dezvăluit iniţiativele recente privind crearea unei reţele academice în spaţiul românesc, menite să consolideze cercetarea şi schimburile reciproce de cunoştinţe şi practici dintre savanţii de pe ambele maluri ale Prutului.

În discursul său, preşedintele ISC, a evidenţiat rolul esenţial al investiţiilor în ştiinţă pentru dezvoltarea economică şi socială, în special în cazul ţărilor mici. Acesta a subliniat că, în pofida resurselor limitate, statele de dimensiuni reduse pot obţine rezultate remarcabile prin investiţii constante şi parteneriate internaţionale. În acest context a fost oferit exemplul Republicii Moldova, care se străduieşte să se alinieze statelor europene. Referitor la rolul educaţiei în dezvoltarea pe termen lung, prof. sir Peter Gluckman a subliniat că pregătirea şi formarea tinerelor generaţii reprezintă cel mai important factor pentru adaptarea la o lume în continuă transformare tehnologică. Vorbitorul a mai spus că se impun strânse legături între educaţie şi cercetare, precum şi promovarea ştiinţei în societate. Domnia Sa a făcut câteva recomandări cu privire la instituirea unei funcţii de consilier ştiinţific la nivel de guvern şi facilitarea integrării competenţei ştiinţifice în procesul decizional.

Miniştrii Educaţiei şi Cercetării, Dan Perciune, şi al Sănătăţii, Emil Ceban, au confirmat angajamentul autorităţilor pentru dezvoltarea sistemelor educaţional şi medical, stăruind în creşterea investiţiilor în cercetare, asumându-şi totodată responsabilitatea utilizării eficiente a resurselor. Ambii miniştri şi-au exprimat dorinţa întru extinderea colaborării internaţionale şi a schimbului reciproc de practici şi experienţe.

Tot în Sala Azurie AŞM a avut loc o sesiune de comunicări în cadrul căreia au fost susţinute două prelegeri, prima de către prof. sir Peter Gluckman, intitulată „Repoziţionarea ştiinţei într-o lume incertă şi fracturată?", şi a doua de către dr. Salvatore Aricò cu tema „Consiliul Ştiinţific Internaţional: ştiinţa în acţiune într-un context în continuă evoluţie şi incert".

În semn de apreciere pentru contribuţii remarcabile la promovarea cooperării ştiinţifice globale şi a diplomaţiei ştiinţifice, prof. sir Peter Gluckman i-a fost conferită Medalia „Dimitrie Cantemir", cea mai înaltă distincţie a AŞM, iar dr. Salvatore Aricò a fost distins cu Medalia „Nicolae Milescu Spătarul".

În cuvântul către Academia de Ştiinţe a Moldovei, prof. sir Peter Gluckman a menţionat: „Mulţumesc Academiei pentru onoarea de a-mi conferi Medalia «Dimitrie Cantemir». Cantemir a fost politician, diplomat, cărturar şi om de ştiinţă într-o altă perioadă de perturbări şi schimbări geopolitice, iar discursul meu se înscrie, de asemenea, pe fundalul unor profunde perturbări geopolitice şi al schimbărilor tehnologice.

Permiteţi-mi să îi adresez mulţumiri profesorului Ion Tighineanu pentru susţinerea fermă a ştiinţei şi pentru sprijinul acordat, precum şi Academiei, pentru angajamentul faţă de activitatea pe care ISC o desfăşoară în promovarea vocii globale a ştiinţei.

Dimitrie Cantemir a fost un poliglot. A vorbit şi a scris în unsprezece limbi. Aş dori, aşadar, să închei cu o reflecţie asupra limbajului. Limbajul ne permite să comunicăm. Oamenii au evoluat cu o sofisticare a limbajului care ne permite să învăţăm unii de la alţii, să cooperăm, să negociem şi să construim complexitatea societăţilor noastre. Dar limbile pot, de asemenea, să dividă, identificând cine aparţine unui grup şi cine nu, aşa cum ne aminteşte istoria Europei.

Dar, în cele din urmă, limbajul uneşte grupurile, iar în aceste vremuri dificile avem nevoie de un limbaj universal. Şi poate că îl avem deja. Se numeşte ştiinţă. Chiar dacă definiţia ei formală poate fi dificilă, ştiinţa modernă are fundamente panculturale şi este cel mai apropiat lucru de un limbaj universal pe care îl avem. Putem folosi această comunitate de limbaj pentru a lua cunoaşterea noastră şi a făuri un viitor care să promoveze bunăstarea planetei, a biosferei, a societăţii şi a omului? Nu este uşor în contextul actual şi poate că nu va fi niciodată uşor, având în vedere natura noastră umană şi instituţională. Dar, dacă acceptăm că ştiinţa nu poate răspunde la toate întrebările şi nu poate lua singură decizii sociale, însă putem împărtăşi înţelegerile ştiinţifice, atunci putem regăsi optimismul pentru viitor pe care parcă l-am pierdut."

La rândul său, dr. Salvatore Aricò a spus: „La început, permiteţi-mi să menţionez cât de bucuros sunt să accept această invitaţie din partea Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi, în mod special, din partea profesorului Ion Tighineanu, căruia îi mulţumesc pentru amabila invitaţie. De asemenea, sunt profund onorat să fiu ales drept deţinător al Medaliei «Nicolae Milescu Spătarul». Desigur, nu vorbesc nouă limbi, aşa cum o făcea el, dar aici (la Chişinău), am avut plăcerea să înţeleg câte ceva din limba română, ceea ce a fost o descoperire plăcută. Dar, asemenea lui Nicolae Milescu Spătarul, am avut ocazia, în cei 33 de ani ai carierei mele ştiinţifice la nivel internaţional, să-mi formez un adevărat «jurnal de drum» despre modul în care se desfăşoară ştiinţa în lume, din perspectiva practicianului."

După susţinerea prelegerilor, preşedintele AŞM, acad. Ion Tighineanu, a dat citire „Apelului către comunitatea ştiinţifică, factorii de decizie şi societate pentru consolidarea vocii ştiinţei într-o lume în schimbare", semnat la 16 aprilie, la Chişinău, de către preşedintele ISC, prof. sir Peter Gluckman, directorul general al ISC, dr. Salvatore Aricò, preşedintele Academiei Române, acad. Marius Andruh, şi preşedintele Academiei de Ştiinţe a Moldovei, acad. Ion Tighineanu, în care se spune:

Noi, semnatarii acestui Apel, iniţiat la Chişinău în cadrul unui dialog ştiinţific internaţional dedicat rolului ştiinţei în societatea contemporană, ne adresăm comunităţii ştiinţifice, liderilor politici şi publicului larg cu o chemare la responsabilitate, solidaritate şi acţiune comună în sprijinul ştiinţei. Traversăm o perioadă marcată de transformări geopolitice profunde, de crize multiple şi interdependente, de ritmul accelerat al schimbărilor tehnologice, de presiuni asupra mediului, sănătăţii şi coeziunii sociale, precum şi de o expansiune fără precedent a dezinformării şi neîncrederii. În faţa acestor provocări, ştiinţa trebuie să fie mai bine integrată în viaţa publică. Ea trebuie să devină mai prezentă, mai unită şi mai clar auzită. Ştiinţa este una dintre cele mai înalte expresii ale responsabilităţii umane faţă de cunoaştere. Ea oferă nu doar cunoaştere, ci şi discernământ; nu doar soluţii, ci şi capacitatea de a orienta societatea în vremuri de incertitudine. Într-o lume din ce în ce mai fragmentată, Vocea Ştiinţei trebuie consolidată ca voce a raţiunii, a echilibrului, a cooperării şi a binelui public. Facem apel la o cooperare mai intensă în interiorul comunităţii ştiinţifice, dincolo de graniţele disciplinare, instituţionale şi naţionale, precum şi între sectoarele public şi privat. Marile provocări ale secolului XXI – schimbările climatice, sănătatea globală, securitatea alimentară şi energetică, transformarea digitală, inteligenţa artificială, dezechilibrele sociale şi noile vulnerabilităţi geopolitice – pot fi abordate doar prin cooperare, dialog şi convergenţa cunoaşterii. În acelaşi timp, constatăm că ştiinţa, utilizată mai consecvent, poate sprijini factorii de decizie în elaborarea unor politici mai eficiente şi mai bune. Recunoscând că ştiinţa, de una singură, nu poate lua decizii societale, o societate care nu foloseşte adecvat ştiinţa îşi diminuează şansele de a răspunde lucid şi eficient provocărilor timpului său. Investiţia în cercetare, educaţie şi inovare nu este un lux, ci o condiţie a rezilienţei, prosperităţii şi păcii sociale. Considerăm, de asemenea, esenţială apropierea ştiinţei de societate, de tineri şi de spaţiul public. Este necesară o cultură a respectului faţă de cunoaştere, instituţii deschise şi o comunicare ştiinţifică responsabilă şi etică, capabilă să consolideze încrederea publică şi să contracareze deformarea adevărului. În aceste vremuri tulburi, facem apel la oamenii de ştiinţă să rămână uniţi, activi şi solidari unii cu alţii, iar instituţiile academice să-şi asume cu şi mai multă hotărâre rolul de repere morale şi intelectuale. Ştiinţa trebuie să fie nu doar un instrument al progresului, ci şi o forţă de coeziune, o conştiinţă vie a societăţii şi un bun public global. Credem cu tărie că viitorul nu poate fi construit durabil fără ştiinţă, fără educaţie şi fără instituţii academice puternice. De aceea, lansăm acest Apel ca pe o chemare comună la unitate, responsabilitate şi acţiune."

La reuniune au participat membri ai comunităţii academice şi ştiinţifice, cercetători şi experţi în domeniul politicilor publice, iar evenimentul s-a bucurat de interesul mass-media, fiind transmis şi în direct pe diverse platforme online.

Podul de reviste

Războiul Monumentelor

Iulian RUSANOVSCHI

În numărul din luna iulie 2025, prezentam volumul al doilea, cel cu coperta galbenă, din trilogia *Războiul Monumentelor,* a „eficientului avocat-patriot" (spuneam atunci, întăresc acum) Iulian Rusanovschi – un CV la nivelul anului 2022 era alăturat atunci unor paragrafe din introducerea la volumul respectiv. Prin intermediul doamnei Raia Rogac, am primit recent şi volumul al treilea, cu coperta roşie, completând tricolorul, un volum masiv, de peste 1100 de pagini, impresionant prin documentare, sistematizare, ilustraţii. Cartea beneficiază de un Cuvânt-înainte semnat de regretatul general Radu Theodoru şi are o frumoasă Introducere care este reluată în întregime în cele ce urmează. Volumul are subtitlul *Operele comemorative de război şi cimitirele Armatei Române din Basarabia şi Nordul Bucovinei,* dintre care peste 70 au fost restabilite după anul 2010 la iniţiativa lui Iulian Rusanovschi, de Asociaţia obştească Monumentum pe care el o conduce. (Gh. Păun)

Scopul final, sensul ultim al neamului este învierea. Învierea în numele Mântuitorului Iisus Hristos. Creaţia, cultura, sunt doar mijloacele pentru aceasta, nu un scop în sine. Sunt mijloace pentru această înviere. Dar cultura este rodul capacităţilor şi dispoziţiilor pe care Dumnezeu le-a pus neamului nostru. Învierea din morţi, este cel mai înalt şi mai strălucit ţel spre care se poate pregăti o naţiune.

Acesta a fost crezul militarilor români căzuţi pentru reîntregirea ţării, apărarea credinţei ortodoxe şi pentru eliberarea Basarabiei în cele două războaie mondiale. Ostaşul român a tratat moartea cu dispreţ, fiind convins că după moarte urmează învierea. Cu toţii cunoaştem că eroii mor pentru pământul ţării, iar martirii pentru Dumnezeu. La noi eroii au şi chip de martiri, pentru că ei au apărat în aceeaşi măsură pământul sfânt al ţării şi chipul lui Hristos din această ţară.

Pentru eliberarea estului României (a Basarabiei şi nordului Bucovinei) au murit în iulie 1941 aproape 10.000 de eroi români. Jertfa lor a fost uitată prea repede, mormintele lăsate în paragină, crucile distruse, iar peste cimitirele militare au fost construite spitale, depozite, case de locuit, bulevarde, şcoli cu predare în limba rusă etc.

Războiul Monumentelor reprezintă lupta generaţiei noastre împotriva uitării şi a mancurtizării iniţiate de propaganda sovietică. Titlul acestei lucrări a fost sugerat de regretatul arhitect Eugen Bâzgu, însă războiul cultural şi spiritual împotriva românilor basarabeni a fost început de sovietici odată cu ocuparea României în 1940 şi distrugerea monumentelor de for public, a bisericilor şi a cimitirelor de eroi. Începând cu anul 2010, am intrat într-o contraofensivă legitimă de refacere a monumentelor interbelice şi a operelor comemorative de război distruse de bolşevici.

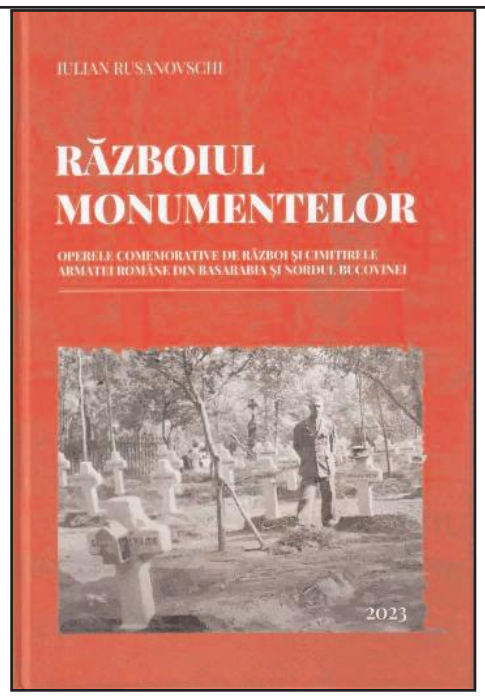

Pentru a înde-părta vălul uitării şi al indiferenţei faţă de trecutul nostru glorios, am început a lucra intens la elaborarea trilogiei *Războiul Monumentelor.* Cele trei volume cuprind, pe rând, monumentele interbelice din nordul Bucovinei, Basarabia şi Transnistria (Vol. I), monumentele restabilite la iniţiativa mea (Vol. II) şi mormintele/ cimitirele eroilor români căzuţi pe teritoriul Basarabiei în cele două războaie mondiale (Voi. III). Sub aspect cromatic, aceste volume constituie tricolorul (albastru, galben, roşu) şi reprezintă succesiv perioada de glorie a României interbelice (Vol. I), perioada contemporană de refacere a monumentelor (Vol. II) şi locurile înroşite cu sângele eroilor martiri (Vol. III).

Aduc sincere mulţumiri camarazilor care au susţinut iniţiativele de refacere a cimitirelor eroilor români din Leova, Făleşti, Floreşti, Ocniţa şi Mărăndeni. Refacerea acestor opere comemorative de război reprezintă expresia demnităţii noastre naţionale.

Efortul nostru este doar la început şi are menirea de a face cunoscut adevărul istoric şi a scoate din anonimat eroismul militarilor români căzuţi pentru reîntregirea Ţării şi eliberarea Basarabiei. De acest adevăr avem nevoie cu toţii, deoarece Ţara noastră nu este întreagă. România de est şi România de vest vor deveni o singură Românie doar atunci când vom avea cu toţii îndrăzneala de a mărturisi adevărul istoric, fiindcă doar Adevărul ne va face liberi.

Aşa să ne ajute Dumnezeu!

Semn(al) de carte

Maria Mona Vâlceanu, *Studii de literatură contemporană,* Editura Zodia Fecioarei, Piteşti, 2025 (nr. 47 în Biblioteca Revistei *Curtea de la Argeş*)

Cartea aceasta s-a născut din iubire faţă de colegii mei scriitori, cuprinzând studii asupra volumelor pe care le-am citit şi de a căror frumuseţe/importanţă am fost impresionată. Aceste atente observaţii asupra cărţilor s-au transformat în cronici publicate la pagina „Cărţi şi autori" în revista *Curtea de la Argeş*. Revista împlineşte în Săgetătorul decembrie 2025, 15 ani de existenţă şi de luptă pentru promovarea a ceea ce este valoros în peisajul cultural şi ştiinţific contemporan. Cartea aceasta se vrea şi un jalon pentru acest moment aniversar. S-au adăugat două articole publicate în revista *Argeş* şi trei studii despre Mircea Eliade apărute în *Buletinul simpozionului Mircea Eliade şi Mitul Eternei Reîntoarceri.* (Autoarea, în Cuvânt-înainte)

Vilia Banţa, *Sălbatic timpul ne petrece,* Editura Neuma, Bucureşti, 2026

O poetă cu mare experienţă, Vilia Banţa, ne propune un titlu orgolios format din trei dactili. Da, timpul nu poate fi stăpânit, nici măcar urmat de cuvinte care încep cu anumite vocale, şi totuşi el ne „petrece", ne însoţeşte ca un tigru îmblânzit de rostirea orfică. Să nu uităm că un volum anterior al poetei se intitula *Poarta felinelor* (tot Editura Neuma). Versurile aşezate sub acest titlu-vers, care trimite la neuitatul film (*Seceră vântul sălbatic – Reap the Wild Wind*) al lui Cecil B. DeMille, din 1942, cu John Wayne şi Paulette Goddard, sunt calofile, uşor sceptice, încărcate de meditaţii lucide, dar senine. Vilia Banţa face din poezia sa o artă a seducţiei, chiar în timp ce invocă sălbăticia vremurilor noastre. (Horia Gârbea, pe coperta a patra)

Marian Nencescu, *Plutind cu Miss Liberty. Însemnări de reporter,* Editura UZPR, Bucureşti, 2026

Marian Nencescu, ziarist de cursă lungă, are o paletă largă de abordare a subiectelor care, în noul volum, se reunesc pentru a da o şi mai mare consistenţă portretului autorului rezistent la proba timpului. O carieră ce aparţine în mod egal atât „generaţiei dârze" – cea „călită" în rigorile unui regim strict de creaţie – cât şi generaţiei care şi-a împlinit opera publicistică după decembrie '89. Pentru breasla jurnaliştilor, Marian Nencescu este un reper de profesionalism ancorat solid în cultură, articolele sale încărcate de informaţii şi subtile analize punându-l pe soclul celor puţini care nu sunt contestaţi. Într-o lume în care concurenţa este acerbă, săgeţile fiind rapid scoase din tolbă, iar argumentele critice uşor transformate în scandaluri, el creează cititorului, de la primele pagini, o solidaritate cu textul, conferind plăcerea lecturii. Ca să ajungă la această „muzică" a frazei, puţinii ziarişti care au acest dar ştiu că nu există reţete magice. Fiecare a avut calea lui: de la tânărul reporter, încredinţat că are talent şi este mânat de ambiţia de a deveni „un nume" în lumea presei, până la apelativul de consacrare – cel de *maestru* – pe care îl acordă breasla, drumul trece prin multe curbe periculoase, presărat cu capcane şi chiar sensuri interzise. (Dan Constantin, în prefaţa cărţii)

Valentin Petculescu, *Un pian uşor dezacordat,* Editura Muzicală, Bucureşti, 2025

Valentin Petculescu, *Mere roşii, poeme,* Editura Muzicală, Bucureşti, 2026

Deşi pare scos din uz// [lui Urmuz/ ca să v-amuz]

Cu ciclonul/ Sperii omul;/ Cu durbaca/ [Ce-i durbaca?/ Nu se ştie,/ Dar ţi-o pui la pălărie] Sperii vaca/ Şi viţelul,/ Oaia, mielul;/ Cu Puterea şi cu fiscul,/ Închizi opoziţiei pliscul./ Pe final îmi asum riscul:/ Eu – cu versu-mi piperat,/ Pe cine oi fi speriat?/ Îmi răspunde-un glas din off:/ Doar cotlete stroganof. (Din volumul *Un pian uşor dezacordat*)

Elis Râpeanu, *Epigramişti au fost, sunt, vor fi,* Editura Pim, Iaşi, 2026

Pentru epigramist, dialogul subînţeles este, în egală măsură, un instrument şi un mod de comunicare. Pentru că, înainte de toate, epigrama exprimă o atitudine, o judecată de valoare, la care cititorul reacţionează în forumul său interior. Epigrama presupune o reacţie, poate de aceea abundă anunţuri exprimând aprecieri pozitive sau negative, îmbrăcate în haina gramaticală adecvată, la care se adaugă întreaga gamă a mijloacelor stilistice specifice ironiei şi umorului: aluzia, mimarea naivităţii, ambiguitatea, prezumţia etc. (Autoarea, pe coperta a patra)

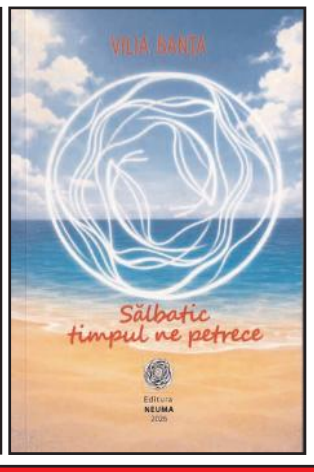

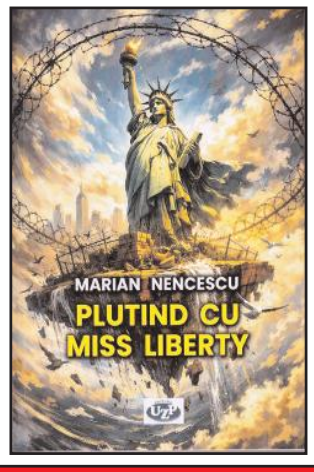

Ion Dur

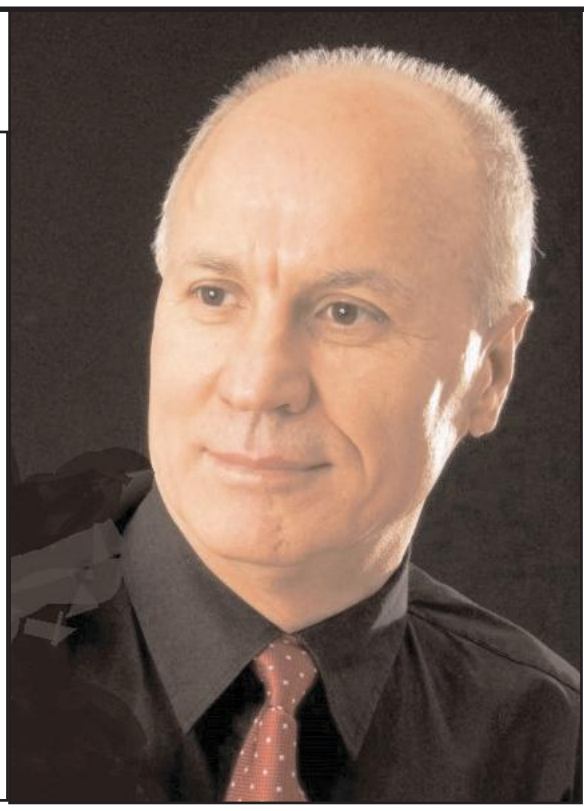

S-a născut la 26 mai 1950, la Poiana, Gorj. Şcoala generală la Poiana, Liceul la Craiova, Facultatea de Filosofie a Universităţii din Bucureşti, pe care o absolvă în 1978. A fost profesor la mai multe licee din Craiova. În 1990 se mută la Sibiu, ca redactor la ziarul *Dimineaţa*. Doctor în filosofie la Universitatea din Bucureşti, cu teza *Publicistica lui Noica (1927-1944), de la etica lui „nu" la recluziunea spirituală,* sub conducerea filosofului Gheorghe Vlăduţescu. Lector şi profesor titular (fără să treacă prin stadiul de conferenţiar) la Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu (1992–2015), decan (2005-2011) la Facultatea de Jurnalistică din aceeaşi. A coordonat douăzeci de ani (1995-2015), ca redactor-şef, Revista *Saeculum* (serie nouă), publicaţie fondată de Lucian Blaga (1943), iar din 2020 este directorul aceleiaşi reviste (noua serie nouă). Este membru al Uniunii Scriitorilor din România din 1998, cu opt premii acordate de Filiala USR din Sibiu. A obţinut, totodată, Premiul „Mircea Florian" pentru Filosofie al Academiei Române. În 2020 i s-a dedicat volumul *În căutarea elocvenţei critice. Volum omagial Ion Dur,* antologie, studiu introductiv şi note de Gabriel Hasmaţuchi.

Dintre cărţile publicate: *Exerciţii de recunoaştere*, 1992; *Noica – între dandysm şi mitul şcolii*, 1994; *De la Eminescu la Cioran,* 1996; *Noica. Portretul gazetarului la tinereţe,* 1999; *Hârtia de turnesol. Cioran inedit. Teme pentru acasă,* 2000; *Cariatide,* 2007; *Maculatorul cu spirală,* 2010; *Cel de-al treilea sens,* 2014; *Cioran. Conform cu originalul,* 2016 (traducere în engleză în 2021); *Critica judecăţii de gust. Filosofie, literatură, comunicare,* 2017; *Jurnal domestic. 1971-2017. Însemnările unui in-formator,* 2018; *Horia Stamatu – the publicist. Post-restant,* 2020; *Post-restant. „Cazul" gânditorului Vasile Băncilă,* 2020; *Publicistul Horia Stamatu între exces politic şi echilibru spiritual,* 2020; *Constantin Noica. De la gazetărie la gândirea speculativă,* 2020; *Lancea lui Dorifor,* 2021; *Cinste şi gramatică. De la Eminescu la Sandu Tudor. 9 lecţii de gazetărie,* 2021; *Vasile Băncilă. An ethnic-spiritualist metaphysics banned by the totalitarian regime,* 2022; *Nae Ionescu. Între metafizică, politică şi teologie,* 2022; *M. Eminescu. Gânditor privat şi gazetar cu „metod ştiinţific",* 2024; *Arheologie hermeneutică recuperatoare. Vremuri şi creaţie, vină şi uitare,* 2025.

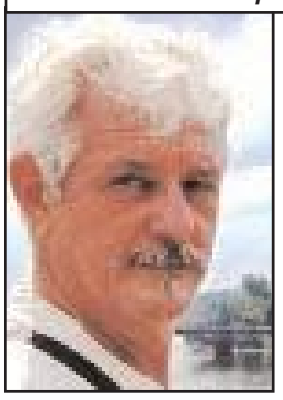

Opera publicistică a lui Eminescu

Mihai POSADA

La Festivalul literar Mihai Eminescu de la Suceava-Putna, juriul prezidat de Adrian Dinu Rachieru a acordat Premiul Național Mihai Eminescu pentru exegeză eminesciană, pe anul 2024, lui Ion Dur, pentru volumul *M. Eminescu. Gânditor privat și gazetar cu „metod științific",* apărut cu numărul 110 în seria Eminesciana a Editurii Junimea din Iași, în anul 2024.

Discursul hermeneutic se alcătuiește, așa cum arată titlul însuși al volumului scris de profesorul de jurnalism Ion Dur, din două părți (partea întâi numindu-se *Elemente de gândire privată,* pp. 27-197), ambele reușind în mod complementar să demonstreze că Eminescu este „o funcție a culturii românești" (p. 34). În primul rând, o funcție morală, potrivit „cunoscutei aserțiuni eminesciene: *În sfârșit, adevărul e stăpânul nostru, nu noi stăpânii adevărului*" (Ms. 2275 B, f. 91 r, M. Eminescu, *Opere,* XV, ediție critică și prefață de Aurelia Rusu, note și comentarii de Aurelia Rusu și D, Petrovanu, București, Editura Minerva, 1986, p. 50 – vezi p. 66). Totodată, analizând opera publicistică a gazetarului de geniu, Ion Dur ajunge la concluzia că Eminescu a fost cel dintâi „publicist care scrie într-un ziar *ca și cum ar scrie literatură*" (p. 459).

Autorul citează amplu, la paginile 461-472, *Repere bibliografice.*

Producția abundentă de carte despre Eminescu stimulează spiritul critic și nervul polemic al cercetătorului. Pe lângă volumele respective, sunt trecute în revistă numeroasele manifestări culturale desfășurate în numele lui Eminescu împreună cu caietele respectivelor lucrări, comentatorii operei eminesciene împărțindu-și energia „între zelatori și delatori". Referindu-se la „zeci și sute de cărți" scrise până acum despre Eminescu, autorul precizează că se va referi la „cele mai profunde dintre acestea", arătându-și rezerva față de unele „proiecte romanești" scrise, „probabil cu miza unei resemnificări insolite a aspectelor care țin de biografia mai puțin intelectuală a lui Eminescu". Tot aici intră și volumele de biografii erotice care contabilizează, cu pretenție de lucrări academice, performanțele de cuceritori ale unor poeți cum Blaga sau Radu Stanca, dar fără a fi citate ca atare, ci doar încondeiate cu calificativul „maculatură numai bună de dat la reciclat" (p. 11-12).

Opinia autorului este că: „Rămân îndeosebi acele analize care au încapsulat în subtextul lor sporul cognitiv anterior și au mers cu investigația mai departe" (p. 11). Mai exact și mai autoreferențial: „Un enunț care a devenit de multă vreme un poncif spune că adevărata exegeză eminesciană reprezintă un fel de probă de foc, o încercare de maturitate a unui critic. O asemenea sentință pare să rămână în continuare neclintită atâta vreme cât ne asaltează producțiile silnice venite dinspre spirite fără orizont critic-cultural și care, finalmente, nu aduc vreun spor axiologic la cunoașterea scrierilor lui Eminescu" (p. 23). Trimiterea necesară oricărui exeget se orientează vectorial către „sfântul chivot" al manuscriselor, ce trebuie cercetat cu amănuntul, mai cu seamă că avem acum *Manuscrisele Mihai Eminescu,* vol. I-XXIV, ediția Eugen Simion, apărute între anii 2004-2009. Religiozitatea cu care autorul Ion Dur privește „lada cu manuscrise" lăsată de Eminescu în custodie lui Maiorescu și predată de critic „după vreo 18 ani" Academiei Române răzbate prin numirea sa drept „sfânt chivot" al românității (p. 28).

Detractorilor recenți, Ion Dur le adresează caracterizări intransigente: „Astfel că, după 1989, un convoi parcă nesfârșit de impostori morali, branșați îndeosebi la curentul de înaltă tensiune al corectitudinii politice emanat de gândirea leneșă, n-a putut trece de liziera gelatinoasă și urât mirositoare a conjecturii, a argutiei ideologice ieftine, de partid, grile procustiene cu care au formulat anateme categorice și interdicții, unele dintre ele venind și dinspre personalități din spațiul izraelian" (p. 52).

În pofida altora, Ion Dur afirmă părerea că gazetarul Eminescu „a fost adeptul de drept și de fapt al analizei comparativ-istorice" (p. 31). Reținem afirmația: „Este indubitabil că Eminescu a fost tot atât de strălucitor, tot atât de nepereche și în publicistică. A avut, trebuie s-o spunem, harul vocațiilor paralele, har recunoscut de Călinescu sau Șerban Cioculescu, pentru a numi doar atât, altitudine spirituală contestată însă de alții (de pildă, Z. Ornea)" (p. 32). Pentru criticii străini, Eminescu „a fost și rămâne printre primele zece nume de personalități ale căror izbânzi culturale ne reprezintă cu adevărat în idiomul altor comunități spirituale" (p. 34).

Interogației de la începutul cărții, preluată de la o anumită parte a criticii noastre actuale: „Tot la Eminescu ați rămas?", Ion Dur îi răspunde fără echivoc: „la Eminescu *se ajunge*, nu se rămâne!" și se declară neatins de ceea ce, cu toată tristețea, Răzvan Codrescu denunța în critica românească prin expresia „Oboseala de Eminescu", vezi volumul omonim, apărut în anul 2000 (p. 33).

De apreciat, în ciuda relativismului, poziția față cu moartea prematură a intransigentului Eminescu gazetarul, plasată în eternitate cu o metaforă-titlu de Ion Caraion despre George Bacovia: „cu un sfârșit tragic, se pare comandat ideologic de cei ostili gândirii sale jurnalistice, Eminescu neliniștește într-un sfârșit continuu" (p. 51).

Despre gazetarul politic Eminescu: „Fiind primul nostru mare gazetar politic, neegalat până acum de cei care i-au preluat tipul de discurs, Eminescu avea să topească în opera sa politică – într-un sincretism specific întemeierilor, printr-o metodă de investigație modernă și pe fondul unei obsesive filosofii a istoriei – reflecții care pot fi interpretate și ca elemente de sociologie politică (nu încă delimitată de știința sau arta politică) și, în egală măsură, de filosofie politică" (p. 79). Despre concepția aristotelică în abordarea științei politice la marele publicist, cercetătorul decelează, în viziunea eminesciană asupra muncii jurnalistului: „*munca și adevărul,* nimic altceva decât profesiuni de credință ale gazetarului" (p. 88).

Pagini întregi tratează unele studii valoroase de eminescologie, cum sunt cele datorate Svetlanei Paleologu-Matta (*Eminescu și abisul ontologic*) sau lui Solomon Marcus („Eminescu – orizontul matematic", *Invenție și descoperire*).

Despre bănuiala că semnele de slăbire a vânei poetice ar fi fost cauzate de orientarea Poetului spre studiul științelor urmat de sinteza filosofică: „Ecluza științifică în care intrase Eminescu în ultima parte a vieții era, în fapt, o inițiere în filosofie, întru creația meta-fizică" (p. 123).

Despre încrederea în sprijinul gnoseologic oferit de lingvistică filosofului Eminescu, cel care, în locul unui „profesor onest", preferă „un filolog, unul care să cunoască sanscrita, greaca sau latina" (p. 130); subliniată printr-un alt citat din manuscrise, parcă parafrazându-l pe acela de mai sus, despre adevăr: „Nu noi suntem stăpânii limbei, ci limba este stăpâna noastră" (Eminescu, mss 2275 B, f. 74 r – p. 132).

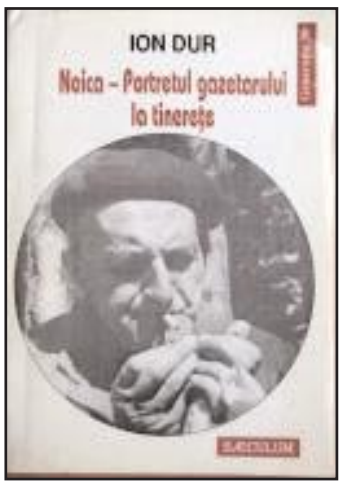

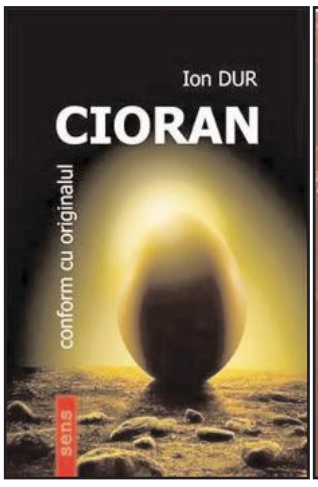

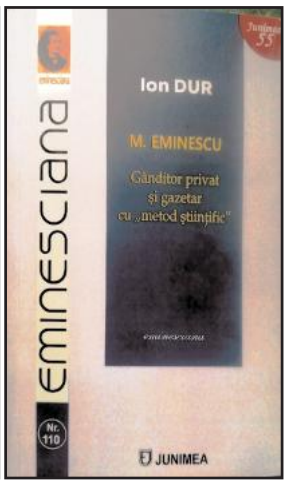

In memoriam

Alexandru Busuioceanu şi Constantin Brâncuşi, Milano, 1940

Lilica VOICU-BREY

Brâncuși: 150 de ani de la naștere
Al. Busuioceanu: 130 de ani de la naștere și 65 de ani de la dispariție

În primăvara anului 1938, ecourile Expoziției Internaționale de la Paris (25 mai-25 noiembrie 1937) erau încă vii în presa românească și străină și numele lui Busuioceanu era des amintit. Făcuse parte din Comisariatul general al României, fusese unul din cei zece membri ai juriului de selecție a participărilor și se ocupase de panotarea sălii de expoziție [1]. Tot el propusese o expoziție El Greco și obținuse autorizația regelui Carol al II-lea pentru ca cele nouă pânze semnate de pictorul cretan din colecțiile regale să fie scoase din țară. Printre zecile de expoziții temporare de la Paris, în vara anului 1937, cea dedicată lui El Greco, prima de acest fel, a fost cea mai celebră și despre ea s-a afirmat: „Expoziția aceasta, de un răsunet mondial, e născută din gândul unui român” [2].

Tocmai în acest moment de indiscutabilă afirmare, criticul și istoricul artelor începe să fie hărțuit. Punctul de pornire este o cerere din partea Direcției contabilității din ministerul unde lucra de a prezenta o declarație de cumul [3]. La 14 iulie 1938, va declara că „în afară de funcțiunea de Subdirector la Direcția Generală a Presei retribuit cu un salar bugetar lunar bruto de lei 11.950 plătit din bugetul Ministerului de Interne, mai îndeplinea și pe cea de Conferențiar provizoriu la Universitatea din București retribuită cu un salar bruto de lei 13.450 plătit din bugetul Ministerului Educației”, această funcție o considera drept principală. Nu se considera cumulard. Va invoca art. 12 alin. 1 din Decretul lege de la 18 aprilie 1934, prin care „Ministerul Instrucției a socotit că conferențiarii provizorii nu sunt în cumul” și va adăuga: „În aceeași situație se găsesc și alți membri ai corpului didactic universitar” (d. 107, f. 1).

Este numai începutul unei lupte îndelungate cu Contenciosul Ministerului de Interne, al Finanțelor, al Propagandei și cu Consiliul Superior al Avocaților Publici. Eforturile lui nu au împiedicat ca între 1 ianuarie 1939 și 1 ianuarie 1940 să i se rețină jumătate din al doilea salariu și sporurile de chirie și de familie. Lucrurile se vor accentua după 15 decembrie 1938, când a fost numit Conferențiar definitiv. Toate aceste neajunsuri îi vor răpi un timp prețios și-i vor măcina nervii. Este lesne de imaginat starea lui sufletească.

La 5 decembrie 1938, la Ministerul Regal al Afacerilor Străine a fost primită din partea guvernului italian invitația ca România să participe la cea de-*A VII-a Expoziție Internațională Trienală de Arte Decorative, Industrie și Arhitectură Modernă de la Milano,* prevăzută pentru lunile aprilie-iunie ale anului 1940. Deși știrea ajunge la Direcția Presei și Informațiilor, este comunicată la 9 decembrie 1938 însoțită de un referat semnat de Al. Bădăuță, subdirector la aceeași Direcție, până la 14 octombrie 1939, aproape un an mai târziu, nu mai știm nimic. O nouă intervenție prin legația Italiei comunica că ultimul termen pentru a răspunde expira la 15 octombrie. Pe o înștiințare adresată Subsecretariatului de Stat al Presei și Propagandei, poate fi citită o notă semnată Gunariu: „La 20.X.939 s-a comunicat participarea, s-a făcut și un referat”. În arhiva lui Busuioceanu această filă este numerotată, cu creion albastru, cu numărul 1, ceea ce înseamnă că pentru el, acum și pentru noi, evenimentele legate de participarea țării noastre la cea de-a VII-a Trienală încep în acest moment precis [4].

Dintr-un referat datat la 20 decembrie 1939, semnat de Busuioceanu, adresat Ministerului Propagandei, reținem că: a fost întocmit în urma conversațiilor avute cu Pietro Chiesa, Delegatul Consiliului director al Trienalei; în afară de Italia, vor mai participa Franţa, Germania, Elveţia, Ungaria şi România; a fost ales, pe un plan, „locul cel mai favorabil pe care îl puteam avea ţinând seamă de spaţiile deja fixate”; expoziţia se va deschide, „fără nicio amânare posibilă, la 1 aprilie 1940”. Pe prima pagină a referatului, o notă manuscrisă cu creion roșu, datată la 2 februarie 1940: „Se deleagă Dl. Busuioceanu comisar al participării românești”, semnată de ministrul Al. Radian. Așadar, istoricul artelor fusese numit comisar general al celei de-a VII-a Trienale.

Așa-numitele expoziții „Triennali” de la Milano au preluat ștafeta de la Expozițiile de Artă Decorativă care avuseseră loc la Villa Reale din orașul Monza începând din 1923 până în 1930. Cea de-a VII-a Trienală era cea de-a treia din ciclul milanez. Pentru participarea românească timpul era foarte scurt. Începe acum o corespondență trepidantă, voluminoasă, între comisarul Secțiunii românești și Comitetul director al Trienalei, senatorul Giuseppe Bianchini, președinte, Pietro Chiesa, membru al consiliului de administrație, arhitectul Agnoldomenico Pica, însărcinat cu catalogul expoziției, arhitectul Renato Camus, director tehnic, Carlo Alberto Felice, secretar general, consilierul Raffaele Calzini, reprezentantul ministrului culturii etc. Busuioceanu informează la 16 februarie, direct în limba italiană, pe G. Bianchini, președintele Trienalei, că sculptorul Mac Constantinescu este delegatul Comisariatului secțiunii românești, împuternicit să ia contact cu autoritățile italiene, și asigură că proiectul de organizare a Secțiunii românești este „definitiv stabilit și participarea țării noastre este asigurată”. Pe 20 februarie, Mac Constantinescu, care purta cu sine proiectul de organizare și planurile, se afla deja la Milano, unde a făcut o foarte bună impresie.

La 16 februarie, A. Pica transmite rugămintea de a i se trimite datele necesare pentru catalog: o listă de colaboratori, o scurtă introducere, programul secțiunii, o succintă, dar exactă descriere a spațiului, lista expozanților și a obiectelor expuse, planul schematic al secțiunii.

Dintr-un nou referat al comisarului, de la 7 martie 1940, aflăm că: „Pregătirile sunt foarte înaintate și ele urmează cu cea mai mare grabă, întrucât tot materialul trebuie expediat la Milano până la 14 martie *cel mai târziu*”. Se plânge de dificultăți în plătirea aconturilor la furnizori. Aflăm acum și suma aprobată de Consiliul de Miniștri pentru expoziție: 2.000.000 lei.

În afară de firmele care se adresaseră direct la minister, comisarul a luat contact și cu altfel de furnizori. La 27 februarie a trimis o scrisoare către Dimitrie Gusti, în calitatea sa de Comisar General al Expoziţiilor României la Paris (1937) şi la New York (1939), cu scopul de a-l înștiința de participarea țării noastre la Trienală și cu o rugăminte: „Cum pentru această expoziţie avem nevoie de unele obiecte care au fost folosite la Expoziţia României de la Paris şi care se găsesc acum în depozitul de la Parcul Carol (un bust al M.S. Regelui, cristale, vitrine, materiale pentru compus panouri etc.) ne îngăduim a vă ruga să binevoiţi a da dispoziţiuni să ni se împrumute aceste obiecte”.

La 7 martie, va scrie Comandantului Străjii Țării, Teofil Sidorovici: „[...] Centrul de îndrumare al Străjii Țării de la Predeal posedă un frumos exemplar de scoarță românească, de mari dimensiuni (12m/7m, fond albastru) lucrat în atelierele de sub conducerea dnei Tătărescu. Această scoarță ar putea face un mare efect în interiorul expoziției noastre și ar fi în același timp o demonstrație elocventă despre posibilitățile de realizare ale atelierelor noastre.” Cere să se autorizeze împrumutul scoarței. Cererea a fost onorată.

→

Pagini valoroase și despre arheul eminescian, „unul dintre conceptele fundamentale specifice proiectatei ontologii eminesciene” (p. 175).

În partea a doua, cu titlul *Gazetar cu „metod științific”* (pp. 199-453), Ion Dur atrage atenția asupra necesarei abordări a *contextelor,* în cercetarea/interpretarea gazetăriei eminesciene: „contextul *elaborării*” și „contextul *receptării*” gazetăriei (p. 199). Firește, principiul se aplică studierii operei publicistice a oricărui gazetar, din toate timpurile. Ceea ce profesorul Dur și face, analizând, pe urmele lui Titu Maiorescu, evoluția statului de la principate elective la o monarhie ereditară consolidată sub formă constituțională, într-un veritabil curs de istorie românească asezonat cu unele opinii judicioase ale cercetătorilor Lucian Boia sau Keith Hitchins.

Urmează o trecere în revistă a receptării operei eminesciene, de la posteritatea imediată trecând prin tradiționalismul începutului de secol XX, apoi naționalismul radical promovat de profesorul A.C. Cuza și extrema dreaptă interbelică, urmat de ideologia bolșevică și național-comunism. Concluzia pertinentă a profesorului Ion Dur: „O *autentică receptare*, una profesionistă, nu este însă posibilă dacă e făcută *fără lectura textelor*” (p. 245). Modelul este evident de sorginte eminesciană, de vreme ce se cunoaște râvna de-o viață a Luceafărului în căutarea surselor originare, a manuscriselor celor dintâi.

Sine ira et studio se declară autorul și atunci când îi taxează pe contemporanii noștri cârcotași/denigratori (Cristian Preda și alții): „Să luăm aminte: Eminescu, declarat «rege al cugetării» de Maiorescu, unul din cei mai mari critici români, a ajuns să fie taxat drept incoerent de junii întorși din America sau Anglia, cu cercel în urechea stângă și amețiți de corectitudinea politică postmodernă” (p. 250). O precizare necesară: „Să îndepărtăm însă orice urmă de confuzie: vorbim de Mihai Eminescu ca *gazetar* și nu de vreo conjuncție dintre acesta și poet” (p. 256).

Despre conservatorismul lui Eminescu, gazetar la oficiosul *Timpul* fără a face parte din Partidul Conservator. O nouă trecere în revistă, apoi, a receptării gazetarului Eminescu – „conservatorul progresist” cum spune Călinescu – în zilele noastre. Cu privire la „chestiunea evreiască”: „la Eminescu ar putea fi vorba nu de antisemitism, ci mai degrabă, dacă e cazul, de *anti-iudaism*.” (p. 330). E vorba de „o culpă mereu ambiguă” (p. 334).

Despre Eminescu, conchide profesorul Ion Dur: „pentru a ști cu adevărat cine este, trebuie să-l cauți mereu și mereu – desigur, la locuința lui postumă: în bibliotecă” (p. 445).

Și poziția finală, ireductibilă, a cercetătorului: „*Da, tot la Eminescu am rămas, dar la un alt Eminescu.* [...] *Celălalt* Eminescu, cel pe care-l invocăm aici, este un creator cu adevărat original, cu un siaj al operei ce impune lizierele unui *înainte* și un *după,* un autor situat nu atât în bătaia aleatorie a *influențelor,* de orice natură ar fi acestea, ci un spirit ivit mai cu seamă dintr-un topos al convergențelor sau al *confluențelor* cu ceea ce s-a numit, pe bună dreptate, *gândire fondatoare*” (p. 450).

M. Eminescu. Gânditor privat și gazetar cu „metod științific” este cartea care încununează, cum lamura, un program personal acerb al profesorului Ion Dur, autor și al volumelor *De la Eminescu la Cioran*, 1996, Craiova: Editura Scrisul Românesc; *Cinste și gramatică. De la Eminescu la Sandu Tudor. 9 lecții de gazetărie,* 2021, Sibiu: Editura Agnos; *Gramatică și cinste. De la Eminescu la Sandu Tudor. Opt lecții de gazetărie,* 2024, București: Editura Pro Universitaria.

Erudiția, calitatea spiritului critic și intransigența celui polemic, acribia documentară, claritatea argumentărilor împodobesc opera de eminescolog a profesorului Ion Dur, veritabil senior al culturii românești contemporane.

În ziua următoare, se adresează Arethiei Tătărescu, preşedinta Uniunii Industriilor Casnice Româneşti, Liga Naţională a Femeilor Române, Str. Episcopiei 1, pentru a o ruga să binevoiască a „împrumuta un număr de broderii care să figureze în vitrinele standului nostru". Aceasta va împrumuta 9 obiecte: marame de borangic brodate şi covoare în valoare de 58.000 lei.

Altă scrisoare, din 13 martie, este pentru Al. Tzigara-Samurcaş, directorul Muzeului de Artă Naţională, care şi-a dat concursul împrumutând din colecţiile muzeului diverse scoarţe oltenesti. A cerut să fie menţionată, atât în catalog, cât şi în expoziţie, originea scoarţelor, să i se trimită fotografii ale scoarţelor expuse şi două cataloage ale expoziţiei.

La 10 martie, Busuioceanu trimite la Milano materialul pentru catalog. Lista obiectelor nu este completă, omisiunile vor fi introduse în cea de-a doua ediţie. Cele trei pagini anexate în limba italiană sunt o descriere a Secţiunii româneşti, care „îşi propune să prezinte în mod unitar diverse elemente de artă decorativă actuală inspirată în arta naţională". „O altă serie de lucrări, sculpturi, mozaicuri, broderii, legături de cărţi şi lucrări plastice diverse, prezintă şi creaţii mai libere, în care artiştii au căutat forme şi expresii noi, fără să fi recurs la izvoare naţionale în inspiraţia lor."

Sunt descrise apoi fiecare din cele două spaţii ale expoziţiei. Unul la intrarea principală, cu elemente de artă decorativă. Cel de-al doilea este un simulacru de sufragerie în stil românesc, proiectat de Octav Doicescu şi realizat la firma Tricorache.

Reţinem câteva titluri din cele 15 volume legate, cedate de Ella Cancicov: Carmen Sylva, *Poveştile Peleşului*, Imprimeria Naţională, 1933; G. Oprescu, *L'Art du paysan Roumain,* Bucarest, Académie Roumaine, Tiparul Scrisul Românesc, 1937; P. Valéry, *Charmes*, Paris, N.R.F., 1926; A. Huxley, *Brave New World,* Londra, Chatto & Windus, 1932; *I Fioretti di San Francesco,* Milano, Ulrico Hoepli Editore, 1920; Chamfort, *Maximes et Pensées,* Paris, G. Crès, *Les Maîtres du Livre*, 1922; Rainer Maria Rilke, *Das Stunden-Buch,* Leipzig, Insel Verlag, 1936 etc. Preţul de asigurare al volumelor: 125.500 lei.

Obiectele au plecat „în mare viteză", spre Milano din Gara de Nord în ziua de 16 martie, într-un singur vagon, cu numărul 209049, al Societăţii de transporturi Schenker & Co., cântărind 6.925 de kilograme. La 27 martie vagonul a ajuns la destinaţie.

La 19 martie, comisarul trimite la Oficiul turistic lista cu persoanele delegate pentru a merge la Milano. Vor călători: Busuioceanu, comisar, Octav Doicescu, arhitectul expoziţiei, Mac Constantinescu, decorator, Matei Mateescu, desenator şi maestru de lucrări în atelierul lui Mac Constantinescu, şi Apriliana Medianu, funcţionară la Direcţia Presei şi redactoare la ziarul *România*, care va face oficiul de secretariat şi legătură cu presa.

Un document datat cu creion albastru la 22 iunie şi cu o notă: „Cu rugămintea de a se publica" este trimis de Busuioceanu la Direcţia Presei. Citim: „Juriul pentru decernarea recompenselor la Expoziţia Trienală de la Milano, prezidat de senatorul Ugo Ojetti, s-a întrunit în ziua de 20 iunie, acordând pentru România următoarele recompense: Expoziţia românească întreagă, organizată de dl Prof. Alexandru Busuioceanu, a fost distinsă cu Marele Premiu, recompensa cea mai înaltă acordată pentru participările la Trienală."
Se redau apoi distincţiile decernate pe secţiuni: Prezentare şi ansamblu decorativ: Marele premiu: Octav Doicescu şi Mac Constantinescu; Pentru pictură şi sculptură: Diploma de onoare: Mac Constantinescu; Medalie de aur: Vasile Popescu, Theodor Pallady, Irina Codreanu, Milița Petrașcu, I. Jalea, C. Medrea; Medalie de argint: Onofrei, Baraschi, Mazilescu, Dudu Alexandrescu; Pentru mobilă: Medalie de aur: Octav Doicescu; Medalie de argint: Firma Tricorache din Bucureşti; Pentru broderii şi covoare: Marele premiu: Arethia Tătărescu şi Nora Steriade; Diploma de onoare: Viorica Steopoe şi Ştefan Constantinescu; Medalie de argint: Uniunea Industriilor Casnice Româneşti, Consiliul Superior al Femeilor Române, Aurelia Ghiaţă; Pentru ceramică: Medalie de aur: Mac Constantinescu, Nora Steriade, Casa Troiţa; Pentru lucrări în metal: Marele premiu: Mac Constantinescu; Pentru legături de cărţi: Marele premiu: Ella Cancicov; Pentru jucării: Medalie de aur: Uniunea Industriilor Casnice Româneşti.

La 16 octombrie, Busuioceanu scria Arethiei Tătărăscu, în strada Polonă 19:

„Stimată Doamnă, / Sosind de la Milano diplomele acordate artiştilor români care au expus la Triennale, am onoare a vă trimite, aci alăturat, diploma personală a D-voastră. / Totodată vă trimitem şi 4 fotografii din interiorul Expoziţiei româneşti de la Triennale. / Mulţumindu-vă încă o dată pentru colaborarea pe care aţi binevoit să ne-o daţi, vă rog să primiţi, Stimată Doamnă, încredinţarea înaltei mele consideraţiuni. / Comisarul Expoziţiei." (d. 69.II, f. 184).

Putem afirma că rezultatele obţinute la Trienală au fost direct proporţionale cu extraordinarul efort depus de comisar într-un timp extrem de scurt.

Acum, la încheierea Trienalei, este firesc să ne întrebăm dacă comisarul nu se gândise oare să-l invite la Milano şi pe Brâncuşi. Arhiva lui ne ajută să răspundem afirmativ. S-a păstrat o corespondenţă Busuioceanu-Brâncuşi: copii dactilografiate ale telegramelor trimise de comisar şi originalele telegramelor de la Brâncuşi, prin mijlocirea ambasadei noastre de la Paris. Primul document în care apare numele lui Brâncuşi este datat la 4 martie 1940 şi putem citi în copia păstrată (d. 69 I, f. 33):

TELEGRAMĂ
Hurtig
Ambassade Roumanie, Paris
Rog comunicaţi îndată sculptorului Brâncuşi apelul nostru călduros şi al Doamnei Tătărăscu de a ne împrumuta pentru expoziţia românească Triennale Milano trei sculpturi stop Expoziţia se deschide 6 aprilie. Comunicaţi-ne urgent răspunsul şi condiţiile domnului Brâncuşi stop Sculpturile trebuie trimise direct Milano
Mulţumiri,
Al. Busuioceanu
Ministerul Propagandei Naţionale
4 Martie 1940

Pe 11 martie este trimisă o telegramă de la Paris pe care Busuioceanu o primeşte în ziua următoare (d. 69 I, f. 66) [omit detaliile poştale]:

Sculptorul Brâncuşi principal împrumută lucrările dar ar dori meargă personal Milano să fixeze locul stop Aşteaptă lămuriri asupra condiţiunilor şi datei deplasării salutări = Hurtig

Brâncuşi a acceptat invitaţia. Comisarul va lua imediat măsuri în acest scop. În referatul cu numărul 1526 pentru direcţia contabilităţii ministerului, el scria la 21 martie: „Pe de altă parte, eventualitatea neprevăzută a participării dlui Brâncuşi de la Paris, la Expoziţia de la Milano, va ridica încă cheltuielile noastre cu o sumă poate de 150 – 200.000 Lei. În consecinţă îmi îngădui a vă ruga să binevoiţi a aproba să se sporească fondul destinat expoziţiei cu încă Lei 100.000, iar în cazul când dl Brâncuşi va fi invitat să participe la expoziţie să se prevadă şi o sumă suplimentară de Lei 200.000."

La 26 martie, Busuioceanu trimite o nouă telegramă la Paris (d. 69 I, f. 148):

Ambassade Roumanie, Paris
Rugăm transmiteţi dlui Brâncuşi mulţumirile noastre şi ale dnei Tătărescu pentru concursul făgăduit stop Îl rugăm să vină Milano cu lucrările dacă posibil la 1 sau 2 Aprilie stop Inaugurarea expoziţiei 6 Aprilie stop Rugăm comunicaţi urgent numărul lucrărilor de asemenea suma necesară pentru voiaj şi transport şi modalitatea de plată dorită de domnul Brâncuşi aşteptăm răspuns urgent şi clar
Busuioceanu

La 28 martie, Busuioceanu scrie lui Cristian Ionescu, directorul contabilităţii din Ministerul Propagandei, pentru a-l ţine la curent în legătură cu cheltuielile realizate, rezervele existente, pe care le „depun în mâinile Dvs.", plăţile care mai sunt de achitat şi cum şi când trebuie achitate. Unul din punctele enumerate se referă la Brâncuşi: „Din restul sumei depozitate la Dvs. se va trimite la Paris sculptorului Brâncuşi suma pe care D-sa o va cere, în legătură cu participarea sa la Expoziţia de la Milano. În această privinţă veţi primi indicaţiuni de la Dl. Secretar General". Încheiate socotelile, Busuioceanu pleacă la Milano, probabil la 29 martie.

După plecarea lui, i-a sosit o telegramă pe care a citit-o la Milano (d. 69 II, f. 82):

Pentru Busuioceanu stop Brâncuşi nu mai este dispus participe Milano declarând primo suferind secundo nu crede atmosfera artistică Italia prielnică artei sale deci inutilă chiar potrivnică scopului propagandistic participarea sa tertio dificultatea şi riscul transportului aceste timpuri stop Stăruinţele mele fost zadarnice Brâncuşi scris acelaşi sens doamnei Tătărescu = Hurtig
[cu creion albastru:] Primită Joi 4. IV. 940

Vestea refuzului lui Brâncuşi îi va ajunge lui Busuioceanu şi în ziua următoare de la colegul lui, Vladimir Ionescu, directorul Presei (d. 69 II, f. 85):

TELEGRAMA
Via Italo Radio [ştampilă:] Milano [ştampilă:] 5 aprilie 1940
Ct SSS 35 Busuioceanu Vladimir Ionescu 1765
Professore Busuioceanu
Albergo Continentale
Via Alessandro Manzoni, Milano
Hurtig telegrafiat Brâncuşi refuzat să participe = Vladimir Ionescu 1765

Este de regretat faptul că Brâncuşi s-a răzgândit. Dacă nu ar fi refuzat, călătoria la Milano ar fi fost ultima. Voiajul lui Brâncuşi din luna mai 1939, la New York, unde în Long Island îl cunoscuse pe Alvar Aalto, arhitectul finlandez care va defini arta lui Brâncuşi ca pe o artă dublă în esenţa sa, situând-o la punctul de intersecţie dintre cultura occidentală şi orientală [5], şi apoi la Chicago, Philadelphia şi Washington, rămâne ultima călătorie din viaţa lui. Barbu Brezianu [6] notează că la 11 iunie 1940, Brâncuşi a solicitat cel de-al patrulea paşaport al lui, pe care n-a mai avut ocazia să-l folosească.

Între 27 iulie şi 4 noiembrie 1957, după dispariţia lui Brâncuşi, la *Undicessima Triennale di Milano,* cu titlul „Eclectism şi Formalism", coordonată de Agnoldomenico Pica, care se ocupase de catalogul celei de-a VII-a Trienale, şi sub atenta îngrijire a unor nume celebre precum Alvar Aalto, Giulio Carlo Argan, Nikolaus Pevsner, au fost prezentate operele unor maeştri ca: Rodin, Renoir, Matisse, Brâncuşi, Picasso şi Boccioni. Juriul a acordat României medalia de aur pentru maniera în care fuseseră prezentate cele trei opere ale lui Brâncuşi: *Il Bacio, La Saggezza della terra* şi *Ritratto della signorina Pogany* (B. Brezianu, p. 57). Tot la Milano, la 3 mai 1996, a fost organizată *La Giornata della Romania,* în cadrul celei de-a XIX-a Trienale, având ca titlu: *Constantin Brancusi a 120 anni dalla nascita.*

Note

1. Theodor Enescu, în Alexandru Busuioceanu, *Scrieri despre Artă,* Bucureşti, Editura Meridiane, 1980, pp. 229 şi 225.
2. Nichifor Crainic, *„Al. Busuioceanu", Gândirea,* XVI, 9, noiembrie 1937, *Cronica măruntă*, p. 472.
3. „Fondul Al. Busuioceanu", Arhivele Naţionale Centrale, dosar 107 (164 file), documente în legătură cu problema cumulului.
4. „Fondul Al. Busuioceanu", Arhivele Naţionale Centrale, dosar 69, vol. I (180 file) şi vol. II (218 file), documente în legătură cu participarea României la cea de-a VII-a Trienală.
5. Carola Giedion-Welcker, *Constantin Brancusi 1876-1957*, Neuchâtel, Suisse, Editions du Griffon, 1959. Biographie et bibliographie de Hans Bollinger. Version française de André Tanner, p. 20.
6. Barbu Brezianu, *Brancusi en Roumanie,* Éditions BIC ALL, SRL, Bucarest, 1998, p. 49.

In memoriam

Receptarea lui Vintilă Horia,
între memorie critică şi reflecţie hermeneutică

Dana DAD

Volumul *Vintilă Horia. Scriitorul român de peste veac. Receptări critice* de Mihaela Albu (Editura Aius, Craiova, 2026) se afirmă ca o contribuție esențială la recuperarea literaturii române din exil și, în particular, la reconstituirea traseului critic al unuia dintre cei mai controversați și profunzi scriitori ai secolului al XX-lea. Într-un context în care receptarea lui Vintilă Horia a fost marcată de discontinuități, distorsiuni ideologice și perioade de tăcere impusă, demersul Mihaelei Albu se constituie într-un act de restituire culturală de o exemplară rigoare, menit să reașeze opera scriitorului în spațiul literar românesc. Cartea depășește statutul unei simple antologii. Materialul documentar este organizat cu o atenție minuțioasă, într-o arhitectură interpretativă coerentă, ce oferă o imagine stratificată a modului în care opera autorului exilului interior a fost întâmpinată de-a lungul deceniilor. Exegeta nu se limitează la reproducerea unor texte disparate, ci le contextualizează și le pune în dialog, construind o perspectivă istorică și critică, prin care cititorul poate urmări evoluția percepției asupra scriitorului, atât în exil, cât și în țară, în comunism, și după 1989, în postcomunism. În acest registru, volumul funcționează ca o „hartă a memoriei literare", în care se pot remarca nu doar momentele de vizibilitate ale operei, ci și perioadele de tăcere, de marginalizare sau de contestare.

Unul dintre meritele majore ale autoarei este acela de a fi înțeles că viziunea critică asupra scrierilor lui Vintilă Horia nu poate fi separată de ansamblul de condiții istorice și politice în care a trăit și a creat. În cazul scriitorului, exilul nu reprezintă doar o circumstanță biografică, ci un element constitutiv al creațiilor, un univers al interiorității și al reflecției, al transfigurării, influențându-i atât temele, cât și structura narativă. Mihaela Albu evidențiază grila de lectură în care exilul funcționează ca o categorie hermeneutică esențială, un filtru prin care criticii au interpretat opera de-a lungul timpului.

Volumul pornește de la premisa unei receptări pluristratificate, în care se intersectează perspective convergente și divergente, toate relevante pentru înțelegerea operei ca un tot unitar. Aceste interpretări sunt ordonate astfel încât să se poată identifica clar momentele de ruptură și de continuitate, schimbările de accent și să se înțeleagă maniera în care circumstanțele culturale și politice au influențat lectura critică a scriitorului.

Un aspect important al cărții este conturat de reconfigurarea receptării autorului în arealul exilului românesc. Cercetătoarea subliniază implicarea constantă a acestuia în viața culturală a comunităților românești din afara țării, în interacțiune cu reviste, critici și scriitori din diverse arii culturale. Această perspectivă contrazice imaginea unui autor izolat și evidențiază continuitatea legăturii sale cu literatura română, chiar dacă dintr-un alt spațiu geografic și spiritual. Ecoul critic din exil se distinge prin consecvență și prin înțelegerea fundamentată a temelor sale, demonstrând că producțiile artistice ale acestui creator au fost apreciate și analizate cu seriozitate în afara granițelor. Sunt inserate articolele și studiile scriitorilor Ovidiu Vuia, Mircea Eliade, Petru Iroaie, Mihai Niculescu, Basarab Nicolescu, Virgil Ierunca, Gheorghe Rădulescu, Monica Nedelcu, George Uscătescu, Monica Lovinescu, Horia Stamatu, Radu Enescu, Nicolas Catanoy, Dumitru Ichim, Mihai Cismărescu, Camilian Demetrescu.

În contrapunct, volumul documentează cu acuratețe și modul în care opera „țăranului de la Dunăre" a fost receptată în România. În perioada comunistă, scriitorul a fost supus unei campanii de denigrare, iar creațiile sale au fost interzise sau ignorate. Cercetătoarea reconfigurează această etapă, arătând cum propaganda oficială a distorsionat imaginea scriitorului, reducându-l la elemente biografice sau politice. Campania declanșată în contextul Premiului Goncourt a avut consecințe pe termen lung, determinând modul în care Vintilă Horia a fost perceput în cultura română.

După 1989, receptarea scriitorului a cunoscut o schimbare semnificativă, dar nu lipsită de tensiuni. Opera sa a fost redescoperită treptat, iar exegeții au început să o analizeze cu obiectivitate, încercând să depășească prejudecățile trecutului. Volumul surprinde aceste dinamici, oferind o imagine completă a procesului de reintegrare în patrimoniul cultural românesc.

Cartea are un impact notabil și prin felul în care reușește să restabilească comuniunea dintre cultura din țară și cultura din exil, accentuând faptul că exilul nu este o anexă marginală a culturii române, ci o parte organică a acesteia, un spațiu în care literatura română a continuat să se dezvolte, să se transforme, să se reinventeze. Din această perspectivă, volumul contribuie la o reorientare critică necesară, prin care literatura exilului este reîncorporată în istoria literară românească, nu ca un fenomen periferic, ci ca un element central al modernității culturale.

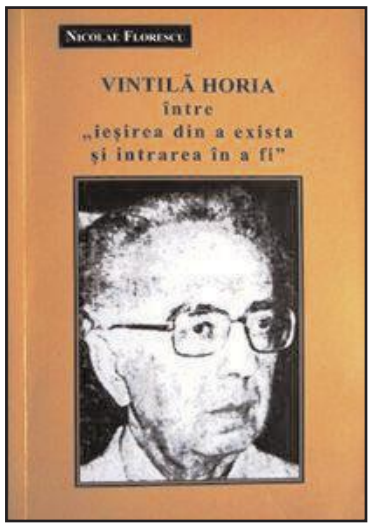

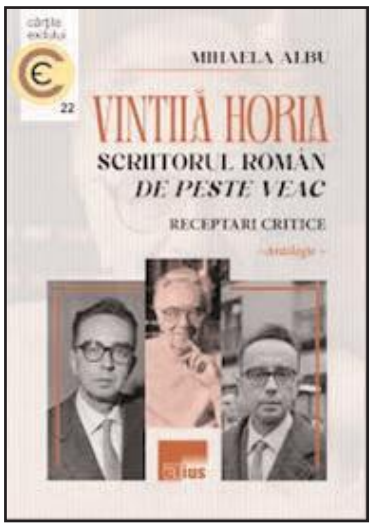

De asemenea, este surprinsă remarcabil dimensiunea spirituală a operei horiene, fiind evidențiată preocuparea scriitorului pentru condiția umană, pentru depășirea limitelor existenței, reflectând asupra căutării sensului. Antologia captează această dimensiune, ilustrând cum criticii au interpretat-o în diverse variante, cum au încercat să înțeleagă strategia prin care exilul a influențat această căutare, cum au analizat relația dintre biografie, exil și temele metafizice ale operei.

Volumul cuprinde și o abordare internațională asupra receptării lui Vintilă Horia, incluzând texte din Franța, Spania, America Latină și din alte țări în care scriitorul a publicat. Această deschidere îl plasează pe exilatul de la Madrid în circuitul valorilor universale. Interviul scriitorului spaniol Isidro Juan Palacios, inclus în Anexă, este emblematic pentru gândirea metafizică a unei conștiințe peregrine.

După această incursiune în paginile *Antologiei,* nu putem ignora contribuția lui Nicolae Florescu, unul dintre cei mai importanți exegeți ai operei lui Vintilă Horia și unul dintre primii critici români care a înțeles necesitatea unei metodologii distincte destinate interpretării literaturii exilului, care se dovedește a fi un ghid necesar în descifrarea profunzimilor metafizice ale operei scriitorului, orientând lectura spre acele zone în care exilul devine categorie spirituală, iar literatura – un tărâm al regăsirii de sine. Volumul său, *Vintilă Horia între „ieșirea din a exista și intrarea în a fi",* reprezintă una dintre cele mai solide interpretări ale operei horiene, prin meticulozitatea analitică și capacitatea de a surprinde dimensiunea ontologică a creației.

În explorările sale, exilul devine un loc al „ieșirii din a exista", al surmontării condiției istorice, al desprinderii de contingent, și, totodată, un loc al „intrării în a fi", al regăsirii esenței, al accesului la o formă de autenticitate spirituală. Nicolae Florescu este, în acest sens, primul critic român care a intuit că opera lui Vintilă Horia necesită o metodă de lectură diferită de cea aplicată literaturii din țară. În același timp, Florescu a fost un pionier în reconstituirea rețelelor culturale ale exilului, în recuperarea și revalorizarea revistelor, în contextualizarea autorilor, în restabilirea comunicării dintre exil și cultura din țară. Așadar, contribuția sa este structurală, construind cadrul conceptual în care direcția de cercetare a Mihaelei Albu își găsește coerența și relevanța. Dacă *Antologia* reconstituie memoria critică și traseul receptării, Nicolae Florescu pune în lumină instrumentele hermeneutice necesare pentru interpretarea acestei memorii. Cele două lucrări, deși diferite ca metodă și intenție, converg într-un punct esențial: necesitatea de a restabili locul lui Vintilă Horia în corpusul de referință al literaturii române, nu ca o figură din umbra exilului, ci ca un autor de prim rang al modernității spirituale românești.

Relația dintre contribuțiile Mihaelei Albu și ale lui Nicolae Florescu este una de complementaritate temeinică. Albu luminează exteriorul operei – contextul, circulația textelor, rețelele culturale ale exilului – în timp ce Florescu luminează interiorul ei – structura metafizică, tensiunile ontologice, dinamica lăuntricului.

Impactul acestor contribuții asupra reevaluării canonului postbelic este semnificativ. Ele demonstrează că literatura română nu poate fi înțeleasă fără exil, că exilul nu este o anexă, ci o parte organică a culturii, că scriitorii exilați sunt autori centrali ai unei modernități culturale care depășește granițele geografice. Prin modul în care recompune receptarea și prin profunzimea analitică pe care o oferă, Mihaela Albu și Nicolae Florescu participă la o recalibrare critică indispensabilă, prin care literatura română postbelică este repusă în dialog cu propriile sale rupturi, continuități și încleștări subtile.

În lumina acestor demersuri, Vintilă Horia poate fi citit astăzi ca un autor esențial al culturii române, un scriitor pentru care literatura devine spațiul unei intimități sufletești revelatoare, al unei meditații asupra condiției umane și al unei permanente căutări a esenței.

Recuperarea critică realizată de cei doi exegeți nu este doar un act de restituire, ci și unul de reîntemeiere, oferind pârghiile și resursele pertinente pentru ca opera lui Vintilă Horia să fie asimilată în profunzimea ei ontologică și în complexitatea traseului ei cultural. Astfel, prin complementaritatea dintre reconstrucția documentară și interpretarea metafizică, prin articularea memoriei critice și a profunzimii hermeneutice, contribuțiile Mihaelei Albu și ale lui Nicolae Florescu creează configurația în care opera lui Vintilă Horia își poate regăsi locul firesc în canonul literaturii române. Ele arată că exilul nu este o ruptură, ci o continuitate transfigurată, că literatura nu este doar expresia unei biografii, ci și a unei interiorități, că modernitatea românească nu poate fi întregită fără vocea celor care au scris din afara granițelor, dar în interiorul unei tradiții spirituale profunde.

Într-o cultură în care exilul a fost mult timp ignorat, minimalizat sau tratat cu suspiciune, aceste două intervenții reprezintă nu doar acte de recuperare, ci și acte de redirecționare critică, prin care creațiile lui Vintilă Horia sunt repuse în circulație culturală cu legitimitate, substanțialitate și exigență intelectuală.

In memoriam

Eugen Goga, o credinţă şi un om

Marin IANCU

Etalând calităţile unui tânăr beneficiind de o temeinică instrucţie, în buna tradiţie a familiei sale, Eugen Goga se anunţa un gazetar şi un prozator prodigios, al cărui scris, în condiţiile în care destinul i-ar fi fost mai favorabil, s-ar fi impus prin atât de evidentele însuşiri de forţă şi precizie ale unui scriitor cu o aplecare curioasă şi profundă spre lumea cotidiană. Născut în ziua de 11 decembrie 1888, la Răşinari, judeţul Sibiu, într-o familie cu impresionante ascendenţe în timp, ai cărei membri pe linie maternă şi, deopotrivă, paternă, s-au dovedit oameni destoinici şi buni patrioţi, cu reale manifestări de ordin cărturăresc, Eugen Goga are parte de un lung şi impresionant traseu al formării intelectuale, asemenea fratelui său mai mare, poetul Octavian Goga. Deprinde primele noţiuni ale scris-cititului în atmosfera fabuloasă a satului copilăriei, într-o şcoală veche de peste 150 de ani, după care trece, pentru patru ani, la liceul românesc din Blaj, unde fericitul prilej de a cunoaşte vasta bibliotecă a lui Timotei Cipariu îi va trezi dragostea faţă de istoria şi literatura română veche. „În clasa a V-a, pe care am făcut-o la liceul românesc din Blaj, am avut norocul să pătrund în biblioteca lui Cipariu. Acolo m-am trezit sufleteşte citind cu râvnă toată literatura veche românească şi toată istoria românilor." Îşi va continua studiile secundare la liceul românesc din Braşov, unde absolvise şi fratele său Octavian, făcându-se remarcat prin inteligenţa şi spiritul său de analiză.

La scurt timp, feciorul preotului Iosif Goga şi al Aureliei, născută Bratu, din Răşinari, urmează studii de istorie, drept, sociologie şi economie politică la Budapesta, Bucureşti, Zürich şi, în cele din urmă, la Paris, de unde, în 1914, se întoarce în ţară fiind chemat de conducerea Partidului Naţional ca redactor la ziarul *Românul,* „cotidian politic cu pagină literară", tipărit la Arad, din al cărui prim comitet de conducere făceau parte Vasile Lucaciu, Al. Vaida-Voevod şi Vasile Goldiş. Este perioada în care articolele răspândite prin ziarele şi revistele vremii îl impun treptat ca pe un veritabil gazetar, susţinător al unirii Ardealului cu România: „Am debutat prin articole vijelioase, puţin gustate de paşnicii conducători ai Partidului Naţional". Scrie frecvent la revistele *Tribuna, Luceafărul, Cosânzeana, Ultima oră* şi *Ţara noastră* din Sibiu, „revistă poporală a «Asociaţiunii pentru Literatura română şi Cultura Poporului Român»", apără cu îndârjire şi curaj idealul unităţii naţionale, crezând, după cum se exprima în articolul *Idealismul politic,* apărut prin 1914, în ziarul *Românul,* că „marea politică a unui popor, politica sa adevărată nu se poate face ascunzându-ţi idealul într-un sac", ci, dimpotrivă, „idealul nostru politic, ar fi să fie la libertatea noastră aşa cum a fost concepută ea la patruzeci şi opt într-un moment când puteam să vedem limpede şi să vorbim clar: *autonomia naţională.* … Şi vremea unei grave încercări pentru monarhia habsburgică nu este departe."

Din această perspectivă trebuie percepută şi larga activitate la cotidianul politic bucureştean *Epoca,* unde Eugen Goga se alătură fratelui său mai mare, care, în perioada neutralităţii, împreună cu alţi scriitori, mulţi ardeleni cu aceleaşi idealuri, ţinea rubrica „Ardealul vorbeşte", cu articole de înflăcărată chemare la unitate naţională. *Epoca,* al cărei prim-redactor devenise acum Gr.G. Păucescu, se situa pe poziţia intrării României în război alături de Franţa şi împotriva dualismului austro-ungar, unele articole publicate aici fiind inedite, altele însă erau reproduse din ziarele şi revistele din Ardeal, precum *Românul,* oficiosul Partidului Naţional de peste munţi, *Tribuna* de la Arad, sau *Ţara noastră* din Sibiu. Prin tot ce scrie în această perioadă, tânărul gazetar Eugen Goga demonstrează consecvenţa atitudinii sale politice, ideea unităţii devenind şi pentru el, asemenea mai celebrului său frate, singurul crez politic.

După declanşarea primului Război Mondial, timp de un an, între 1914-1915, Eugen Goga este înrolat în armata austro-ungară pe frontul de est din Galiţia, cu gradul de sublocotenent rezervist, văzându-se obligat să lupte, alături de alţi militari de naţionalitate română din Transilvania şi Banat, împotriva unor locuitori faţă de care nu aveau sentimente de ură. Se ajunsese, după cum reiese dintr-un discurs rostit de O. Goga în sala „Dacia" din Bucureşti, în cadrul Ligii culturale pentru unirea tuturor românilor, şi publicat în *Epoca,* nr. 46, 17 februarie 1915, ca bătrânii să le zică fiilor plecaţi pe front o frază cât se poate de semnificativă pentru starea de spirit a miilor de transilvăneni supuşi unei stăpâniri străine şi siliţi să lupte împotriva fraţilor de sânge: „Duceţi-vă şi să dea Dumnezeu să vă bată!"

Într-un asemenea context, erau momente în care, plin de multe remuşcări, pe Eugen Goga îl bântuie gândul de a dezerta, dar, după cum va mărturisi în cartea *Două Siberii,* nu se putea despărţi de Ardealul de care era legat organic prin mii de fibre, zbuciumul său sufletesc prevestind într-o măsură atât de mare drama lui Apostol Bologa, eroul principal al romanului *Pădurea spânzuraţilor* de Liviu Rebreanu. Drumul spre frontul din Galiţia, sub un jurământ fals de credinţă faţă de împărat, îi stârneşte în suflet trăiri dintre cele mai dureroase, absurditatea situaţiei ajungând să-i chinuie sufletul. „Pe vremea aceea senină, citim în *Două Siberii,* trebuia să ne pornim zgura neagră a sufletelor spre uriaşul eşafod al Galiţiei." La Monosterijivska este rănit la picior şi luat prizonier la ruşi, alături de alţi soldaţi, care ajunseseră să se predea de bunăvoie. După o scurtă perioadă de spitalizare, este deportat în Siberia, ajungând după un drum de 28 de zile în lagărul din oraşul siberian Tomsk.

În ţară, ca urmare a intervenţiei fratelui său pe lângă ministrul Rusiei la Bucureşti, Stanislav Poklewski Koziel, şi pe lângă Ionel Brătianu, în ciuda resentimentelor avute de Goga faţă de Brătieni, guvernul român adresează ţarului Nicolae al Rusiei o cerere de eliberare din captivitate. Cererea este primită cu bunăvoinţă şi în vara anului 1915 Eugen Goga este pus în libertate, lucru destul de rar, dacă ne gândim că un singur caz de acest gen se mai aprobase, în persoana unui prinţ german declarat invalid. Întors în ţară, Eugen Goga se grăbeşte să îşi exprime recunoştinţa faţă de binefăcătorul său, angajându-se să lupte împotriva Austro-Ungariei: „Dacă, peste tot, am visat vreodată să mai calc pământul României, atunci îmi închipuiam că la primul pas mi se va pune în mână, nu un condei, ci o armă, şi voi fi trimis să mor undeva în Carpaţi, după ce mi-a reuşit să smulg şi eu un stâlp din nenorocita graniţă milenară. Iată, însă, că suflete generoase au avut puterea şi nemăsurata bunăvoinţă de a mă elibera de prinsoarea în care m-a aruncat fatalitatea Ardealului."

După destul de grave neînţelegeri cu autorităţile româneşti de la Iaşi şi Bucureşti, care, din varii motive, plănuiau arestarea sa, în 1916 Eugen Goga se retrage la Techirghiol, unde scrie *Două Siberii. Din însemnările unui ardelean, fost soldat austro-ungar şi prizonier în Rusia,* apărută în 1916 la Editura Librăriei C. Sfetea din Bucureşti, lucrare de certă valoare artistică, creată din elemente autobiografice privind experienţa prizonieratului din Rusia, pe durata captivităţii timp de un an şi jumătate în lagărul din Tomsk, fiecare dintre cele trei părţi ale cărţii ilustrând talentul autorului de a crea atmosferă, de a evoca locuri şi oameni, de a schiţa portrete şi a contura caractere, multe dintre ele fiind reluate mai târziu în romanul *Cartea Facerii.* Ziarist de vocaţie, Eugen Goga se arăta de timpuriu a fi un bun observator al mediilor sociale prin care trece, un portretist de talent, după cum o dovedeşte şi corespondenţa de tinereţe purtată cu fratele său, poetul, mici fragmente de proză, atestând o vocaţie mereu amânată, dar împlinită în cele din urmă sub forma acestei cărţi de călătorie-jurnal de front.

Edificatoare pentru forţa sugestivă a metaforei care luminează chiar titlul cărţii, de reţinut această lămurire a autorului însuşi: „Socotesc că nu poate fi lipsită de interes o astfel de tulburătoare călătorie, dintr-o Siberie al cărei frig moral nu este termometru să-l măsoare şi unde nu este cojoc să ferească de îngheţ sufletul unui popor, din Ungaria până în cealaltă Siberie, făcută de natură şi nu de bizara alchimie a istoriei, Siberie care mie mi-a părut mult mai blândă şi mai primitoare, decât cea de-acasă". Sinteză a unei lumi dramatice, cu un bogat şir de fapte reale trăite de autor pe cel de al doilea front, volumul *Două Siberii* cuprinde în cele trei cicluri ale sale (*În faţa morţii, Pe drumurile Rusiei* şi *Nopţi siberiene*) o amplă imagine a celui de-al doilea deceniu al secolului trecut, începând cu vara anului 1914, declanşarea Primului Război Mondial, înrolarea în armata Austro-Ungariei şi luptele de pe frontul galiţian. Fin observator al psihologiei sociale, autorul se arată un bun evocator al apăsătoarei atmosfere siberiene şi al vieţii sociale, deopotrivă, toate informaţiile căpătând în *Două Siberii,* după cum citim în *Prefaţa autorului,* ceva din valoarea unor „documente vrednice de răsfoit despre ce a văzut, a simţit şi a gândit un Român prins de vârtejul ameţitor al tragicelor evenimente de astăzi, din Ardeal, de la poalele Negoiului şi azvârlit peste Galiţia, peste Volga şi peste Urali, tocmai în mijlocul Asiei, la Tomsk, aproape de munţii Allailot".

Prima „Siberie" ar fi viaţa artificială creată în Transilvania de regimul dualist austro-ungar, cu atmosfera sa glacială de despotism şi teroare, cealaltă – Siberia adevărată, unde imperiul chezaro-crăiesc şi-a trimis soldaţii să moară de gloanţe, frig şi foame pentru o cauză ce nu era a lor. Roman al unui personaj, cartea lui Eugen Goga poate fi citită ca un interesant document sufletesc şi de epocă. Notaţiile sale, pline de nerv, culoare, mişcare sunt, în acelaşi timp, de o surprinzătoare obiectivitate, urmărind să ia zi de zi, clipă de clipă, starea armatei române pe frontul din Galiţia, al cărei „suflet" a rămas acasă. În vara lui 1916 România a intrat în Primul Război Mondial de partea Antantei, ofensiva în Transilvania luându-i iniţial prin surprindere pe austrieci, care însă îşi revin prin victoria repurtată la Turtucaia, o localitate din Cadrilater, unde Forţele Puterilor Centrale au spulberat defensiva română din acea zonă. În aceste grele momente pentru ţară, la începutul anului 1916, Eugen Goga s-a înrolat voluntar în armata română, împreună cu numeroşi alţi ardeleni şi bucovineni aflaţi în Vechiul Regat, unde va lupta ca simplu soldat, în Regimentul 80 infanterie din Bucureşti, condus de colonelul Vlădescu.

Intuind decizia de abandonare a neutralităţii ce urma să fie adoptată de guvernul român, încă din luna aprilie 1916 Octavian Goga l-a contactat pe colonelul Vlădescu, obţinând să fie admis la unitate pentru instrucţie militară. La poligonul de tragere, alături de un căpitan din regiment, i-a fost instructor şi fratele său Eugen. În celebrele lupte de la Turtucaia, între 1 şi 6 septembrie 1916, gazetarul Eugen Goga e rănit grav la Arabaz, pe Dunăre, o schijă de obuz smulgându-i o bună parte din mâna dreaptă. „Am lăsat acolo, mărturisişte simplu acesta, 42 de bucăţi din oasele cotului meu." Boala i-a fost grea şi îndelungată, suferinţa dominându-l aproape un an de zile, cu lungi şi chinuitoare luni de spitalizare.

(În imagine, fraţii Octavian şi Eugen Goga; sursa Internet)

→

Veşnicia de zi cu zi

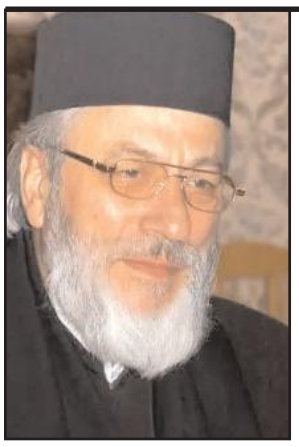

Împreuna lucrare a raţiunii cu credinţa (VIII)

ÎPS Calinic ARGEŞEANUL

Ce credeţi despre filme precum *Patimile lui Hristos*?

Am avut prilejul să văd mai multe filme cu Pătimirea lui Iisus Hristos. Cu mulţi ani în urmă, rula filmul *Iisus* al lui Zefirelli. Mai erau câteva producţii germane, iar acum, ca noutate mondială, filmul despre care întrebaţi.

Acest film realizat de regizorul Mel Gibson cred că are un mare impact la anumite persoane care l-au văzut în premieră. Mai săptămânile trecute, părintele Lucian Grigore mi-a spus, impresionat total, că după ce a văzut filmul şi-a pus cele mai mari şi capitale întrebări ale vieţii. Aşa a scris, cotropit de cele văzute, acel medalion unic, din *Argeşul Ortodox*, numit „Lacrima din cer”!

Am mai auzit că unii au fost aşa de impresionaţi, încât au leşinat de durere, iar alţii au murit de-a binelea! Despre alte filme cu acelaşi subiect n-am auzit să fi avut astfel de impact. Iar dacă este vorba să faci câteva consideraţii asupra acestui nou film de pe piaţa mondială, ce aş putea spune? În primul rând, că a fost o idee foarte bună. Adică se vede limpede că oamenii sunt preocupaţi de credinţă şi că secolul al XXI-lea, vrem sau nu vrem, se zbuciumă să fie cu orice preţ religios, aşa cum a profeţit André Malraux.

În al doilea rând, aş vrea să subliniez că atât pentru mine, cât şi pentru mulţi alţii, aceste filme religioase, nu numai despre *Pătimirile lui Iisus,* dar şi despre *Moise* sau alte subiecte religioase, sunt nişte încercări, uneori izbutite, de a aduce la zi, ca să spunem aşa, faptele care au marcat cu adevărat istoria omenirii.

Ne aducem aminte cât de fierbinte era credinţa primilor creştini şi cum Îl mărturiseau pe Hristos! Iubirea de Hristos era aşa de mare, încât mărturisitorii mergeau la moarte cu cea mai mare bucurie. Ce au însemnat sutele, miile de mucenici care au murit mărturisind pe Iisus? Istoria Creştinismului ne stă mărturie peste timp în acest sens. Cine nu ştie de cele zece mari persecuţii din primele veacuri creştine, până la Edictul din Milan, dat de Sfântul Constantin cel Mare în anul 313? Dar de jertfele de până azi?

Cred că, din când în când, este necesar să apară pe piaţă câte o ecranizare a zguduitorului eveniment: Răstignirea lui Iisus! Cred că în viitor vor fi descoperite şi alte mijloace tehnice care să ne aducă la zi chiar vocea lui Iisus ca Fiu al Omului de acum două milenii şi imaginea lui, aşa cum a fost descrisă de Isaia, profetul! Dar dincolo de toate aceste posibilităţi tehnice şi materiale, aş dori să subliniez că Viaţa lui Iisus, relatată şi descrisă de Sfintele Evanghelii, de scriitori convertiţi ca Giovanni Papini, François Mauriac şi mulţi alţii, a fost trăită de fiii acestui spaţiu terestru fără ecranizări şi alte puneri în scenă. Lumea a crezut pur şi simplu în Hristos, Cel propovăduit de Apostoli, de Sfinţii Părinţi, de misionari, de preoţii veacurilor. Până la aceste filme, credinţa a fost vie. Putem, deci, afirma că se poate crede şi trăi credinţa autentică şi fără astfel de ecranizări. Aş crede că aceste încercări sunt rezultatul unei secularizări, al unei îndepărtări de credinţa în Dumnezeu, iar o parte a lumii simte nevoia de a reactualiza tehnic, pe ecran, marea dramă a lumii! Ştim că Biserica Romano-Catolică agreează, poate mai mult, iubeşte şi sprijină astfel de ecranizări. Cât priveşte însă Ortodoxia, n-aş putea să mă pronunţ şi chiar n-am citit astfel de opinii până acum. S-ar putea ca unii ierarhi, preoţi sau profesori de teologie, precum şi creştinii ortodocşi, să se pronunţe în vreun fel.

Personal, aş spune că nimeni de pe pământ nu poate şi nu are dreptul să se substituie lui Iisus, aşa cum arată aceste ecranizări. Actul jertfei lui Iisus Hristos *a fost unic*, a făcut-o numai El, Cel chemat de Dumnezeu! Aşa stând lucrurile, nu-ţi poţi permite, tu, ca om, să imiţi, dându-te drept Iisus Hristos, chiar dacă este vorba de un film, apreciat de unii şi de alţii. Sfinţii Părinţi ar considera aceste ecranizări blasfemii, iar eu ascult de Sfinţii Părinţi.

Văzându-i pe unii luând cruci în spinare şi cărându-le întru biciuire, arătând lumii că suferă de dragul lui Dumnezeu, mi se pare o joacă de-a jertfa şi mântuirea. Mântuirea şi credinţa nu sunt o comedie în trei acte, ci un lucru extrem de serios şi trebuie tratat în consecinţă. Aşadar, aceste filme ajută într-adevăr la ceva! La ce anume? La precizarea că pregătirea pentru mântuire nu este o chestiune de teatru, ci de viaţă trăită în Hristos în mod autentic şi nu impresionist. Ce vom spune despre credinţa de aur, credinţa straşnică a părinţilor, a moşilor şi a strămoşilor noştri? Ei n-ar fi admis niciodată această joacă a artiştilor, care pe unii îi lasă cu gura căscată. Este vorba de diferenţa dintre firi. Nu trebuie să judecăm pe nimeni. Dar trebuie să ne aducem aminte de un episod care ne-ar ajuta într-un fel în această încercare de aşezare a gândului pe drumul cel bun.

Iată ce ne spune Sfântul Evanghelist Luca la capitolul 16 în legătură cu solicitarea bogatului nemilostiv, care a nimerit în iad şi cerea acum plin de milă pentru fraţii săi rămaşi pe pământ: „Rogu-te, dar, părinte, să-l trimiţi (pe Lazăr cel sărac mântuit!) în casa tatălui meu, căci am cinci fraţi, să le spună lor acestea, ca să nu vină şi ei în acest loc de chin. Şi i-a zis Avraam: *Au pe Moise şi pe proroci; să asculte de ei.* Iar el a zis: Nu, părinte Avraam, ci, dacă cineva dintre morţi se va duce la ei, se vor pocăi. Şi i-a zis Avraam: *Dacă nu ascultă de Moise şi de proroci, nu vor crede nici dacă ar învia cineva dintre morţi!*” (Luca 16, 27-31).

→

Dus la spitalul din Fetești și, mai apoi, la Iași, unde era refugiat guvernul țării, acesta suportă mai multe operații chirurgicale, fiind declarat invalid, spre tot mai marea îngrijorare a fratelui său Octavian, care îi împărtășea marea sa durere primei sale soții, frumoasa și delicata Hortensia Cosma, căreia, în primul număr al revistei *Luceafărul,* poetul i-a dăruit o frumoasă poezie cu titlul *O rază,* cu dedicaţia *Miresei mele:* „Sunt foarte, foarte dezolat însă de bietul Geni (…). Mi-e milă de el, prea mult a suferit, e tot mai alb la tâmple. Dacă se va face bine vreau să-l trimit în Crimeia la mare…”

Soldată cu un eşec usturător al militarilor români, pierderile omeneşti sunt cifrate la peste 6.000 de soldaţi şi 160 de ofiţeri morţi, 28.000 de soldaţi şi 480 de ofiţeri luaţi prizonieri, plus mii de arme capturate de inamici. Alături de alți scriitori români prezenți în bătăliile din Dobrogea, și-i cităm aici pe istoricul și criticul literar Perpessicius, rănit și rămas invalid de braţul drept, Camil Petrescu, rănit mai târziu în Ardeal, la Cincu, apoi la Mărăşti și Caşin-Oituz, pe frontul de la Turtucaia este luat prizonier și sergentul G. Topîrceanu, care la cei 30 de ani îşi făcuse deja debutul scriitoricesc. Experienţa dramatică pe care o trăiește aici autorul *Baladelor vesele şi triste* alături de ostașii români, luaţi la oaste direct de la muncile câmpului, este evocată în volumul *Amintiri din luptele de la Turtucaia. Pirin Planina.* „Erau mai ales ţărani de prin judeţele de câmp ale Munteniei, notează cu o adâncă durere Topîrceanu, cei mai oropsiţi dintre toţi. Mă uitam la ei cu strângere de inimă. Nu se potriveau deloc cu imaginea ostaşului român, de acum şi de pe vremuri, aşa cum mi-o zugrăvise în suflet strălucitoarele defilări ale regimentelor gătite de paradă.” „Căderea Turtucaiei a făcut o enormă impresie, scrie istoricul C. Kirițescu, atât prin paguba materială, cât și prin efectul ei moral.” Pe de altă parte, tot mai implicat în aceste evenimente, O. Goga descrie acest eveniment în termeni dintre cei mai aspri: „Ţară de secături, ţară minoră, căzută ruşinos la examenul de capacitate în faţa Europei. Aici ne-au adus politicienii ordinari, hoţii improvizaţi astăzi în moralişti, miniştrii care s-au vândut o viaţă întreagă, deputaţii contrabandişti… Nu ne prăbuşim nici de numărul duşmanului, nici de armamentul lui, boala o avem în suflet, e o epidemie înfricoşătoare de meningită morală.”

În iarna anului 1918, în plină revoluție, Eugen Goga trece în Transilvania și ia parte la Marea Adunare de la Alba Iulia, unde o întâlnește pe mama sa, pe care n-o mai văzuse de patru ani. Tot acum, în 1918, începe să scrie la romanul *Cartea Facerii.* La 12 august 1920 se căsătorește cu Elisabeta Odobescu (1892-1990), fiică a colonelului Constantin Odobescu, aghiotant al regelui, și nepoata scriitorului Al. Odobescu, o foarte bună cunoscătoare a vieții aristocraţiei bucureştene și a celei din Paris, unde, pe lângă alte foarte multe rude, sora tatălui Elisabetei era căsătorită cu fostul consul francez la București prin 1858. În timpul ocupaţiei germane din 1916-1918 a capitalei, în calitate de voluntară a Crucii Roşii, Elisabeta îngrijeşte răniţi și ajută la evadarea unor ofiţeri români, întâmplându-se, de altfel, ca în toamna anului 1915 să-l cunoască aici pe Eugen Goga, viitorul ei soţ, când acesta s-a întors din Siberia, ca subofiţer, din motive de indisciplină. Cei doi s-au cunoscut la doamna Maria Moruzi, una dintre fiicele lui Alexandru D. Moruzi, cunoscut ca „prințul Alecu Moruzi”, căsătorită cu Alexandru Al. Ioan Cuza, fiul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, și, după moartea prematură a soțului ei, cu Ion I.C. Brătianu. Mamă a două fete, Ruxandra (1921) şi Ana (1923), Elisabeta Goga rămâne văduvă în 1935, continuându-și activitatea la Crucea Roşie şi în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Între anii 1921-1929, Eugen Goga devine director la *Renașterea română* din Sibiu, unde scrie alături de I. Hotăranu și A.P. Bănuţ, cel care în 1902, aflat la Budapesta, devine iniţiatorul tipăririi revistei *Luceafărul,* rămânând cunoscut în literatura Ardealului drept autorul unei proze de factură satirico-umoristică. Într-un asemenea context, publicistul plin de talent și mari idei era prea viu în conștiința poporului ca să nu rostească în fața neamului cele mai vitale adevăruri pentru existența unei întregi colectivități chinuite, al cărei reprezentant se voia și el tot mai mult.

Dimpreună cu activitatea publicistică, Eugen Goga se implică în viața politică, ajungând deputat averescian între anii 1920-1922, 1926-1927, principala sa preocupare rămânându-i ziaristica și scrierea romanului *Cartea Facerii,* inspirat din Primul Război Mondial și din luptele duse de ardeleni pentru realizarea unităţii naţionale, materialele care vor constitui substanța unor fragmente din acest roman fiind publicate în revista *Ţara noastră*, încă din 1923, cartea fiind publicată în întregime, volumele I-II, în anii 1928-1931 și reeditată de I.D. Bălan în 1984. Descrierile scenelor de pe front sunt absolut admirabile, posibil de plasat alături de celelalte pagini consacrate acestor momente terifiante de alți scriitori români. „În *Cartea Facerii*, observa Pompiliu Constantinescu, trăiesc reprezentații pitorești ai unor categorii etnice și sociale, prinși în examenul sever al împrejurărilor istorice din marele război, în cadrul lui, ca în vârtejul unei crize colective, câteva hotărâtoare experimente individuale. Pasul epic al eroilor acestui roman social e dictat de subconștiente impulsuri atavice, scoase în raza conștiinței deliberative de seriozitatea evenimentelor. Narațiunea și structura sufletească a personajelor se hrănesc dintr-o ideologie bine precizată, în cursul contradictoriu și capricios al faptelor.”

În 1929, scriitorul Eugen Goga are ideea de a se retrage cu familia în localitatea Zurbaua, din județul Ilfov, foarte aproape de București, la 7 kilometri de Chitila, la moșia colonelului Constantin Odobescu, pentru a-și termina romanul început și o piesă de teatru, intitulată *Fabula.* Scriitorul s-a stins fulgerător din viață la București în urma unei septicemii, în ziua de 4 iunie 1935, fiind înmormântat în 6 iunie în cimitirul de la Rășinari, alături de părinții și strămoșii săi, slujba de înhumare fiind oficiată de tatăl filosofului Emil Cioran, Emilian Cioran, fost protopop ortodox și consilier al Mitropoliei din Sibiu.

Despre maturitatea copilăriei

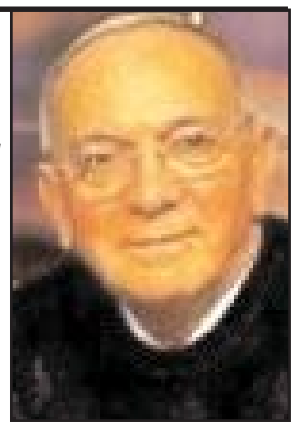

Florin ŞINDRILARU

Ultima carte de proză a Rodicăi Bretin, *Pisica de la ora cinci* (Editura Corint, 2026), este orientată, la prima vedere, pe două teme principale: amintirea copilăriei şi dragostea pentru Braşov, oraşul care pentru autoare este „magic", provoacă „o stare de bine"; oraşul de care şi-a legat cel mai mult şi mai trainic existenţa. Cele două direcţii ordonatoare pe care este axat volumul ies în mod normal în evidenţă, ele fixând şi cei doi pivoţi de susţinere a edificiului narativ. În acelaşi timp, scrierea individualizează un personaj emblematic: o „eroină" a acestei proze surprinsă în demersul ei iniţiatic, în încercările ei de a-şi stabili un *tipar de idealitate* – al devenirii şi existenţei. Un tipar înclinat spre universalizare şi, firesc, spre personalizare şi singularizare. Pentru că principalul atu al cărţii – şi a treia direcţie ordonatoare a ei – este aflarea drumului drept şi corect de urmat în viaţă. Eroina acestei proze nu îşi trăieşte copilăria în zadar, ci acumulând înţelegere şi experienţă. Carte propusă a fi „a copilăriei" sau una „de memorii", *Pisica de la ora cinci* este în fapt o scriere despre străduinţa individului de a cuceri spiritul înalt uman.

În literatura universală, „tema" vizând anii copilăriei este variată şi bogat reprezentată. Făcând distincţia între a scrie *despre* şi a scrie *pentru* acest cititor „special" – inocent şi grăbit trecător prin momentul prim al existenţei sale –, copilăria, ca temă literară şi ca imagine a unei nobile şi unice *treceri* din *marea trecere,* a constituit o atracţie permanentă pentru artă. Ca şi pentru întregul univers ambiental, de altfel. Această atracţie s-a concretizat în forme variate de surprindere şi eternizare a acestui „anotimp" ce balansează între inocenţă şi inconştienţă (trecătoare, desigur): cântec, poezie, proză scurtă, basm, roman, sculptură, pictură... Şi orice operă, lucrare nouă, dedicată temei a fost întâmpinată şi salutată cu bucurie, cu entuziasm uneori, în genere cu atentă luare la cunoştinţă. Căci operele dedicate copilăriei, este necesar să accentuăm, sunt poate cele mai dificil de realizat. Iar capodopere dedicate copilăriei sunt puţine şi cad destul de repede în desuetudine, mai ales în vremile pe care le străbatem. Capodoperele dedicate lumii copilului au în faţă spectrul fericit al neuitării. Dar şi un telefon mobil.

Cât despre volumul recent apărut al Rodicăi Bretin, compararea cărţii şi a eroilor ei cu opere în care „aventurile" copilăriei sunt prioritare este interesantă. În cazul prozei Rodicăi Bretin, trecerea de la copilărie la adolescenţă este construită pas cu pas, într-o progresie bine condusă: o progresie a cunoaşterii şi a lărgirii universului acesteia. Momentele devenirii eroinei-voce auctorială sunt atent plasate în naraţiune. La început textul şi stocul narativ sunt obişnuite, din categoria bine-cunoscutului, a banalului, pentru ca apoi treptat, dar firesc, interesul pentru trama narativă, diversificată, să cucerească cititorul.

Pisica de la ora cinci e de fapt un *roman de tip iniţiatic.* Eroina doreşte de la început *să cucerească prietenie şi învăţăminte*, concluzii pentru viaţă. E adevărat că unele atribute pozitive, lăudabile, o caracterizează de la bun început pe purtătoarea de cuvânt a autoarei, lucrul cel mai important şi adevărat pentru ea fiind *cucerirea înţelepciunii.* Câştigată în urma *cunoaşterii.* Care nu trebuie considerată ca născându-se numai din eveniment, ci şi existentă în zestrea ei genetică. O zestre mai mult a unui înger, cum îi spune frau Renate Vogel, moaşa săsoaică, fetei curioase: pe ea „a scăpat-o un înger".

Eroina copilă se grăbeşte să fie mare, să se maturizeze. Însă raportul este, ne sugerează proza Rodicăi Bretin, invers: nu maturitatea, experienţa, o caută şi clamează pe eroină, ci eroina *îi ţine calea* cunoaşterii şi înţelepciunii. „Paşii" eroinei sunt, în acest sens, elocvenţi. Ea trăieşte la început într-un cotidian veşnic mirat, veşnic de descoperit. Este un foarte bun observator, reţine cu fidelitate fiecare lucru, cât de mărunt, şi, relatându-l, îi sporeşte semnificaţiile. Ea însăşi se confesează: „De când mă ştiu am vrut un animăluţ al meu, o dorinţă cu atât mai fierbinte cu cât mi-era cu desăvârşire interzisă. (...) Visam să am un câine, o pisică, un hamster măcar"... Pentru eroină, pivniţa casei vechi este „tărâmul miraculos". Este adăpost pentru porumbelul Arthur şi pentru preocupările lui nenea Zoltan. Ce face nenea Zoltan, adică trasul vinului de smochine din damigenele mari în sticlele obişnuite, are în sine ceva ritualic, născut din forţa imaginativă a eului narator: „Priveam ca hipnotizată operaţiunea şi mi se părea un procedeu complicat şi misterios." O alchimie domestică, trasul vinului de smochine în sticle va avea *à posteriori* o valoare iniţiatică. Aşa cum, după descrierea foarte exactă şi amănunţită a procesului de umplere a sifoanelor (la care asistă uluită şi completamente transportată într-un alt univers), eul narator emite concluzia: „Pentru mine, umplutul sifoanelor a fost primul thriller înainte să calc într-o sală de cinematograf."

Un alt „argument" este elocvent şi prezent cu mare frecvenţă: „pe vremea aceea obişnuiam să dau nume la tot ce aveam în jur." Or, a da nume este echivalentul lui „a da viaţă", „a fiinţă". Prin nominare, „a fiinţá" marchează trecerea de la pluralitate la unicitate, la personalitate identificată. Şi, odată cu nominarea, individul devine conştient de valorile superioare pe care le capătă cunoaşterea acumulată.

Realitatea oferă instanţei narative modele şi experienţe de tip iniţiatic. Maturitatea cărţii cere şi o maturitate a cititorului ei. Filele acestui volum sunt împânzite de eroi şi opere celebre – scrise sau sculptate, pictate sau cântate, dar în primul rând celebre. Care, deci, îi spun „ceva" eroinei. Nu întâmplător pagini propriu-zis ale copilăriei nu sunt prea multe în text – oricum nu beneficiază de sprijinul epicului, sunt doar amintite şi trecute apoi cu vederea. *Amintirile* lui Creangă lipsesc din filele cărţii, eroii lui Twain, celebrul *Pinocchio* sau *Alisa din Ţara Minunilor*. Sunt pagini monumentale ale copilăriei care nu se regăsesc în proza Rodicăi Bretin – chiar dacă unele texte sunt amintite în volum. Pentru că eroii „canonizaţi" de volume excelente ca cele amintite mai sus sunt *în plin proces* de devenire şi traiectoriile lor existenţiale au devenit iniţiatice. Tot iniţiatică a devenit şi traiectoria personajului lui Bretin, care îşi fundamentează implicit devenirea cu sprijinul operelor normalmente celebre. În primul rând sunt paginile de înţelepciune ale *Bibliei,* strecurate cu atenţie şi dărnicie în sufletul şi înţelegerea eroinei de către bunica de la Vlădeni. Apoi sunt povestirile legendare ale *Mesei Rotunde*, personaje-model ale lui Shakespeare din *Povestirile după piesele lui Shakespeare*... Sau *Contele de Monte Cristo* al lui Alexandre Dumas etc.

Proza autoarei se evidenţiază şi prin arta cu care sunt creionaţi oamenii ce dau Cetăţii personalitate: moaşa săsoaică şi simpaticul nenea Zoltan, turcul Selim Kaan, un oropsit al destinului cu suflet de heruvim, sau evreul Elad Lehmann, făurindu-şi singur destinul; dar, în primul rând, desigur, membrii familiei şi eroina însăşi. O lume surprinsă într-o textuare care păstrează mai mereu un sentiment de dragoste al eului narator faţă de fiinţe şi evenimente, o căldură transferată lumii şi (arareori) marcată de o nostalgie palidă. Narând cu evidentă personalitate stilistică evenimente trecute, autoarea este în acelaşi timp mereu conştientă de lumea prezentului, ce-i slujeşte drept comparaţie... Pentru aceasta, naratorul beneficiază de un stil deschis, vivant, puţin glumeţ, cu o notă permanentă de optimism. Un zâmbet optimist şi şăgalnic traversează textul.

Autoarea are memoria imaginii, ca şi o trecere foarte uşoară din realitate în imaginaţie, în fantastic: „realitatea e mai puţin interesantă decât închipuirea în care o învelim noi", afirmă eroina. Este magică uşurinţa cu care Rodica Bretin manipulează cuvântul, lexicul pentru copii sau cel pentru adulţi. Diferite fascii ale textului se leagă cu foarte mare uşurinţă datorită acestei stăpâniri perfecte a vocabularului şi mai ales a legăturii semantice între obiect şi numele lui, între eveniment şi ordonatele lui. Autoarea stăpâneşte arta insolitului, a originalului. Iar trimiterile de tip comparaţie (autoarea foloseşte frecvent comparaţia dezvoltată) sunt trimiteri către opere celebre ale culturii, în primul rând literatura: „Cum e să trăieşti, zi după zi, într-un episod din *Forsyte Saga*?" Stilul, scriitura autorului sunt cu adevărat remarcabile, textul curge nestingherit şi în alunecări domoale... şi în volburări mai mult sau mai puţin pronunţate.

Cele mai multe titluri de capitol ale scrierii Rodicăi Bretin sunt parafrazări (să le numim astfel) ale unor titluri celebre – din literatură, din zonele fericite, luminoase, ale culturii. *Caii din curtea veche* parafrazează titlul unei proze antologice a lui Matei Caragiale, *Craii de Curtea-Veche.* În naraţiunea fantasmatică a eroinei caii sunt un simbol de primă importanţă. Capacitatea eroinei de a fantaza, de a crea o lume numai a ei, este o rezultantă a forţei sale imaginative. Eul epic trăieşte în această unică lume. *Unchiul nostru din America* aminteşte de *Omul nostru din Panama*, film cu îndelungă rezonanţă. Despre *Ziua cea mai lungă* am amintit. *De la Braşov la Lună* parafrazează cunoscutul roman de anticipaţie *De la Pământ la Lună* al lui Jules Verne. *Omul cu portocale* aminteşte, printre altele, şi de celebra piesă de teatru *Omul cu mârţoaga* a lui G. Ciprian. Eroii celor două naraţiuni sunt din acelaşi trunchi genetic. O altă capodoperă ale cărei esenţe sunt transferate în textul Rodicăi Bretin rămâne *Jocul cu mărgele de sticlă*, romanul lui Hermann Hesse. Ultimul capitol al cărţii se intitulează, semnificativ, *Mărgele de sticlă...*

Pisica de la ora cinci aminteşte cititorului cunoscuta tradiţie a „orei ceaiului", foarte îndepărtată în timp, venind din culturile exemplare ale Nipponului şi Siamului, redescoperită şi consolidată/consacrată de protipendada engleză pe la mijlocul secolului al nouăsprezecelea. Tradiţia reînviată avea în fond menirea de a „acoperi" distanţa în timp (care era prea mare!!) dintre masa de prânz şi cea de seară. Parafraza este extrem de bogată în semnificaţii. Dar, păstrând acea semnificaţie, a umplerii spaţiului prea mare dintre două mese principale ale zilei, parafraza, căpătând valenţe metaforice în accepţiunea scriitoarei, ar sugera în primul rând momentul ce stă în atenţia tramei epice a scriiturii. În proza Rodicăi Bretin pisica de la ora cinci marchează *spaţiul în timp dintre copilărie şi adolescenţă: procesul mirific al devenirii.*

Bogatul nemilostiv cerea un lucru spectaculos! Nu i s-a dat prilejul, nu s-a admis spectacolul cu filmul unui mort înviat, ci au fost poftiţi să asculte întru *citire* din Sfintele Scripturi şi din Sfinţii Părinţi despre cum trebuie să ne mântuim! Iar aceasta ar trebui să ne dea de gândit foarte serios!

Cât despre vâlva făcută în jurul filmului, aş îndrăzni să spun, aşa cum zic cuminte românaşii noştri, din aşezarea inimii, că orice minune nu ţine mai mult de trei zile!

Despre câtă creaţie artistică şi câtă afacere există în cazul acestui film, ce pot să spun? *Este multă imaginaţie artistică şi un profit dolofan!* Dar acestea n-au nicio legătură cu mântuirea! Iar filmul impresionează ca orice lucru artistic! Cam atât! Doar Sfânta Scriptură şi Sfinţii Părinţi ne trezesc la realitate, *dacă citim şi împlinim!*

Cărţi şi autori

Sorin Cerin,

laureat al Premiului Jacques Prévert 2023 şi al Premiului Jacques Viesvil 2025, decernate de Société des Poètes Français

Société des Poètes Français i-a acordat lui Sorin Cerin „Premiul Jacques Viesvil" pentru anul 2025, pentru colecția de poezii intitulată *Roua Lacrimilor de Jar a Iubirii Interzise,* cu următoarea motivaţie, semnată de Véronique Flabat-Piot, Vice-Présidente et Responsable des Prix de Poésie de la Société des Poètes Français.

Sorin Cerin, asemenea filosofului și savantului Jacques Viesvil, nu este legat de nicio epocă sau religie anume. Convingerile sale nu se închid într-un sistem rigid, ci le cuprind pe toate, deschizându-se către o viziune universală asupra existenței. Mai presus de orice, această viziune se întemeiază pe Natură și pe forțele ei fundamentale – pământul, vântul și apa – aflate într-un ciclu neîntrerupt de naștere și renaștere, de transformare și continuitate.

În acest spațiu al devenirii perpetue, atât Jacques Viesvil, cât și Sorin Cerin își regăsesc răspunsurile la marile întrebări ale existenței și ale credinței. Acestea nu se limitează la imaginea unui „Dumnezeu" tradițional, ci tind către ideea unui principiu universal, regăsit mai ales în omenire și în însăși esența vieții. Astfel, credința lor capătă o dimensiune profund umanistă, în care divinul și existența se întrepătrund.

Pentru ei, moartea nu reprezintă un sfârșit definitiv, ci doar o „tranziție" către o altă formă de existență, iar Ființa, în esența ei, nu dispare niciodată. Această perspectivă asupra eternității conferă vieții un sens mai larg, dincolo de limitele timpului și ale materiei.

Pentru a exprima această viziune, ambii au ales poezia – nu doar ca formă artistică, ci ca limbaj al profunzimii interioare, capabil să redea ceea ce rațiunea nu poate cuprinde pe deplin. În versurile lor, tăcerea, întrebarea și revelația se împletesc, transformând poezia într-un spațiu al adevărului și al căutării neîncetate.

Sorin Cerin a îmbrățișat această cale creativă, alăturându-se astfel lui Jacques Viesvil, și afirmă în dedicația consistentei sale opere: „Numai în ochii iubirii poți găsi infinitul".

Citindu-l pe unul, îl descoperiți pe celălalt și observați cât de mult sunt „frați în scris", ca și cum ar fi legați de o complicitate eternă. Crezând într-un „singur" Dumnezeu al Iubirii, ei îmbină credința și afecțiunea profundă într-o unitate de sens; adesea, tăcerea le-a vorbit mai mult decât cuvintele sau zgomotul.

Societatea Poeților Francezi i-a acordat lui Sorin Cerin

„Premiul Jacques Prévert", pe anul 2023, pentru colecția de poezii intitulată: *Âme/Suflet,* din următoarele motive: „Sorin Cerin este un filosof și poet român care scrie în franceză. Până acum, poezia lui era mai mult filosofie savantă decât versuri emoționale, iar sentimentele nu apăreau deloc în scrierile sale. Totul se schimbă cu colecția *Suflet,* prezentată în cadrul sesiunii noastre din 2023. Este adevărat că autorul o dedică, încă de la prima pagină, *iubirii sale eterne*, Vivian Mary Hartley (Vivien Leigh), decedată, dar care a dovedit că *moartea nu există*, prin *ajungerea la o eternitate în care am rămas împreună pentru totdeauna.*

Scrisă în forma liberă care a fost una dintre caracteristicile versurilor lui Jacques Prévert, cu o profunzime de gânduri şi sentimente pe care juriul nostru a fost plăcut impresionat să le descopere, Sorin Cerin merită cu brio Premiul Jacques Prévert 2023…"

(Véronique Flabat-Piot)

Scrie-mi Iubire

Scrie-mi Iubire,
cu fruntea Luminii Divine,
rezemată de Întunericul Fiinţei mele,
în care să-mi găseşti,
Străinul Subconştient,
ce se ascunde de noi,
prin colțurile unui Univers,
unde nu am reuşit să ajung,
niciodată până acum,
fiind oprit de Iluziile Vieţii şi Morții,
pe Răsăriturile nesfârșite,
ale Singurătăţilor,
de mine însumi.
Scrie-mi Iubire,
pe adresa ştearsă de Durere,
a Cuvântului Creaţiei unui Dumnezeu,
ce mi-a croit veşminte groase de Absurd,
pe căldura de sfârșit de Lume,
a Speranţelor deşarte,
printre valurile cărora,
înot şi acum,
crezând că voi ajunge, undeva-cândva,
la un Ţărm al Fericirii,
unde să te pot întâlni.

Acceleratul a fost tras pe linie moartă?

Rodica LĂZĂRESCU

Într-o cronică mai veche, mă întrebam de unde vine obstinaţia diaristului Cornel Galben de a-şi publica periodic notaţiile – *Ieşirea din lume,* 2012, *Ultima sută*, 2013, *Primul prag,* 2014, *1000 de paşi,* 2016, *Zile de trecere,* 2017, *Pe faţă şi pe dos,* 2018, *Sunt un fiu risipitor*, 2020, *70. Pas cu pas,* 2021. Pe lângă răspunsurile depistate atunci sub forma unor citate din autori dragi, şi în acest din urmă volum, *Acceleratul 502* (Editura U.Z.P., Bucureşti, 2025), găsim încă un argument. De data aceasta, i-l oferise Romulus Rusan (*Memoria este o povară grea. Ştii că ea va muri odată cu tine. Ca să o salvezi trebuie să scrii. Dacă se poate, în fiecare zi.*), diaristul recunoscând că practică scrisul zilnic, făcându-şi totuşi un reproş: „comunic prea puţin din trăirile mele. Nici acum nu e, de fapt, ceea ce-mi doresc, dar…" De altfel, încă din 2017 autorul îşi califica notaţiile drept „însemnări lălâi, foarte departe […] de ceea ce ar fi trebuit să fie un jurnal altfel", pentru ca acum, opt ani mai târziu, în ziua în care se decide să pună punct (deocamdată?) consemnărilor cotidiene, 14 mai 2022, deci în ziua 502, să admită că „toate aceste notaţii s-au transformat, de fapt, într-un şir lung de lamentaţii". Întins şi sinuos drumul acestui soi de „jurnal altfel", de la volumul din 2012, când îşi anunţa „ieşirea din lume" şi retragerea la o mănăstire, iar notaţiile erau „o formă de pocăinţă", volum urmat de alte consemnări jurnaliere, încredinţate tiparului anual, mai întâi mărturie a chinului îndurat în timpul acestui urcuş al Golgotei, culminând cu perioada de călugărie la Mănăstirea Sf. Ioan Casian, mai apoi „spovedania învinsului" care, după doi ani şi jumătate de „trăire în haina monahală", se întoarce în lumea din care s-a anevoit atâta să iasă. Apoi, cu jurnalul din 2016, părăseşte zona sfâşierilor lăuntrice şi intră parcă în zodia împăcării cu sine însuşi, ceea ce atenuează, chiar anulează dramatismului însemnărilor – „tulburările" diaristului nu mai vin de la „vrăjmaşul" ce-l punea altădată la încercări chinuitoare, ci de la „infernul" vieţii de zi cu zi. De aici, impresia de „seci notaţii" pe care o dau rândurile din acel volum, de multe ori autorul nefăcând altceva decât să contabilizeze – sacii cu cărţi şi reviste mutate de colo-colo, plicurile aruncate la gunoi, gradele din cameră şi de afară, paginile citite şi publicaţiile consultate, orele de (ne)somn ş.a.m.d.

Odată cu recentul jurnal, pus parcă sub teroarea timpului prea repede trecător care „a fugit cu iuţeala unui accelerat" (comparaţie ce explică şi titlul lui, deşi la viteza de pe căile noastre ferate poate ar fi trebuit găsit un alt mijloc de locomoţie!) – (19) „Acum e luni, acum e sâmbătă." –, devine tot mai acut sentimentul deşertăciunii, „vrăjmaşul e din ce în ce mai rapace" şi „mă mai luptă", încercările lui îl îndepărtează de cele duhovniceşti ((87), „am slăbit cam mult duhovniceşte") şi îl împing într-o stare de „lene" ((302), „sunt leneş în toate"), de lâncezeală spirituală ((39), „lâncezesc şi sufăr"). Scăzând până la dispariţie „cheful să notez în jurnal", scad substanţial şi consemnările „trăirilor", jurnalul transformându-se treptat într-un fel de registru contabil al faptelor cotidiene, impresie la care contribuie şi renunţarea la menţionarea unei date explicite, în locul căreia consemnările poartă o cifră indicând ziua scursă de la 29 decembrie 2020, data începerii acestui jurnal, prima zi după împlinirea a 70 de ani de viaţă.

Astfel încât multele paliere pe care se desfăşurau primele volume diaristice îşi restrâng şi ele numărul, îşi diluează conţinutul (de pildă, consemnările privind viaţa de familie, intrată, probabil, pe un făgaş mai lin), unele chiar până la ieşirea din scenă (nu mai găsim acel jurnal al autografelor *d'antan,* transcrise înainte de a-şi dona cărţile, nici pe cel al lecturilor personale, inclusiv al „lecturilor duhovniceşti", pe care, „deşi le ştiu utilitatea, le las mai mult pentru duminici", al cronicilor/recenziilor, cu o mică excepţie, volumele lui Ioan Enache şi Ghiţă Nazare!), jurnalul vieţii literare şi culturale e redus la parcimonioase însemnări şi la o indiscretă ridicare a colţului cortinei ce ţine departe de ochii lumii odiseea primirii în USR, a se vedea ziua 402, ori manifestările orgoliilor unora şi altora, a se vedea ziua 404. Proiectele literare se subînţeleg din înverşunarea (sau automatismul?!) cu care diaristul culege date şi informaţii ((399), „am adunat însă ca hârciogul hămesit") pentru marile sale proiecte (din care în 2024 va publica două volume: *Personalităţi băcăuane*, vol. IX, şi *Personalităţi oneştene*).

→

Între tăcere şi revelaţie

Angela SIMIONCA

Cartea *Taina poruncilor* de Radu Botiș, apărută în 2026 la Editura Casa Cărților, reprezintă una dintre acele construcții lirice rare care nu se consumă prin lectură rapidă și nici prin efecte de suprafață. Cele 382 de pagini configurează un amplu teritoriu reflexiv, în care poezia devine simultan exercițiu de cunoaștere, formă de interiorizare și încercare de recuperare a unui sens profund al existenței. Cartea nu se citește ca o simplă succesiune de poeme, ci ca o experiență de traversare spirituală, ca un parcurs al conștiinței prin zonele fragile și neliniștite ale ființei contemporane.

Volumul este deschis de textul programatic *Auto(reflecție),* semnat de autor, care funcționează ca o cheie de lectură esențială. Aici, Radu Botiș își declară explicit intenția: poezia se naște dintr-o stare de neliniște persistentă și dintr-o nevoie de clarificare interioară într-o lume dominată de zgomot și grabă. Acest demers confesiv nu are rolul de a justifica poezia, ci de a o așeza într-un orizont al responsabilității: scrisul devine un act de asumare, o formă de a ordona sensuri fără a le fixa definitiv. De la bun început, autorul își delimitează poziția față de orice tentație retorică sau moralizatoare.

Încă de la nivelul titlului, autorul introduce cititorul într-un spațiu al ambiguității fertile. „Poruncile” nu trimit aici la rigiditatea unei ordini exterioare, nici la imperative morale formulate autoritar, ci la existența unor legi subtile ale conștiinței, greu de definit și imposibil de ignorat fără consecințe asupra echilibrului interior. „Taina” nu desemnează obscuritatea artificială, ci dimensiunea discretă și profundă a adevărurilor care nu pot fi formulate integral în limbaj. În fond, întregul volum se construiește în jurul acestei tensiuni dintre rostire și imposibilitatea rostirii complete.

În reflecțiile sale despre geneza cărții, Radu Botiș sugerează că poezia s-a născut dintr-o stare de neliniște lucidă și din nevoia de a ordona interior lumea. Această perspectivă este esențială pentru înțelegerea volumului. *Taina poruncilor* nu urmărește performanța estetică în sine și nici seducția formală gratuită. Poezia apare ca act de clarificare spirituală, ca încercare de a păstra deschis dialogul cu întrebările fundamentale ale existenței într-o epocă dominată de zgomot, grabă și fragmentare.

Una dintre marile reușite ale cărții este unitatea ei organică. Poemele comunică între ele prin simboluri recurente, printr-o anumită atmosferă meditativă și prin continuitatea unei interogații interioare. Cititorul are impresia unei construcții circulare, în care temele revin succesiv, se adâncesc și se luminează reciproc. Timpul, umbra, tăcerea, drumul, ecoul sau pragul devin repere ale unei geografii simbolice atent articulate.

Poezia lui Radu Botiș cultivă o reflecție profundă asupra condiției umane. Eul liric nu se află într-o poziție triumfătoare sau demonstrativă, ci într-o stare de căutare permanentă. Îndoiala capătă aici valoare cognitivă. Poetul nu oferă răspunsuri definitive și nu închide sensurile; dimpotrivă, lasă întrebările să respire, să se amplifice și să genereze noi niveluri de reflecție. Tocmai această refuzare a concluziilor rigide conferă volumului autenticitate intelectuală și forță spirituală.

Un element central al cărții este raportarea la timp. Timpul nu apare doar ca dimensiune biografică, ci ca experiență metafizică și ca instrument al maturizării interioare. Așteptarea dobândește o funcție esențială: ea nu este asociată pasivității, ci devenirii lăuntrice. În multe poeme, sensul nu se revelează instantaneu, ci se construiește lent, în intervale de tăcere și reflecție. Poetul pare să sugereze că adevărurile importante nu apar în grabă și că profunzimea presupune răbdare spirituală.

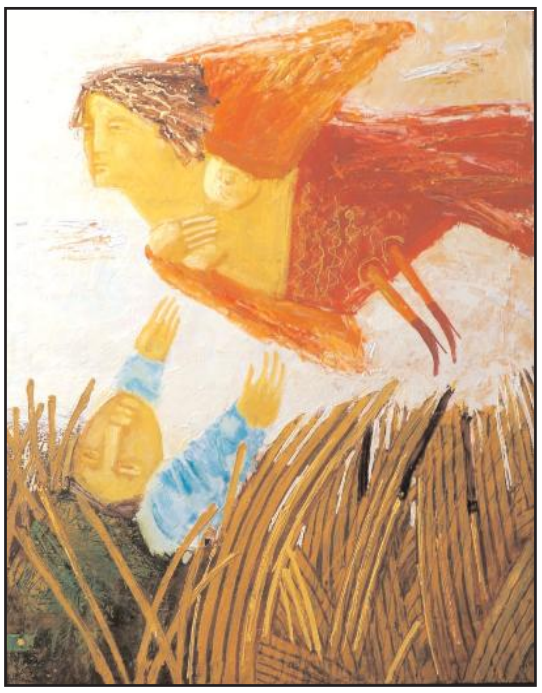

Ciclurile dedicate morții și infinitului mută discursul într-un registru ontologic de mare densitate. Moartea nu este tratată exclusiv tragic și nici redusă la o experiență a sfârșitului. Ea devine prag simbolic, spațiu de trecere și posibilitate de raportare la o ordine mai largă a existenței. În contrapunct cu fragilitatea omului apare frecvent ideea continuității, a unei deschideri către dimensiunea cosmică și către depășirea limitelor individualului. Poetul privește efemeritatea fără panică retorică și fără dramatism excesiv, preferând luciditatea calmă și meditația gravă.

În acest context, volumul poate fi citit și ca o poezie a conștiinței contemporane aflate în criză. Lumea prezentă apare indirect ca spațiu al dezorientării morale, al suprasaturației informaționale și al pierderii reperelor autentice. Fără a transforma poezia într-un discurs social explicit, autorul lasă să se întrevadă nevoia unei reconstrucții interioare a omului. Libertatea este înțeleasă nu ca simplă autonomie individuală, ci ca exercițiu de responsabilitate și luciditate.

Un aspect deosebit de important al volumului îl constituie reflecția asupra limbajului poetic însuși. Radu Botiș problematizează constant raportul dintre cuvânt și sens, dintre expresie și limitele expresiei. Poezia sa nu mizează pe acumulări retorice sau pe ornament excesiv. Dimpotrivă, limbajul este epurat, auster, controlat cu mare rigoare. Tăcerea capătă adesea aceeași importanță ca rostirea. Pauza, spațiul alb, sugestia și nespusul devin componente active ale construcției poetice.

Această poetică a absenței reprezintă una dintre cele mai rafinate dimensiuni ale cărții. Poetul pare conștient că există experiențe interioare care nu pot fi formulate complet fără a-și pierde autenticitatea. De aceea, multe poeme funcționează prin tensiunea dintre ceea ce se afirmă și ceea ce se retrage în umbră. Sensul nu este livrat explicit, ci sugerat, lăsat să pulseze în spațiile de tăcere ale textului.

Simbolul umbrei traversează frecvent volumul și dobândește multiple semnificații. Umbra poate fi citită ca expresie a inconștientului, a fragilității, a memoriei sau a acelor condiționări invizibile care modelează existența umană. Alegerea nu apare niciodată ca act absolut liber, ci ca rezultat al unei confruntări continue între luciditate și limitele impuse de propria condiție. În această perspectivă, poezia devine spațiu al responsabilității asumate chiar și în absența certitudinilor.

Din punct de vedere stilistic, *Taina poruncilor* impresionează prin echilibrul dintre claritate și profunzime. Versul alb și construcția liberă a discursului permit desfășurarea amplă a reflecției fără rigidități formale inutile. Libertatea expresiei nu conduce însă la dispersie. Dimpotrivă, poemele sunt atent articulate, iar recurența simbolurilor creează impresia unei arhitecturi interioare coerente și mature.

Ampla Postfață semnată de prof. Ana-Cristina Popescu, care însoțește volumul, confirmă complexitatea și coerența proiectului poetic, oferind repere critice importante pentru înțelegerea universului liric propus de autor. Ea evidențiază dimensiunea meditativă și ontologică a cărții, precum și rolul tăcerii, al absenței și al libertății interioare în economia întregului discurs poetic.

În ansamblu, *Taina poruncilor* este un volum de maturitate artistică și spirituală, construit cu luciditate, răbdare și autenticitate intelectuală. Mai mult decât o simplă carte de poezie, *Taina poruncilor* devine un spațiu de rezonanță pentru cititorul dispus să accepte experiența introspecției. Este o carte care nu impune adevăruri și nu oferă formule salvatoare, ci invită la traversarea propriilor neliniști și la redescoperirea acelei tăceri fertile din care se nasc întrebările esențiale ale existenței. Tocmai prin această discreție gravă și prin această sinceritate reflexivă, volumul lui Radu Botiș își câștigă autenticitatea și forța de durată.

Sunt consemnate schematic, trasate parcă pe o hartă imaginară, drumurile pe care le face prin Bacău pentru îndeplinirea obligaţiilor profesionale – la loc de cinste, adică făcute cu plăcerea revederii, aflându-se întâlnirile cu profesorul Constantin Călin pe care le simţim consemnate cu o substanţială doză de preţuire pentru (de acum) regretatul exeget al lui Bacovia. Palierul sportiv îşi menţine consistenţa, sunt notate cu acribie rezultatele tenismenelor noastre în diversele confruntări la care participă.

O serie de notaţii le-aş pune sub genericul „contabilizări”, adunări şi scăderi (sau poate menţiunile diaristului băcăuan ar aduce mai curând cu însemnările făcute de vechii monahi pe marginea paginilor cărţii de rugăciune?), fie că e vorba de orele de somn, fie de fişele cărora le adaugă noi date, ori chiar de decesele din lumea culturală („Sunt câţiva morţi în oraş”, să nu uităm că suntem în urbea lui Bacovia!). Cu indulgenţă, am putea socoti (la „adunări”) şi „palmele” încasate metaforic ((25), „tot azi am primit încă o palmă de la colegii mei băcăuani, Victor Munteanu uitând să mă includă printre cei ce au răspuns la ancheta *Vieţii băcăuane,* deşi îi trimisesem textul cu 3 zile înainte de termenul fixat”).

Când „lipsa chefului” atinge punctul critic şi se transformă în „stres”, justificat însă prin dezinteresul contemporanilor ((502), „Oricum, nu interesează pe nimeni ce mare brânză am făcut în ultimul an şi jumătate…”), diaristul se decide să pună punct „chiar în această clipă” jurnalului, aşa că trage „acceleratul” pe linie moartă, lăsând însă deschisă o portiţă: „Dacă voi mai continua sau nu să-mi aştern gândurile în vreo pagină rămâne de văzut”, dar pasând răspunderea deciziei pe alţi umeri: „Sper ca Duhul Sfânt să mă lumineze!”

Sperăm şi noi, cei care am devenit dependenţi de jurnalele domnului Cornel Simion Galben – subtilă panoramă, demnă de pana vechilor cronicari, a unui semnificativ spaţiu cultural şi a oamenilor săi, aflaţi, ca şi atunci, sub nişte vremi tulburi şi absurde!

Vecina mea, Africa

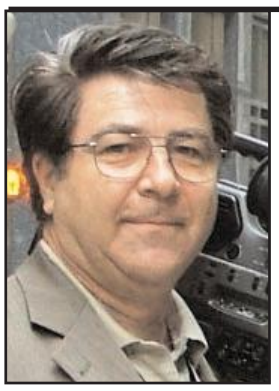

Războiul hulpav

Nicolae MELINESCU

Copii bătrâni de doisprezece până la cincisprezece ani, cu brațe costelive, agită amenințător pistoale automate AKM47 cu glonț pe țeavă. Nu, nu este încă imaginea viitorului unei localități din Timiș și al cluburilor de fotbal pentru pitici. Cel puțin, deocamdată este fragmentul cotidian al vieții din Sudan, o țară bogată din estul Africii, erodată timp de șaptezeci de ani de un război intern în care, cel mai recent episod, lansat în 2023, continuat și în prezent, le opune forțelor armate naționale comandate de generalul Abdel Fattah al-Burhan gruparea paramilitară Forțele Rapide de Sprijin, condusă de generalul Mahmud Hamdan Dagalo Musa, șef al comandourilor teroriste Janjaweed.

Copiii/adolescenții militarizați, denumiți „copii soldați" în documentele ONU, nu sună a noutate pentru Africa încă de prin anii '60 ai secolului trecut, când lupta pentru putere și pentru preluarea controlului absolut a încercat să umple vidul de autoritate reală după obținerea independenței. Înarmarea și instruirea minorilor a fost și rămâne dovada cea mai dramatică a impotenței politice și a tembelismului producător de catastrofe umanitare fără precedent. Copiii nu mai sunt folosiți doar ca scuturi umane, ca în cazul jalnic al cruciadei din 1212, pornit de europeni să fondeze al Doilea Regat Latin la Ierusalim. Minorii din zilele noastre sunt instruiți de veteranii războaielor locale să țintească, să tragă și să ucidă cu sânge rece pe oricine, inclusiv rude, prieteni, membri ai aceluiași clan și, cu precădere, pe cei desemnați drept ținte-dușmani de către sponsorii lor. Prima etapă în pregătirea lor de viitori simbriași ai uciderii este spălarea creierului și depersonalizarea, urmate de îndoctrinarea, de multe ori etnică și religioasă, prin mistificarea adevărului și propagarea doctrinei favorabile atacatorilor. Faza finală este însăși proba practică de foc, prin implicarea într-un conflict, o ambuscadă sau un atac furnizor al animalismului individual și de grup și de dezinhibare a unor posibile remușcări sau regrete. Coronița de fruntaș al clasei se acordă nu la școală, la sfârșit de trimestru, ci în fața trupei, însoțită de promisiunea că, dacă supraviețuiesc, cei mai bravi vor ajunge comandanți și chiar instructori ai nou-veniților. Este un scenariu care a produs carne de tun în toată Africa, acolo unde războiul a redus dramatic populația masculină aptă să țină o armă în mână. Substitutul de efective l-a oferit, inevitabil, grupa mică a populațiilor locale.

În cazul Sudanului, conflictele locale au o veche istorie, care se întinde de la imperiile faraonilor până în zilele noastre și au distrus generații întregi. În perioada modernă, ele au continuat să consume potențialul demografic al țării încă din 1956, anul în care țara cea mai întinsă a fost și prima independentă din zona sub-sahariană. Încă de la începutul „noii vieți libere", douăzeci de tentative de lovituri militare, din care cel puțin cinci reușite, au instaurat și au alimentat instabilitatea politică, economică, socială și etnică. Războiul secesionist din Darfur, luptele dintre trupele regimului arab islamist de la Khartoum și separatiștii din sud, majoritar creștini sau animiști, au dus la independența Sudanului de Sud în 2011, prefațată de negocieri îndelungate între guvern și facțiunea separatistă SPLMA (Mișcarea Populară pentru Eliberarea Sudanului, orig. engl.), coordonate de Washington, Londra și Oslo. „Discuțiile au început cu întâlniri tehnice pregătitoare în luna mai 2002, concentrate pe ordinea de zi și modalitățile de negociere. Convorbirile au fost contondente și guvernul sudanez a refuzat inițial să semneze proiectele preliminare ale documentelor multilaterale. Părțile au ajuns la un acord când însăși unitatea Sudanului a fost adusă pe primul loc al ordinii de zi, iar autodeterminarea a fost lăsată pentru discuții ulterioare." (Hilde F. Johnson, *Waging War in Sudan. The Inside Story of the Negotiations that Ended Africa's Longest Civil War,* Sussex Academic Press, Brighton, 2011, p. 41)

Conflictele periodice nu i-au dat pace populației locale nici pe vremea dictaturii militare a generalului Gaafar an Nimeiry (1971–1985), invitat de onoare la tribuna oficială de Ceaușescu la parada militară desfășurată la sărbătorirea a 40 de ani de la insurecție, nici pe cea a generalului Omar Hasan Ahmad al-Bashir (1989–2019). Erupții militare și politice succesive nu au lăsat niciodată răgaz pentru refacere, acalmia dintre episoadele acute fiind doar o amăgire, în timp ce beligeranții își reîncărcau armele. Cert a rămas un singur lucru. Populația a suferit cele mai mari pierderi umane prin victimele colaterale ale luptelor și prin depopulare. În ultimii trei ani, douăzeci și cinci de milioane de oameni au fost afectați de foamete, patru milioane de copii au fost victime ale malnutriției, nouă milioane de locuitori au fost forțați să se relocheze intern, aproape patru milioane de sudanezi s-au refugiat în țările vecine, aproape un milion de nou-născuți nu au avut nicio șansă de supraviețuire din cauza lipsei de apă și de asistență medicală.

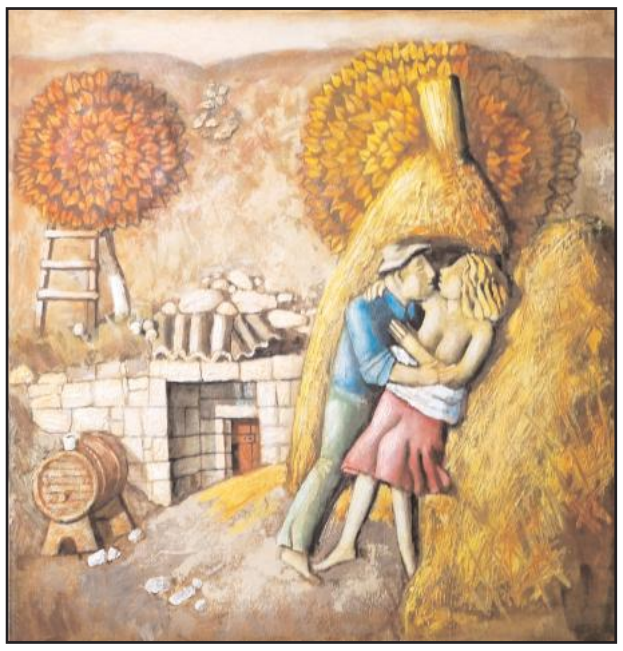

Într-un asemenea mediu letal, violența, omuciderile comandate sau spontane nu mai sunt monopolul adulților și cu atât mai puțin al militarilor. Ele devin eminamente legea deșertului și a savanei, care-i înghite și îi sacrifică brutal și pe minori. Un veteran preia un grup de copii culeși de prin comunități sărace și terorizate de război, unii dintre ei orfani sau din familii dezorganizate. O cătană bătrână „lăsată la vatră" din facțiuni de luptă antiguvernamentale îi ia în primire, devine institutor, îndrumător, instructor, tată, mamă, prieten și confesor. Îi controlează total fără pauză, inducându-le o mentalitate și o atitudine agresivă și de supunere oarbă față de superiori.

Pe măsură ce instrucția avansează, copiii se obișnuiesc cu el, anticipează cu nerăbdare întâlnirea cu propria uniformă și propria pușcă, prima tragere cu gloanțe de război și eșuează în admirația față de comandantul imediat și față de patriarhul grupării, aflat undeva dincolo de nori, prezentat insistent ca un părinte eroic. Războiul este învesmântat în povești glorioase despre propria luptă, este prezentat ca o combinație între mândrie și forță, imaginile crude ale confruntării sunt transformate într-o paradă triumfală. Scenariul nu aduce nimic nou. „Una dintre moștenirile lăsate după încheierea Războiului Rece este realitatea izbitoare a statelor, Sudanul inclus, slăbite grav, în care guvernanța eficientă a încetat să mai existe, s-a evaporat, pur și simplu, sau s-a metamorfozat în război civil." (John W. Harbeson, "Intimation of an African Renaissance", în Harbeson, Rothchild (ed.), *Africa in World Politics. Reforming Political Order*, Westview Press, Boulder, CO, 2009, p. 5)

Cel mai recent război civil sudanez din cele trei episoade de până acum a izbucnit după ani îndelungați de teroare și încordare agonizantă între cele două tabere armate – forțele guvernamentale și milițiile auxiliare Janjaweed, folosite anterior de guvernul central pe durata Războiului din Darfur (2003–2005). Timp de doi ani, populația non-arabă a fost amenințată de epurările etnice comandate de președintele Omar al-Bashir, acuzat de genocid și crime împotriva umanității de Tribunalul Penal Internațional. Comandourile rebele au recrutat africani bantu islamizați și beduini călări pe dromaderi, oameni experimentați în patrulare și în luptele din deșert. Așa, unitățile Forțelor Rapide de Sprijin au ajuns la un efectiv de douăzeci și cinci de mii de luptători. Primele ciocniri au pornit de la dispute teritoriale mărunte între crescătorii de vite seminomazi și agricultorii sedentari. Accesul la resursele de apă a adâncit starea conflictuală. În teritoriile controlate de ei, rebelii au urmărit două direcții de acțiune: obținerea acceptului și a sprijinului populațiilor locale și recrutarea de noi combatanți, inclusiv a minorilor, mai ușor atrași de panoplia armelor și mai facil de antrenat ca să ucidă fără întrebări și convingeri. Luptele s-au extins ca suprafață, ca intensitate și ca număr de combatanți de ambele părți, ceea ce a provocat distrugerea multor așezări, incendierea recoltelor, exilul localnicilor și foametea generalizată. Forțele Rapide de Sprijin au încercat, de-a lungul anilor, să construiască imaginea de armată națională alternativă, dar s-a constituit, de fapt, într-un regim islamist habotnic, în care credința și forța au fost strâns unite ca să suprime orice fel de nemulțumire.

Eliminarea de la conducere a generalului Omar al-Bashir prin lovitura militară din 2009 nu a înlăturat cauzele fundamentale ale războiului. Conducători militari, lideri spirituali și milițiii disidente au menținut teroarea războiului, comițând o serie nesfârșită de crime împotriva umanității. Continuarea luptelor a provocat penuria de combatanți. O ultimă sursă facilă: militarizarea tineretului. „Rolul minorilor variază, de la combatanți activi la ajutoare de bucătar, informatori, mesageri sau sclave sexuale… Indiferent de rolul lor, copiii atrași în zone aflate în conflict sunt expuși unor etape diferite ale violenței ca martori, victime sau protagoniști forțați de împrejurări. Unii sunt răniți și trăiesc toată viața cu infirmități sau traume psihice. Fetele sunt recrutate și ele de grupări armate sau milițiii. Ele sunt expuse vulnerabilităților specifice genului lor și locului deținut în societate. Sunt forțate să suporte consecințele specifice, inclusiv, dar nu numai ale violului, ale înseminării non-consensuale, ale prostituției și ale respingerii de către familie și comunitate." (childrenarmedconflict.un.org/six-grave-violations/child-soldiers/) UNICEF a constatat că peste o sută de mii de adolescenți au fost recrutați și folosiți în conflicte locale din 2005 până în 2022. Chiar și cei mai mici, care nu pot mânui încă o armă din cauza vârstei fragede, sunt acaparați de milițiii ca personal auxiliar, unii trimiși în misiuni sinucigașe de transport de muniție și explozibili spre teatrele de operațiuni. Cifrele furnizate de agenția internațională ar putea fi mult mai mari, dar nu au putut fi verificate din surse autorizate, independente și credibile. Potrivit celui mai recent raport ONU de monitorizare, *Children and Armed Conflict* (*Copiii și conflictul armat*), anchetatorii internaționali au verificat 209 cazuri de recrutare forțată a copiilor din Sudan în 2023, o creștere abruptă față de anii anteriori.

Una dintre cauzele creșterii este propaganda comandourilor rebele în rândul minorilor, prin care prezintă războiul ca pe un joc plăcut și distractiv. Videoclipuri răspândite printre copii înfățișează luptători învingători, în uniforme impecabile, agitând arme strălucitoare în aer, sărbătorind fericiți victorii decorative pe fundalul unor ruine fumegânde și al unor blindate carbonizate, dar fără cadavre mutilate și însângerate. Un decor de operetă maschează tragismul războiului, estompează zgomotul exploziilor și al tirurilor de mitralieră sau gemetele victimelor. Implicarea directă a copiilor combatanți în conflicte locale este o crimă împotriva umanității. O știu recrutorii, o știu instructorii și comandanții, o știu toți cei implicați direct, o știu și negustorii de arme. Niciunul dintre ei nu dă socoteală pentru răspunderea ce îi revine într-un joc sinistru care aduce doar câștiguri unilaterale. Minorii care supraviețuiesc nu mai pot reveni la o viață normală chiar dacă prin voința altora sau prin propriile puteri se extrag din caruselul morții. Martor sau soldat înarmat, orice individ rămâne marcat, firea îi este mutilată pentru tot restul vieții. În cel mai bun caz, el ascunde adânc în sine tot ceea ce a trăit și a văzut. În cel mai rău și mai frecvent caz, alimentează cu propria-i experiență malaxorul de vieți numit război.

Ca o frunză de arţar Pământul
Jurnal de veche Lume Nouă (XVI)

Paula ROMANESCU

Prin piaţa cu *Flacăra* trece o jună pletoasă cu un carton în desfăşurare pe care citesc cuvântul *Homless.* Are şolduri înguste şi umerii laţi. O fi făcând gimnastică de întreţinere, îmi zic, dar, când se apropie mai mult, îi observ tuleiele din barbă. Ei, da, era un june cu pleata spălăcită (nu şi spălată!).

Se cerşeşte cu seninătate şi pe aici deşi Statul, cum am mai spus, se îngrijeşte şi de aceşti trântori oferindu-le un ajutor social echivalent cu salariul pe două luni al unui profesor de liceu din România.

Cum nu treci tu, Ţepeş Doamne, şi pe aici că tare ar mai fi de făcut curăţenie printre toţi smintiţii ăştia făcători de nimic pe care, din corectitudine politică, omenirea truditoare trebuie să-i ţină-n palme să nu se spargă!

Sâmbătă, 16 iulie 2016

Plecarea de la Vancouver este pândită de o umbră de tristeţe. Mă obişnuisem cu oamenii aceştia dinamici şi deschişi, ei se obişnuiseră cu prezenţa mea care le adusese un pic de „altceva” în stereotipia zilelor la fel.

Partir c'est mourir un peu, ştiu dar o şi înţeleg mai bine de la o vreme…

Cu bagajele făcute, ne aşezăm puţin (frumos obiceiul acesta rusesc!) înainte de a porni la drum. Voi mai veni vreodată pe aici? Poate ar fi trebuit să arunc un bănuţ în imensa Fontana di Pacific (cea din *Trevi* nu ştiu de va fi fost „replicată” pe aceste tărâmuri!).

La revedere Gayaneh, la revedere Serghei, rămâi cu bine Vancouver, şi voi, munţi, şi tu lac Copilano cu apa ta sfântă, şi tu Ocean Pacific – Tihii (măcar de-ai fi pacificator!), pe ţărmurile tale aducând lumilor pace!

Până la aeroport se face cam o oră şi jumătate.

Ajungem.

Fac formalităţile, introduc adică hârtiile & paşaportul în aparatele inteligente care-ţi eliberează numărul locului în avion, îţi indică poarta de îmbarcare, ora zborului, „brăţara” pentru ataşat la mânerul bagajelor.

Gayaneh are în ochi o undă ca de ape limpezi în timp ce-mi zâmbeşte. Serghei e fără unde. Ne îmbrăţişăm, mi se urează drum bun, le urez şi eu la fel. Întoarcerea lor spre casă tot drum lung este.

Rămân singură. Timp am berechet. Mă uit pe tichetele mele lămuritoare şi, la ora de plecare, constat un decalaj de 300 de minute – 5 ore!!! Voi pleca deci de aici exact la ora când ar fi trebuit să ajung la Toronto.

Din motive de securitate (?!), zborul meu de la 10,45 a.m. fusese anulat! Asta da grijă pentru siguranţa călătorilor! Teroriştii zburdă peste tot sau, servesc de scuză serioasă companiilor de zbor care vor să mai facă ceva economii pe seama călătorilor.

De ce mi s-o fi părut mie că sunt căzută din nori când am înţeles că voi rămâne la sol până spre orele 4 p.m.?

Ce bine ar fi ca şi la „plecarea” aceea pe care orice om ar vrea s-o mai amâne cu *un an măcar, o zi, un ceas,* să intervină îngerii însărcinaţi cu problemele de securitate a zborului şi să decreteze că nu-i momentul potrivit şi, uite-aşa, să ne mai uite Dumnezeu prin iadul nostru cunoscut…

Deocamdată voi ajunge (sper!) la Toronto pe la miezul nopţii.

Somn uşor, lume!

La ville où tout est haut

O fi avut ea, lumea, parte de somn, dar eu m-am nimerit cu, în stânga, vecinătatea unei adolescente racordată la muzica bubuitoare turnată ei în urechi (dar dând năvală şi-ntr-ale mele) de nişte bondari mici, negri, şi la imaginile pe care i le mitralia în ochi (şi într-ai mei!) ecranul televizorului din faţă şi, în dreapta, de două chinezoaice cărora gura nu le mai tace...

Şi, peste toate – viforniţa climatizorului din tavan.

Adolescenta are pe ea o bluziţă fără mâneci. Îngheţ doar privind-o. Ea dă din cap sacadat în ritmul tobelor care-i mângâie auzul.

Pe ecran – doi purceluşi roz (or fi fetiţe, băieţei?) îşi pregătesc culcuşul într-un pat moale (pe la ei nu se umblă cu paiu-n gură!) şi-şi tot gânguresc la ureche ceva ce nouă ne rămâne neauzit. Doar râsul lor zglobiu şi plăpumioara care tresaltă peste trupşoarele lor… Şi somnul care nu mai vine, nici la ei, nici la mine cât să-mi pară mai scurtă calea cea lungă…

Au mai rămas 1230 de kilometri. Săgeata de pe ecran se mişcă imperceptibil. Ar mai fi o oră şi douăzeci de minute până la destinaţie… Aţipesc.

În sfârşit, aterizarea! I-a reuşit pilotului. Este aplaudat. Sunt epuizată.

Mă întâmpină la ieşire două doamne epuizate şi ele de prea lungă aşteptare: colega mea şi Andaluza, fiica ei, profesoara: *Welcome in Totonto!*

În drum spre Pickering, suburbia oraşului Toronto unde trebuie să ajungem fiindcă acolo le este locuinţa

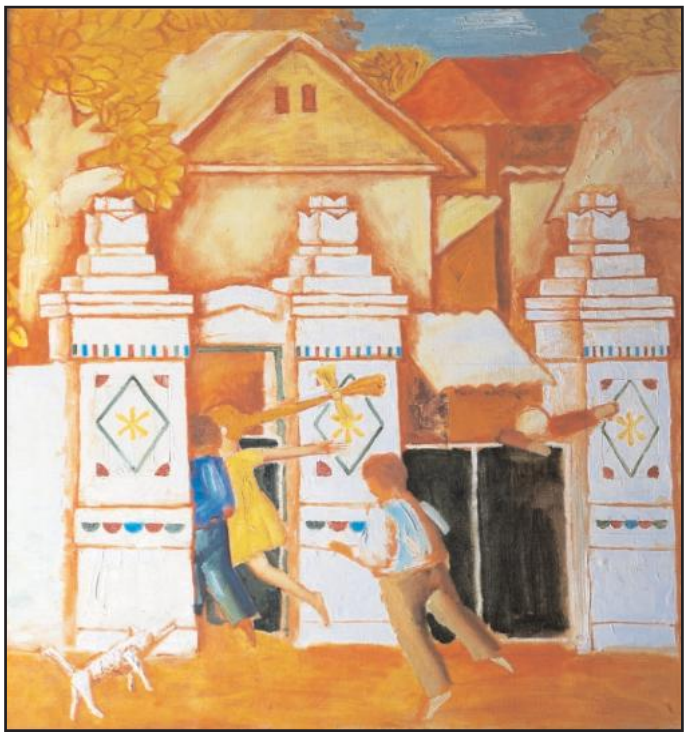

noilor mele gazde, Andaluza mă tot îndeamnă să mă uit ba în dreapta, ba în stânga drumului şi să admir nu ştiu ce pădure.

Eu visez *codri verzi de brad şi câmpuri de mătase…* Mi-e somn… Pe la ora două din noapte ajungem acasă: Strada Eagleview, 1514, Pickering. Garaj, peluză, flori, parter, pivniţă (*baisement!*), căţel, pisici, etaj, grupuri de toaletă, dormitoare, camera mea (cedată de Mara – fiica Andaluzei şi a lui Tibi, proaspăt absolventă de facultate, viitoare profesoară!). Vreau să dorm.

Înainte de a mă abandona în braţele lui Morfeu, o aud pe mama grijulie cum o sună pe draga ei copilă să se intereseze pe unde bântuie la ora asta şi, din răspunsul zglobiu al interpelatei află că totul e ok, că este în parcul oraşului împreună cu peste cincizeci de prieteni virtuali şi cu o singură prietenă palpabilă… la vânătoare de pokemoni!

Duminică, 17 iulie 2016

Toronto, *entre nous deux!*

Ajungem în centrul oraşului – pădure de zgârie-nori ca nişte ape verticale de aur, azur, argint. La buildingul „de aur”, de peste 50 de etaje, sticla ferestrelor care are în compoziţie chiar praf de aur, este oglindă soarelui. Cred că s-ar putea şi aceasta oglindi în ochii mei, nu de alta, dar ar avea prilejul să vadă în argintul-suflet ecoul de nisip al gândului meu…

În faţa Studioului Glenn Gould – statuia celebrului pianist, în chip de trecător ostenit aşezat pe o bancă.

Loc mai era pe banca aceea şi mi-am zis că n-ar fi înţelept din partea mea să ratez voazinajul unei mari celebrităţi torontoneze, acel Dinu Lipatti al pianului din Canada.

Ce-ar fi de spus despre meteorul-interpret Glenn Gould (1932-1982) decât că a început să cânte la pian la vârsta de la care şi Mozart începuse, că a avut o mamă care-i era nepoată lui Edvard Grieg, că a concertat pe cele mai mari scene ale lumii sub bagheta celor mai mari dirijori de la mijlocul secolului al XX-lea, că a fost primul pianist din *Lumea Nouă* care a concertat la Moscova după Cel de al Doilea Război Mondial (în 1958!), că s-a retras de pe podiumul de concerte la vârsta de 32 de ani (Dinu Lipatti s-a retras de pe podium şi de pe scena vieţii la 33 de ani!), dedicându-se în exclusivitate emisiunilor radiofonice muzicale şi înregistrărilor în studio.

Altă sculptură celebră din oraşul acesta îl reprezintă pe *Iisus fără adăpost* (*Jésus sans abri/Homless Jesus*) culcat pe o bancă… de lemn (care-i din bronz!) în faţa Universităţii Regis College. O, vi-l puteţi imagina chiar de nu l-aţi atins. Seamănă cu toţi „oamenii străzii” cu a căror prezenţă în peisajul citadin ne-am obişnuit. Adevărat este însă că pe la ţară nu-i vedem. Săracii de lângă brazda pământului au eleganţa de a-şi ascunde în faţa semenilor sărăcia. Iar cei lipsiţi de aceasta „eleganţă” ar fi repede luaţi la rost de truditorii adevăraţi ai ogoarelor cu un îndemn sănătos: „La muncă, trântore!”

Sculptura de la Toronto realizată de Timothy Schmalz este cu adevărat de un dramatism pe care zadarnic am vrea să-l ignorăm. Multe còpii ale acesteia au fost expuse până în prezent în America, Europa, Africa, Australia. Chipul lui Iisus nu se vede (şi trup, şi chip îi sunt acoperite). Doar picioarele, străpunse de piroane, ne fac să ghicim cine e acel „sans abri” rămas aici din anul 2013 şi, în memoria omenirii, de mai bine de 2000 de ani…

Eu mă gândesc la *Iisus în celulă* din poemul lui Radu Gyr …

Zice-se că sculptura aceasta a stârnit reacţia bisericii catolice, de la Roma pân' la Ontario.

Dar dacă acel „Sans abri” nu o fi Iisus, ci chiar Radu Gyr al nostru în a cărui *Celulă*, unde fusese aruncat de fiarele roşii anticriste, intrase El prin anii celei mai crunte terori a omului persecutat de către om? Cum să-nţelegem altfel acel dialog dintre poetul român condamnat la moarte pentru o poezie (!) şi Iisus:

As' noapte Iisus mi-a intrat în celulă.
[…]
Am tresărit de sub pătura sură:
De unde vii, Doamne, din care veac?
Iisus a dus un deget la gură
Şi mi-a făcut semn ca să tac.
[…]
Când m-am trezit în neagra genună
Miroseau paiele a trandafiri.
Eram în celulă şi era lună
Numai Iisus nu era nicăieri.

Am întins braţele: nimeni; tăcere.
Am întrebat zidul: niciun răspuns.
Doar razele reci risipite-n unghere
Cu suliţa lor m-au străpuns.

Unde eşti, Doamne, am urlat la zăbrele?
Spre lună urca fum de căţui;
M-am pipăit şi pe mâinile mele
Am găsit urmele cuielor Lui.

Biserica ortodoxă tace. Nici catolica n-are nimic de spus?

Cel fără adăpost de pe banca de la Regis College nu ni s-a arătat încă la chip.

Mai aşteptăm. N-o fi chiar fiecare dintre noi?

În oraşul acesta unde mersul pe jos este un lux şi nicidecum o trudă, există, pretind canadienii, cea mai lungă stradă din lume: cică ar avea 1896 de kilometri. Prefer să-i cred pe cuvânt. N-am timp să pornesc *per pedes apostolorum* până la capăt de cale… Nici cu maşina nu-mi place. Las gândul s-o facă în legea lui. Maşina condusă de Mara chiar pe bulevardul fără capăt, are cap compas Turnul – unul dintre cele trei cele mai mari din lume, nesusţinute decât de propriile lor… picioare. La *Burj Kalifa,* turnul a cărui înălţime depăşeşte cu 50 de metri o jumătate de kilometru, n-am ajuns încă.

Turnul din Toronto a fost destinat, pretind telecomunicaţiile canadiene, chiar pentru uşurarea comunicării între oamenii din ce în ce mai izolaţi cu cât mai înlesnitoare legăturile dintre ei. Este numit *Turnul 360,* el rotindu-se în răstimp de o oră la 360 de grade.

Ars longa...

Arhitectură şi muzică, sensuri aurorale

Dan ANGHELESCU

Motto: *Filles des nombre d'or/ Fortes des lois du ciel/ Sur nous tombe et s'endort/ Un Dieu couleur de miel.*
(Paul Valéry, *Cantique des Colonnes*)

Numărul este un spaţiu vid prin care suflă vântul imaginaţiei. (Hugo Kukelhaus)

Apariţia artei sunetelor, altfel spus a muzicii, a fost – în ultimă instanţă – o apariţie a ceea ce înţelegem astăzi prin existenţa atât de complexei *civilizaţii muzicale* a Occidentului. O civilizaţie singulară, cu legităţi de sine stătătoare, ce nu pot fi gândite, nici înţelese, fără a le desluşi cumva şi dincolo de evanescentele şi inefabilele legături dintre ştiinţă, religie, filosofie şi artă poetică.

Cu două milenii şi jumătate în urmă, doctrina pitagoreică conturase deja *natura mistic-inefabilă a muzicii* ca paradigmă a cosmosului. *Mimesisul* ei era, încă de atunci pus, în ultimă instanţă, pe seama unor – de fapt inaparente – raporturi numerice, muzica considerată şi *survenire din regiunile ideale şi depărtate ale Logosului,* deci, în mod esenţial, fiind de fapt *Logos*. Aşadar, pentru Pitagora, Parmenide sau Platon, arta sunetelor a reprezentat tărâmul miraculos ale celor mai profunde fundamente ale Fiinţei, având totodată şi o certă conaturalitate cu *filosofia matematică.* Ceea ce pentru ei (ca şi pentru mulţi dintre străluciţii lor urmaşi Leibniz, Schopenhauer, Russell, Einstein, Eddington), va însemna că prin muzică se exprimă, în fond, chiar filosofia în întregitoarele ei dimensiuni şi esenţe. *Totul este orânduit prin număr* decretase Pitagora în *Hieros Logos*. Însuşi *Sufletul Lumii* (*Anima Mundi*), se va considera că este exprimat în *Numărul Idee, Numărul-pur* preexistent în spiritul Demiurgului Creator. *Lucrurile sunt numere* va afirma şi Aristotel (*Metafizica*). *În acord cu numărul au fost create toate, şi timpul, mişcarea cerurilor, astrele şi toate ciclurile tuturor lucrurilor* (Nicomah din Gherasa).

Şi astfel, un foarte amplu sistem de corelaţii erau stabilite între *raporturile aritmetice,* rezultate din trinitatea *tetractys, pentadă, decadă,* se configurau condensate şi ca *simboluri ale vieţii universale,* ale cosmosului, ale armoniei, frumuseţii şi dragostei, iar tot ceea ce era sau reprezenta *omenescul* intra în consonanţă directă cu *Sufletul Lumii.*

Mult mai târziu, în curentul romantismului german (dar şi în post-romantism) s-a conturat o nouă viziune asupra Greciei antice prin Jcob Burckhardt, Fr. Nietzsche, Ulrich von Wilamowitz, Rohde. Potrivit acestora, atât de strania *seninătate greacă* (*Griechische Heiterkeit*) pe care o iradia *frumuseţea oarbă* a chipurilor de pe statuile Heladei, era totodată şi un fel de *ascundere*, un mod de a nu lăsa să se întrevadă neguroasele şi tulburatele vertijuri subterane ale sufletului elin. Dimensiunile tragice ale acestuia, grozăvia şi iraţionalitatea existenţei, cruzimea, umbrele fatale aparţinând *Destinului* şi *Moïrei* erau mereu estompate de cerul veşnic senin de deasupra ţărmurilor Mediteranei. Zeii şi întregul Olimp, spunea Nietzsche, cu orbitoarea lor strălucire, erau destinaţi să ascundă pesimismul profund al grecilor care îi silea pe aceştia să viseze ca să poată trăi. Prin urmare, acea stare de spirit plină de lumină şi seninătate pe care Winckelmann crezuse că o întrezăreşte în marmora statuilor era ne-adevărată. Iar J. Burckardt nu va ezita să afirme tranşant: „Odată cu umanismul german, în secolul al XVIII-lea, s-a crezut că lucrurile sunt cu totul clare în ceea ce-i priveşte pe vechii greci: acordându-se atenţie doar /.../ artei şi poeziei lor, frumoasei lor ţări şi climei sale fericite, grecii au fost socotiţi fericiţi. /.../ Este una din cele mai mari falsificări ale judecăţii istorice." (J. Burchardt, *Griechische Kulturgeschichte,* Stuttgart, 1902, vol. II, pp. 27, 28)

Iată de ce, când s-a vorbit despre muzică, armonie şi ritm, vechii greci îşi reprezentau o trăire directă şi ireversibilă a numărului, cuvântul număr, în greacă *rythmos*, însemnând curgere. Interesant este că şi acordurile şi înlănţuirile de acorduri erau înţelese atât cu sensul de *raporturi numerice*, cât şi geometrice. După cum succesiunile de proporţii armonioase într-un *ansamblu arhitectural* (!) se exprimau cu ajutorul unor subtile analogii muzicale sub numele de consonanţă (*symphoniai*) sau *eurithmie*. Arhitectura era socotită ca *muzică solidificată*. Şi – trebuie subliniat – grecii nu orbecăiau prin confuzii terminologice. Percepţiile lor se exprimau cu deosebită exactitate şi profunzime, terminologiile reflectând fineţea şi subtilitatea intuiţiei lor. Prin urmare, *lumile arhitecturii,* deopotrivă cu *lumile muzicii,* nu erau imaginate altfel decât ca emanaţii ale numărului. Şi erau înţelese ca atare, într-o conaturalitate derivată dintr-un raport în care timpul – ca durată – *devenirea, mişcarea,* pulsau fie din configuraţii resimţite substanţial (ca *linii, suprafeţe, jocuri de volume, goluri, umbre, culori*), fie din configuraţii *imponderabile,* dar, în esenţă, şi ele *construcţii* (deci *arhitecturi*), altfel spus, *desene melodice, mase acordice dense ori aerate, culori timbrale sumbre sau luminoase, ori fluide pânze sonore, coagulate pe centre de discretă gravitaţie sonoră*. În veacul XX, *subtila conaturalitate dintre muzică şi arhitectură*, pregnant exprimată de gânditorii Heladei, este redescoperită, adică reapare în opera unora dintre cele mai strălucitoare şi proeminente personalităţi, atât pe teritoriile filosofiei, cât şi pe cele ale muzicii.

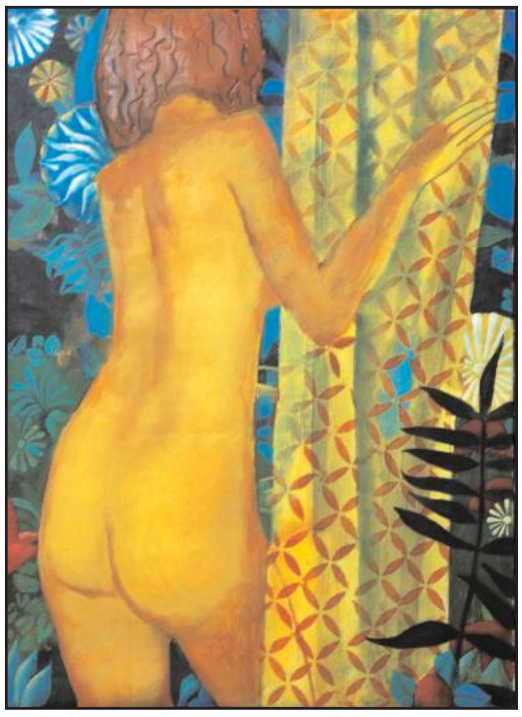

Presiunea şi influenţele pozitivismului au determinat o mare deschidere către raţionalitate, inclusiv în domeniile artei. În filosofie concepţiile avansate de *Cercul de la Viena* au decretat foarte brusc *lipsa de sens a metafizicii* (?!) şi au pretins ca *întregul cunoaşterii să fie structurat sub influenţa paradigmei din ştiinţele exacte.* Orientările ce aspirau la o *reconstrucţie a logicii* cu Frege, Peano, Schröder, Whitehead şi Russell (în *Principia Mathematica*), preconizau o exacerbare a cognitivului, inclusiv în orizontul ontologiei faptului de artă. Transferul unor tipuri de gândire dinspre ştiinţă către zona esteticului va încerca să determine o altfel de înţelegere a creaţiei artistice. Astfel, principii cum era cel formulat de Heisenberg (*principiul indeterminării*), ca şi teoriile ori calculul probabilităţilor, deveneau fundamente pentru structurarea lumii sonore. Dar dacă în filosofie – începând cu Bertrand Russell – s-a considerat că este legitimă întoarcerea la *pitagoreism* şi în artă, instaurarea unei excelenţe a ordinii matematice devenea, potrivit exprimării lui Michel Seuphor, „le carrefour où tous les arts se rencontrent". Desigur, în arhitectură, această „întâmplare" spirituală nu părea să contrarieze şi – cu atât mai puţin – să producă ranversări fulminante. Cât priveşte imponderabila lume a muzicii, fapt surprinzător, muzicienii vor fi printre cei mai grăbiţi să-şi manifeste – şi să-şi concretizeze *re-orientarea.*

Amplexiunea, originară, dintre muzică şi arhitectură reintra ferm în orizonturile gândirii europene prin scrierile unui artist care, uimitor, *nu era arhitect, nu era muzician, ci... poet: Paul Valéry.* Preocupat de apetenţa constructivă a spiritului, care se exteriorizează proiectându-se în real, Valéry aborda în *Eupalinos* stilul dialogurilor antice, vorbind despre „forma pură" a demersurilor arhitecturale şi despre virtuţile ce rezultă şi iradiază din fundamentările matematice, instituind-o ca *artă a unei supreme obiectivări.* Prin urmare, poetul se considera îndrituit să afirme că edificiile emană „o sacră maiestate" pe care o „instituie durata". Ca şi la Heidegger, dar în alt sens, se insinua şi aici *prezenţa operatorului Timp. Sensul* căpăta şi o *sorginte muzicală,* dat fiind că *Valéry va spune* (va auzi) *că edificiile cântă*, el încercând astfel să-şi *„disece" momentele propriilor sale extazuri contemplative* (!?). Aşa se face că în contururile arhitectonice ale unui templu delicat, poetul întrezăreşte „imaginea matematică a unei fete din Corint", iradiind – odată cu „graţia inexplicabilă" – şi o secretă „armonie a unei fiinţe fermecătoare". În egală măsură, adaugă unul din personajele dialogului său, „l-aş compara cu un fel de cântec nupţial plin de flaute, pe care-l simt născând din mine însumi".

Când vorbeşte despre legătura dintre templu şi muzică, *personajul* din amintitul dialog întrezăreşte în *iluzia* acelui fapt o „divină analogie". Şi, mai spune în continuare, o asemenea meditaţie atinge chiar „marginea fiinţei", „extrema realitate". Valéry este poetul pentru care „strania apropiere a formelor vizibile de ansamblul efemer al unor sunete succesive" simte nevoia să accentueze cu subtilă fineţe ambiguitatea unor asemenea realităţi, spunând: „gândeşte-te spre ce origine intimă şi universală ar înainta; la ce punct preţios ar sosi; ce zeu ar găsi în propria sa carne! Şi posedându-se în fine în această stare de divină ambiguitate, dacă şi-ar propune atunci să construiască nu ştiu ce monumente, a căror figură venerabilă şi graţioasă participă direct la puritatea sunetului muzical, sau ar fi trebuit să comunice sufletului emoţia unui acord inepuizabil."

Continuându-şi reflecţiile pe urmele aceleiaşi fantaste reverii, îşi spune: „…vreau să aud cântecul coloanelor şi să-mi imaginez, în cerul pur, monumentul unei melodii".

Dar iată şi un revers al medaliei. Valéry parcurge – tot în dialogul *Eupalinos* – şi drumul în sens invers, pornind dinspre muzică spre arhitectură: „…când orchestra umplea sala cu sunete şi cu fantome… Nu ţi se părea că spaţiul primitiv era înlocuit de un spaţiu inteligibil şi schimbător; sau, mai curând, că timpul însuşi te înconjura din toate părţile? Nu trăiai într-un edificiu mobil, şi mereu reînnoit, şi reconstruit în el însuşi, cu totul consacrat transformărilor unui suflet care ar fi sufletul nemărginirii? Şi momentele acelea; şi podoaba lor; şi dansurile acelea fără dansatoare; şi statuile fără corp şi fără faţă (totuşi atât de delicat desenate), nu ţi se păreau ca te împrejmuiesc, pe tine, sclav al prezenţei generale a muzicii?"

În cele din urmă, iată, am putea crede că re-auzim chiar sunetul *glasului antic* rostind cele ce urmează: „artele despre care vorbim trebuie, …, cu ajutorul numerelor şi al raporturilor de numere, să zămislească în noi nu o poveste, ci acea putere ascunsă care creează toate poveştile. Nici pictura, nici poezia, n-au această virtute."

Anterior, Arthur Schopenhauer (în *Lumea ca voinţă şi reprezentare*), traversa o intuiţie similară celei formulate de personajul din dialogul lui Paul Valéry şi avansa subtila (şi deseori invocata) aserţiune despre *o nostalgie a tuturor artelor ce ar năzui către condiţia serafică a muzicii, către puritatea şi forţa ei misterioasă.* Nu mai puţin celebrul poem al lui Verlaine a exprimat şi el acelaşi lucru, scriind: „De la musique avant toute chose,/ Et pour cela préfère l'Impaire,/ Plus vague et plus soluble dans l'air,/ Sans rien en lui qui pèse ou qui pose."

Într-adevăr, spre deosebire de muzică, cuvintele au o relaţie, evident, cu mult mai fragilă în raport cu natura *fiindurilor transcendente.*

→

Despre Poarta lui Brâncuşi

Porţi înspre şi dinspre transcendenţă. Note de lectură

Narcis ZĂRNESCU

Introducere: Poarta ca operator ontologic și arhetip trans-cultural

În imaginarul umanității, poarta nu este un simplu element arhitectural, ci un operator ontologic: un mecanism simbolic prin care se instituie trecerea, se suspendă identitatea, se reconfigurează raportul dintre profan și sacru. De la torii-ul japonez la torana indiană, de la poarta maramureșeană la sfinxul egiptean, de la porțile imperiale bizantine la pragurile militare romane, poarta funcționează ca matrice a transformării.

În acest context, Poarta Sărutului a lui Constantin Brâncuși se impune ca o metapoartă modernă, un răspuns românesc și universal la tradiția porților sacre. Ea nu reproduce modele, ci le transfigurează într-un limbaj sculptural esențializat, devenind un prag al interiorizării, o hierogamie cosmică și o epifanie a luminii.

1. Arhetipul porții: funcții, genealogii, transfigurări

1.1. Poarta ca prag liminal.

În antropologia rituală (Van Gennep, Turner), poarta este locul liminal prin excelență: un spațiu intermediar, suspendat, în care identitatea este temporar dizolvată pentru a fi reconfigurată.

Brâncuși preia poate această funcție, dar o mută din exterior în interior: Poarta Sărutului nu delimitează un sanctuar fizic, ci un spațiu interior al ființei.

1.2. Poarta ca operator de trecere.

În tradițiile lumii, poarta:

- separă două regimuri ale realului,
- instituie un rit de trecere,
- marchează o transformare ontologică.

Brâncuși păstrează această funcție, dar o dematerializează: trecerea devine un act de interiorizare, nu de acces într-un spațiu sacru exterior.

2. Poarta Sărutului în dialog cu arhetipurile sacre

2.1. Torii, despre poarta vid și epifania absenței.

Torii marchează trecerea printr-un gol sacru.

Brâncuși preia această paradigmă și o transformă într-un gol ontologic: spațiul dintre stâlpi devine un loc al epifaniei discrete, al apariției sensului prin subțierea formei.

2.2. Poarta maramureșeană, o genealogie transfigurată.

Poarta tradițională românească este un arbore cosmic al neamului.

Brâncuși nu o reproduce, dar îi păstrează funcția genealogică: motivul sărutului devine o funie a timpului, o continuitate a vieții, o memorie esențializată.

2.3. Torana, o narațiune redusă la esență.

Torana este o poveste sculptată.

Brâncuși răspunde printr-o narațiune minimală: sărutul, un gest arhetipal care concentrează întreaga mitologie a unirii.

2.4. Sfinxul sau despre inițiere.

Sfinxul cere cunoaștere.

Brâncuși inversează paradigma: Poarta Sărutului nu judecă, nu condiționează, nu pune la încercare.

Este o inițiere blândă, o trecere prin acceptare.

2.5. Porțile imperiale sau despre demnitatea umană.

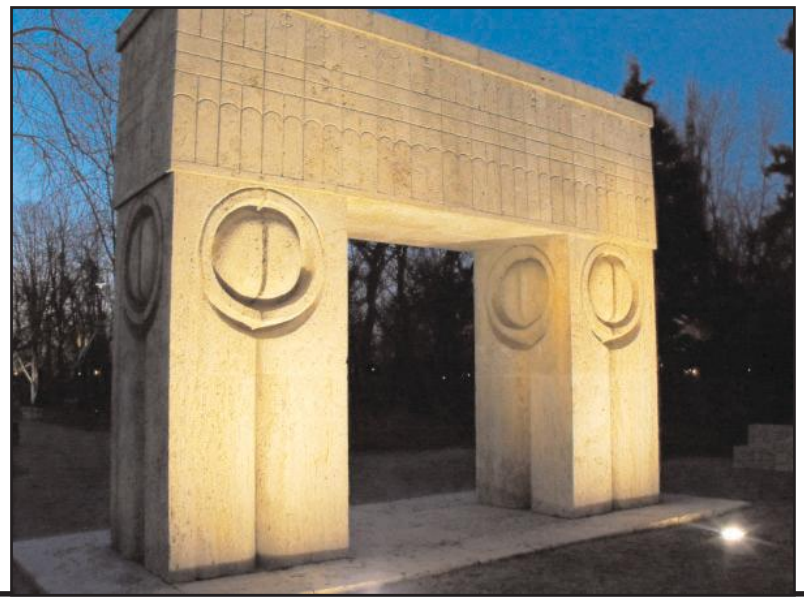

Porta Aurea consacra demnitatea împăraților.

Brâncuși consacră demnitatea omului.

Poarta Sărutului este o democratizare a sacrului.

2.6. Pragurile romane sau despre destinul interiorizat.

Porțile militare marcau intrarea în destinul exterior.

Brâncuși propune un destin interior: trecerea devine un act de asumare a propriei finitudini și lumini.

3. Poarta ca ritual: o liturghie fără sacerdot

În lectura mistico-ritualică, Poarta Sărutului este un ritual în sine.

Trecerea pe sub ea este o liturghie fără oficianți, în care fiecare trecător devine propriul său preot.

Într-adevăr, ritualul implică:

- încetinirea pasului,
- coborârea privirii,
- acceptarea tăcerii,
- lăsarea în urmă a identității fragmentate.

Este un rit al libertății, al interiorizării, al trezirii.

4. Sărutul ca hierogamie cosmică

Motivul sărutului este un arhetip al unirii.

În tradițiile mistice, unirea contrariilor – masculin/feminin, cer/pământ, lumină/umbră – este numită hierogamie.

Brâncuși o reduce la un gest pur: două semicercuri care se ating.

Este un altar al unirii cosmice, dar un altar fără dogmă, fără figurativ – doar cu esența gestului.

5. Poarta ca epifanie a luminii

Pragul este locul unde lumina se schimbă.

Brâncuși creează un prag al luminii interioare:

- înainte de Poartă: lumina cotidianului,
- sub Poartă: lumina suspendată,
- după Poartă: lumina transfigurată.

Această schimbare subtilă este o epifanie discretă, o iluminare care nu se impune, ci se insinuează.

→

Când recurge la ele, poetul îşi structurează discursul potrivit ritmului; care îşi manifestă forţa, în egală măsură, pentru poezie, muzică şi arhitectură. Imponderabila lui prezenţă provoacă situaţii de stranie expresivitate pe care, de data asta un arhitect, Le Corbusier, le va identifica şi tot ca *raporturi matematice* (raporturi, şi ele, acum deja ştim, cât se poate de evident, că sunt şi muzicale), dar considerate din perspectiva unei *poietici* aparţinătoare de arta lui. Le va numi „phénoménes d'espace indicible" (*Le poème de l'angle droit*). Sintagma ridica în *vizibilul* gândirii substratul evanescent al unor situaţii ce aparţin deopotrivă arhitecturii, muzicii şi poeziei.

Cel care însă a reuşit, practic, să *re-ilumineze* conaturalitatea originară (prin reversibilitate) dintre arhitectură şi muzică a fost Iannis Xenakis (născut în 1922 la Brăila). Alături de Pierre Boulez şi Stockhausen, Iannis Xenakis este unul din muzicienii celebri ai veacului XX, creaţia sa aparţinând deopotrivă unui muzician şi unui arhitect. Posesor al unei profunde instruiri matematice, a studiat, simultan – la fel de profund şi aplicat – muzica (cu Honegger, Varese şi Massiaen) şi arhitectura, devenind asistentul lui Le Corbusier. În 1958 avea să construiască *Pavilionul Philips al Expoziţiei universale* de la Bruxelles. Considerând că revenirea la „pitagoreismul numerelor şi dialectica lui Parmenide" sunt de o importanţă esenţială pentru prezentul şi viitorul artei sunetelor, Xenakis publica în *La Nef,* sub titlul *Vers une métamusique*, o analiză a structurii muzicii omofone în lumina textelor lui Aristoxene din Tarent şi considera că la Thales, Anaximandru şi Anaximene se poate regăsi „punctul de plecare al culturii noastre celei mai adevărate, aceea a raţiunii". El afirmă că „muzica trebuie scoasă din serele atrofiate ale tradiţiei şi repusă în natură".

Era convins ca „arta sunetelor este aceea care, înaintea tuturor artelor, face un compromis major între creierul abstract şi materializarea lui sensibilă. (…) Acolo noi regăsim ideea favorită a anticilor: muzica este armonia lumii. (…) Expresie a unor viziuni ale universului, a undelor sale, a arborilor, a oamenilor, se ridică la nivelul motrice al matematicilor pure care au sondat straturile abstracte ale noţiunilor şi fizicilor, care coboară în abisul schimbărilor proteiforme ale materiei."

Colaborând la proiectele arhitectonice ale lui Le Corbusier (concepe planurile Mănăstirii de la Tourette) el desluşeşte o cale de unificare între arhitectură şi muzică. Va prezenta la festivalul de la Donaueschingen (1955), în primă audiţie, lucrarea Metastasis, pentru 61 de instrumente, o demonstraţie a conaturalităţii arhitecturii cu muzica. Structurată pe calcule şi configuraţii utilizate în arhitectură, compozitorul Xenakis prelua de la arhitectul Xenakis un ansamblu de curbe pe care îl reproiecta ca lume sonoră. Se remodela materia sonoră pe o amplă axiomatică de interpretări probabilistice din mecanica ondulatorie şi principiile de indeterminare formulate de Heisenberg.

Noutatea nu era surprinzătoare. *Produsul* nu va fi mai cerebral decât în muzica clasică ori în cea dodecafonică. *Arhitectura* sonoră constituie baza oricărei creaţii. Forma de fugă desăvârşită de Bach nu exclude acele *divinis influxibus ex alto* ale inspiraţiei, deşi incumbă un profund travaliu. Publicul, desigur, respinge ideea de calcul. Dar finalitatea artistică, potrivit lui Roland de Candé (*Histoire universelle de la musique,* p. 378), este considerabilă: „...rien dans la musique de Xenakis ne trahit les calculs auxquels il se livre avec autorité. Elle est au contraire extrêmement éloquente et même envoûtante. /…/ Une fois l'oeuvre achevée, les mathématiques n'aparaissent pas plus dans la composition musicale qu'en architecture. /…/ Depuis la fascinate *Metastasis* (1954) où les soixante et un musiciens de l'orchestre jouent autant des parties différentes, la réputation de ce compositeur sensible et original s'est fondée non seulement sur la curiosité des initiés, mais sur l'adhésion spontanée du grand public."

Era evident că şi în orizontul civilizaţiei muzicale a umanităţii apăruse o aspiraţie de repunere în proporţiile umanului a unei ordini pe care, deja, cei de acum nu o mai stăpâneau. Nietzsche observase cum, încă din timpurile aurorale ale vechii Helade „limbajul se încordează din răsputeri pentru a imita muzica: de aceea, cu Archiloc, spune el, începe o nouă lume a poeziei, fundamental opusă celei homerice. /.../ Cuvântul, imaginea, ideea sunt în căutarea unei expresii analoage muzicii şi se află sub stăpânirea muzicii. /.../ Vom vedea că, între Homer şi Pindar, au răsunat melodicile orgiastice pentru flaut ale lui Olympos care, încă în epoca lui Aristotel, pe vremea când exista o muzică infinit mai evoluată, provocau un entuziasm delirant." (Friedrich Nietzsche, *Naşterea Tragediei*). Suportând proximitatea perfecţiunii, arta sunetelor va aspira mereu să îşi păstreze puritatea şi ea va reuşi tocmai datorită distanţei pe care – prin natură – o păstrează faţă de trivialitatea inevitabilă oricăror alte tipuri de discurs, acestea incapabile fiind să se desprindă din contingent. „În desăvârşita ei nemărginire, (muzica, mai adăugase Nietzsche) nu are nevoie nici de metaforă, nici de concept, ci doar le admite prezenţa. /.../ Limbajul, ca organ şi simbol al aparenţelor, nu poate niciodată scoate la suprafaţă străfundurile muzicii." Dar, prin apropierea de matematică şi filosofie, esenţa aurorală a artei sunetelor reuşeşte uneori să reapară.

Ars longa...

De vorbă cu Vadim Palamarciuc

Raia ROGAC

Raia ROGAC: *Există un proverb celebru la mai multe popoare, recunoscut şi la noi, şi anume: „La umbra marilor copaci nu creşte nimic" care se presupune că ar fi fost folosit de Constantin Brâncuși pentru a-şi motiva plecarea din atelierul maestrului Auguste Rodin, unde, la începutul carierei, executa funcţia de asistent, dorindu-şi libertate şi independență artistică, pe care, având-o, după cum se ştie, a realizat lucrări inegalabile.*

Dumneavoastră aţi avut un asemenea „copac viguros" chiar în curtea casei părinteşti. Îl am în vedere pe Palamarciuc tatăl. Aţi fost susţinut sau nu prea în acest sens? A dorit tatăl dumneavoastră să-i „călcaţi" pe urme? Exemplul dumneavoastră ne dovedeşte contrariul sau existenţa unor excepţii?

Vadim PALAMARCIUC: La început, adică în copilărie, nu m-a încurajat spre această pasiune a mea, căci a fost o pasiune pe care am manifestat-o de mic copil, inspirată de la mirosul şi farmecul culorilor. Sau poate s-a transmis genetic. Mai mulţi cunoscuţi, chiar şi critici de artă, spun că am har de la Dumnezeu. Mă bucur să cred asta. În ceea ce priveşte umbra marelui copac… Atunci când m-am decis, într-adevăr, să-i „calc" tatălui pe urme, să merg la studii la aceleaşi instituţii de învăţământ specializat, m-a ajutat, m-a pregătit pentru examene, spunându-mi mereu că trebuie să-mi găsesc nişa proprie în arta plastică.

R.R.: *Şi aţi găsit-o?!*

V.P.: Cu multă muncă şi perseverenţă. Noi, cu toată familia, am trecut cu traiul din Ucraina la Chişinău după ce tatăl terminase studiile şi avea deja expoziţii personale, iar eu aveam doar şase ani.

R.R.: *Aţi absolvit acelaşi Colegiu de Arte Plastice „Alexandru Plămădeală", apoi şi Academia de Muzică, Teatru şi Arte Plastice (AMTAP) din Chişinău. Dar aţi studiat şi la Odessa?*

V.P.: Doar un an… La Colegiul de Arte Plastice „Alexandru Plămădeală" am fost la clasa profesorului Vladimir Socolov, iar la AMTAP la clasa profesorului Veaceslav Fisticanu în perioada 1995-1998 şi, după cum aţi menţionat, la Academia de Arte Plastice din Odessa, unde l-am avut profesor pe Yurii Egorov.

R.R.: *Şi ca modele din afara şcolarizării, pe cine aţi avut, pe cine aţi admirat?*

V.P.: Au fost mai mulţi, dar l-aş numi în primul rând pe Mihail Grecu…

R.R.: *Dar pe Valentina Rusu-Ciobanu n-aţi cunoscut-o? A fost cea mai longevivă pictoriţă de la noi, a trăit 101 ani, ea a fost prima care a experimentat zona abstractului în pictură. De altfel şi ea face parte dintr-o cultă şi inteligentă dinastie de pictori: soţul, Glebus Sainciuc, mult îndrăgit de publicul larg pentru pictură, dar şi pentru măşti originale; fiul, Lică Sainciuc, excelează în grafică şi pictura cărţilor pentru copii. Să amintim doar de* Albinuţa *pe versuri de Grigore Vieru şi desene de Lică Sainciuc. Cred că nu există multe familii cu preşcolari din R. Moldova, dar şi din România, Italia, Spania şi alte ţări, unde sunt mulţi români, care să nu dispună de* Albinuţa, *ce a cunoscut numeroase ediţii şi a trecut prin mâinile multor generaţii…*

V.P.: Nu i-am cunoscut pe soţii plecaţi în lumea celor drepţi, de Lică am auzit, dar ne-am văzut poate doar la adunările Uniunii Artiştilor Plastici. Tata sigur că i-a cunoscut pe cei doi înaintaşi. Dintre pictorii din România m-au impresionat lucrările lui Corneliu Baba…

R.R.: *Cred că cele din Veneţia. O bună prietenă din Bucureşti, originară din Basarabia, plecată în veşnicie, Iulia Scutaru-Cristea, pe lângă multe specializări, ziaristă, redactor cultural, traducător, mai avea şi calitatea de critic de artă. Nu numai*

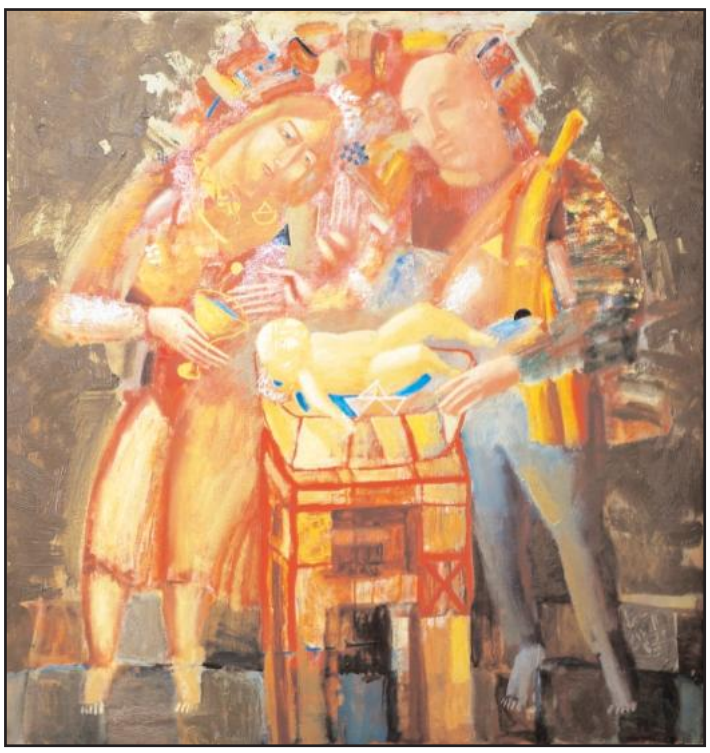

că l-a cunoscut de Corneliu Baba, dar au fost şi buni prieteni. Avea în casă mai multe portrete ale acestuia.

V.P.: Aţi intuit bine, tot ceea ce are legătură cu apa mă atrage, dar în special delta Chiliei, unde mergem în fiecare an.

R.R.: *Poate şi pentru prietenii şi rudele de acolo?*

V.P.: Cu părere de bine încă avem mulţi prieteni şi rude la baştina mea. Dar, cu părere de rău, ecoul războiului îl auzim mereu la ştiri.

R.R.: *Să revenim la pictură… Când s-a produs, propriu-zis, debutul artistic?*

V.P.: În 1995, cu pictură de şevalet în cadrul Salonului de primăvară la Centrul Expoziţional „Constantin Brâncuşi" din Chişinău.

R.R.: *Ceea ce înseamnă că chiar din start aţi practicat mai multe genuri de artă în spaţiul basarabean?*

V.P.: Da. Am practicat, totodată, sculptură, artă decorativ-aplicată şi grafică de șevalet.

R.R.: *A fost acea căutare de sine despre care vorbeam mai sus?*

V.P. : Am căutat-o şi am găsit-o, unde credeţi?

R.R.: *La locul de baştină, în oraşul Chilia, situat pe malul stâng al Dunării, unde v-aţi născut la 27 aprilie 1970. Am putut constata că foarte multe lucrări sunt legate de imaginea peştelui, a Rusalcei, care din mitologia slavă semnifică o ființă imaginară, ocrotitoare a apelor, cu chip de femeie frumoasă și cu coadă de pește, care ademenește tinerii și-i înecă… V-a ademenit şi pe dumneavoastră… s-o pictaţi.*

V.P.: Sunt o mulţime de legende despre Rusalcă. De ce îmi este apropiată această tematică? Pentru că, tradiţional, în fiecare an, după cum am menţionat, de multe ori cu soţia şi tatăl, plecăm în delta Chiliei pentru câteva luni şi pictăm. Fiecare cu preocuparea lui, cu genul lui.

R.R.: *Faceţi parte dintr-o dinastie… De tatăl am vorbit, iar soţia se numeşte…*

V.P.: Tatiana. Ea este ceramistă. Ştiţi cum am făcut cunoştinţă?

R.R.: *Dacă o să ne povestiţi…*

V.P.: Am venit la o expoziţie de ceramică, unde-şi prezentase şi Tatiana unele lucrări. Mi-a plăcut în special un serviciu de ceai şi cafea. Şi i-am comandat unul, după care am început să ne vedem aproape zilnic.

R.R.: *Până să vă realizeze Tatiana serviciul, i-aţi oferit inelul de logodnă?*

V.P.: Da.

R.R.: *Aşa că n-a mai fost nevoie să achitaţi comanda… (ambii soţi râd cu mare plăcere). Nu cumva m-aţi servit cu ceai din acel serviciu, laitmotivul unei frumoase poveşti de dragoste? Ar trebui să-l păstraţi ca o relicvă…*

V.P.: E mai bine să fie în atelier. Lumea vine şi-l apreciază.

R.R.: *Şi mie mi-a atras atenţia prin design şi originalitate. Împărţiţi acelaşi atelier?*

V.P.: Nu. Atelierul Tatianei e aproape, tot la Fondul Uniunii Artiştilor Plastici, doar că acum acolo facem renovare.

R.R.: *Fiica dumneavoastră face studii de design în Sankt Petersburg, e cam departe, dar e aproape de preocupările voastre, de artist plastic şi ceramist. Unde faceţi reuniunile de familie, la Chişinău sau la Chilia?*

V.P.: Cele de vacanţă în delta Chiliei, iar celelalte la Chişinău.

R.R.: *Relativ nu demult, în incinta Bibliotecii Științifice „Andrei Lupan" din Chișinău a fost inaugurată expoziția dumneavoastră de pictură cu genericul „Fie mereu primăvară!", organizatori Tatiana Oprea şi Valentina Negru. După cum am aflat, aţi mai avut aici expoziţii…*

V.P.: Da, fiindcă sala e spaţioasă, comodă pentru public şi suficientă pentru lucrări. Dar am expus şi la alte biblioteci, la sediul unor ambasade etc.

R.R.: *În finalul acestui cald dialog doresc dinastiei Palamarciuc realizări frumoase şi inedite în creaţie, multă sănătate, bucurii şi împlinire sufletească. Şi pentru că au rămas ani număraţi până la un remarcabil jubileu, vă doresc domnule Vadim Palamarciuc să veniţi cu plinul către acesta ca să cuprindă sala mare a Centrului Expoziţional „Constantin Brâncuşi". Poate între timp voi cunoaşte în detalii şi creaţia celorlalţi reprezentaţi ai dinastiei. Mult succes şi noroc tuturor!*

V.P.: În numele dinastiei de familie, mulţumirile vin şi din partea noastră, atât pentru dumneavoastră, cât şi pentru prestigioasa revistă *Curtea de la Argeş,* unde sperăm să ajungem, adică la Curtea Regală..

6. Poarta și Coloana: arhitectura inițiatică a ansamblului

Poarta Sărutului și Coloana Infinitului sunt două momente ale aceluiași drum inițiatic:

- Poarta → deschidere, trecere, unire;
- Coloana → înălțare, depășire, infinit.

Împreună, ele formează o cruce cosmică: o axă orizontală a trecerii și o axă verticală a transcenderii.

Brâncuși creează o geografie spirituală în care omul este invitat să treacă, să se unească, să se înalțe.

7. Poarta ca ofrandă de tăcere

În hermeneutica ritualică, tăcerea este forma supremă a rugăciunii.

Poarta Sărutului este o rugăciune în piatră, o ofrandă de tăcere adusă lumii.

Nu proclamă, nu impune, nu judecă.

Ea cheamă.

Este o poartă care spune: „Intră în tine însuți și vei găsi lumina."

8. Una din miriadele de concluzii posibile: Poarta ca metaritual al umanității

Poarta Sărutului pare a fi una dintre cele mai coerente sinteze ale arhetipului porții în arta modernă. De ce? Pentru că poate fi definită ca:

- un ritual al interiorizării,
- o hierogamie cosmică,
- o epifanie a luminii,
- un *axis mundi* orizontal,
- o ofrandă de tăcere,
- o inițiere în umanitate.

Brâncuși nu doar dialoghează cu marile porți ale lumii, ci le transfigurează într-o formă modernă, universală, esențială.

Poarta Sărutului devine poarta prin care trece însăși condiția umană, în drumul ei de la fragmentare la unitate, de la opacitate la lumină, de la exterioritate la interioritate.

Vadim Palamarciuc

Raia ROGAC

Recent, la Biblioteca Ştiinţifică „Andrei Lupan" din Chişinău, a fost vernisată expoziţia personală a artistului plastic Vadim Palamarciuc, cu genericul *Fie mereu primăvară*. Vadim face parte dintr-o minunată dinastie: soţia, Tatiana, este ceramistă, iar tatăl, Vladimir Palamarciuc, pictor consacrat. Ultimul, în cele peste opt decenii de viaţă şi activitate şi mai bine de patru decenii de creaţie, a expus în numeroase ţări precum Franţa, Germania, România, Rusia, Turcia, Afganistan, Ucraina, Uzbekistan etc., fiind apreciat cu multe premii naţionale și internaţionale.

La expoziţia curentă pot fi admirate peste șaizeci de picturi de anvergură ale artistului plastic Vadim Palamarciuc.

Picturi de anvergură, chiar şi de avangardă unele, zic eu.

Până mai ieri, Biblioteca Ştiinţifică „Andrei Lupan" era o subdiviziune a Academiei de Ştiinţe a Moldovei (AŞM), dar odată cu trecerea institutelor ştiinţifice în cadrul instituţiilor de învăţământ superior, aceasta a revenit Universităţii de Stat din Moldova. Şi atunci ,şi acum, aici se desfăşoară sistematic expoziţii de artă, lansări de carte etc. cu public select şi competent. Veneam şi atunci, vin şi acum la această bibliotecă. De data aceasta aveam să descoper o expoziţie minune şi un artist plastic de o exemplară modestie.

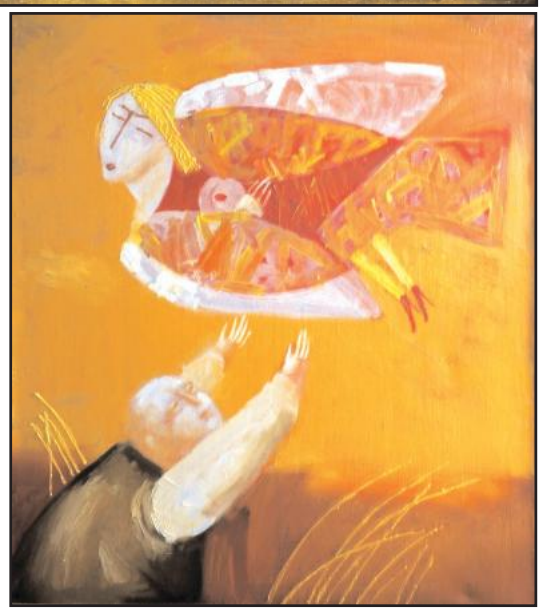

Expoziția a fost organizată de Secția Marketing și Comunicare din cadrul instituției. Moderatoarea vernisajului a fost Valentina Negru, iar curatorul acestuia, Tatiana Oprea, care mi-a mărturisit următoarele: „Este deja a șaptezeci și doua expoziție de artă realizată în cadrul secției, deci a devenit o frumoasă tradiție. Ne străduim să prezentăm publicului larg creaţia reprezentanţilor artei moderne de înaltă ţinută creată de artiști remarcabili, și nu doar de la noi din țară, rămânem deschişi şi pentru cei din afară, mai ales pentru fraţii noştri de peste Prut."

Număr ilustrat cu lucrări ale lui Vadim Palamarciuc.

La vernisaj au participat critici de artă, artişti plastici, scriitori, ziarişti, rude, prieteni.

Elevi de la Liceul Republican de Muzică „S. Rahmaninov" au prezentat un buchet de compoziţii muzicale pentru a delecta publicul, iar notoriul cafegiu Alexander Stucalov, a creat o atmosferă caldă, ospitalieră, a evenimentului în aburi de cafea naturală încinsă pe nisip.

Dar să revenim la protagonistul nostru.

S-a născut la 27 aprilie 1970 în oraşul Chilia, Ucraina. A absolvit Colegiul de Arte Plastice „Alexandru Plămădeală" şi Academia de Muzică, Teatru şi Arte Plastice de la Chişinău.

În anul 2002 a devenit membru al Uniunii Artiştilor Plastici din Republica Moldova. S-a afirmat în pictura de şevalet, grafică şi sculptură. Are lucrări în colecţii publice şi private din Australia, Germania, Olanda, Marea Britanie, SUA, România, Ungaria, Turcia, Rusia, Ucraina.

Regretatul critic de artă Tudor Braga îl considera pe Vadim „un stâlp al adevăratelor tradiţii culturale. În lucrările lui, realitatea tangibilă este interpretată prin vis, artistul are tendinţă către fantasmagorie. Elementele abstracte sunt introduse în imagini foarte precaut, spre deosebire de Palamarciuc-tatăl, care are mai mult abstract în creaţiile sale".

Dumitru Bolboceanu, ex-preşedintele Uniunii Artiştilor Plastici, crede că „atât lucrările lui Vadim, cât şi cele ale lui Vladimir Palamarciuc, reprezintă peisaje rupte din natura de la Chilia, iar aceasta arată că vârsta copilăriei şi-a lăsat amprenta în creaţiile celor doi artişti".

Unul din consilierii Ambasadei Chinei în Republica Moldova a afirmat că artistul plastic Vadim Palamarciuc a moştenit talentul tatălui său. Diplomatul chinez a menţionat că lucrările lui Palamarciuc-tatăl au fost expuse în sala Parlamentului chinez de la Beijing, ele fiind apreciate şi de Yang Jingyu, fostul preşedinte al Curţii Constituţionale din China.

(Un scurt interviu cu Vadim Palamarciuc se găseşte la pagina 31.)

Semnează în acest număr

- Horia BĂDESCU – scriitor, Cluj-Napoca
- Alexandru MĂRCHIDAN – publicist, Piteşti
- Ioan ROXIN – prof. univ., Franţa
- Ioan St. LAZĂR – etnolog şi scriitor, Râmnicu Vâlcea
- Acad. Mircea DUMITRU – Bucureşti
- Sara MINA – scriitor, Bucureşti
- Mariana NICOLAE – prof. univ., Curtea de Argeş
- Theodor CODREANU – scriitor, Huşi
- Nicolae MAREŞ – diplomat şi scriitor, Bucureşti
- Eufrosina OTLĂCAN – prof. univ., Bucureşti
- Dan D. FARCAŞ – scriitor, Bucureşti
- Ioan Florin STANCIU – scriitor, Constanţa
- Raia ROGAC – scriitor, Chişinău
- Iulian RUSANOVSCHI – jurist, Chişinău
- Mihai POSADA – scriitor, Sibiu
- Lilica VOICU-BREY – prof. univ., Spania
- Dana DAD – scriitor, Ploieşti
- Marin IANCU – scriitor, Bucureşti
- ÎPS Calinic ARGEŞEANUL – Curtea de Argeş
- Florin ŞINDRILARU – scriitor, Braşov
- Rodica LĂZĂRESCU – scriitor, Bucureşti
- Angela SIMIONCA – scriitor, Baia Mare
- Nicolae MELINESCU – publicist, Bucureşti
- Paula ROMANESCU – scriitor, Bucureşti
- Dan ANGHELESCU – scriitor, Bucureşti
- Narcis ZĂRNESCU – scriitor, Bucureşti